

Samo Tomášik: Sečovci, veľmoži gemerskí

Samo Tomášik

Sečovci, veľmoži gemerskí

Samo Tomášik

Digitalizátor: Viera Studeničová, Zdenko Podobný, Nina Dvorská, Daniela Kubíková, Silvia Harcsová, Ina Chalupková, Katarína Janechová, Robert Zvonár, Pavol Tóth, Dorota Feketeová

Copyright © 2009 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií \Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License\'. Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Pôvodná publikácia	1
I. Po bitke krásnohorskej	3
II. Drienčanská pravota	9
III. Turci v Gemeri	16
IV. Porážka fiľakovských Turkov v Gemeri	22
V. Dobytie Sobotky a Fiľakova	31
VI. Tomáš Seči na strane kráľa Rudolfa, syn Juraj na strane Bočkaya	42
VII. Smrť Sečovcov	51

Pôvodná publikácia

Samo Tomášik. *Ohne na Muráni*. Tatran. Bratislava. 1971. 548. . dr. Milan. Pišút. zostavil a napísal doslov. . Zlata. Dôňčová. textologicky pripravila a napísala bibliografické poznámky a vysvetlivky. . Jozef. Nižnanský. textologicky pripravil a napísal bibliografické poznámky a vysvetlivky. . Daniela. Lehutová. rediguje. . Viera. Surová. zodpovedná redaktorka. .

Bibliografické poznámky

Edičné poznámky

Samo Tomášik svojou prozaickou tvorbou patrí do matičného obdobia. Spolu s Kalinčiakom bol z mála autorov, ktorí pestovali prózu. Obidvaja sa venovali historickému žánru, čo si v nemalej miere v tých rokoch vynucovala národná a politická situácia na Slovensku. Cez minulosť hovorili viac-menej k prítomnosti. Najmä Tomášikovi na mnohých miestach jeho povestí historická osnova bola iba rámcom pre vyjadrenie snáh štúrovských a matičných vlastencov. Do obrazov rušnej minulosti presádzal nejednu páľčivú myšlienku vtedajšieho národnostne rozhádzaného Uhorska. Postavami zo slovenského územia, často anachronisticky vykreslenými, usiloval sa dokázať závažný podiel Slovákov na verejnom živote krajiny a tým činom aj ich právo na ľudský a slobodný národný vývoj. Pokým však Kalinčiak bol predovšetkým beletristom, Tomášik bol skôr historikom, o čom svedčia aj historické údaje k textom povestí v poznámkach pod čiarou. Svoje historické vedomosti uplatňoval v próze súmerne s národnopolitickými tendenciami, ktoré hýbali matičnými rokmi. A tak Tomášikove povesti sa na nejednom mieste javia ako zbeletrizovaná história, popretkávaná ľudovými povest'ami, ktoré sa zachovali o opisovaných dejoch až do jeho čias. Ich uvádzaním autor ešte väčšmi priblížil spomínanú problematiku širokým čitateľským vrstvám. O autorových zámeroch a jeho pracovnej metóde svedčia i podtitulky niektorých povestí, najmä s tematikou z histórie Gemera a Muránskeho zámku. Charakterizuje ich ako „nástin dejopisný.“

Tomášik žil pol storočia na svojej fare v Chyžnom temer uzavretý, čo tiež vplývalo na jeho literárne formovanie. V jeho autorskej reči ohlasujú sa dozvuky klasicistickej prózy, ktoré si zachoval z rokov štúdií, a pomerne mocné vplyvy náučnej historickej spisby. Na druhej strane vo veľkej miere uplatnil autor hovorový štýl, najmä v dialógu o opise prírody, čo zasa vyplýva z Tomášikovej vychovávateľskej praxe v prostredí drobnej šľachty a z jeho polstoročného účinkovania medzi ľudom. No oba prvky nepodarilo sa autorovi rovnomerne sceliť a vyvážiť. Odráža sa to na stavbe fabuly a na štýle i jazyku jeho povestí.

K najhodnotnejším prózam Sama Tomášika patria povesti Hladomra a Malkotenti. Hladomra prešla redakciou Štúrovou, Malkotenti a Kuruci redakciou A. Trúchleho-Sytnianskeho. Povest' Bašovci na Muránskom zámku vyšla v čase najväčšej rozkolísanosti slovenského spisovného jazyka, a preto pri textovej úprave v tomto výbere vyžiadala si väčšiu pozornosť než ostatné prózy.

V bibliografických poznámkach uvádzame prvé vydanie jednotlivých próz.

Pri textovej úprave zasahovali sme v slovníku len v nevyhnutných prípadoch, keď sa viaceré tvary vymykali už z rámca vtedajšieho spisovného jazyka. K týmto zásahom nás opodstatnila

aj prvá povest' Hladomra s neobyčajne vycibreným jazykom.

Bibliografické poznámky

Sečovci, veľmoži gemerskí. Historická povest' z tureckých čias, Sokol IV. 1865.

I. Po bitke krásnohorskej

Pod vrchom Javoriny na gemerskom Horehroní, práve pri rieke Hrone, stojí červená skala, na prvý pohľad ako čo by bola krvou postriekaná. O skalú stoja opretí dvaja nemeckí rytieri, zakrútení do vojenských plášťov, spod ktorých im trčia dlhé, prosté, blyštiace sa šable.

Jeden z nich bol rytier Maško z Niederlaizu,¹ prefekt Muránskeho zámku. Hľadá smutno zadumaný pred seba, majúc šišak hlboko vtisnutý do čela, z ktorého husté dažďové kropaje padajú na plášť a z neho dolu k zemi. Neprestajne prší a čierne mrákavy s blýskavicou a hromobitím akoby hustým nepriezračným závojom zaťahujú Kráľovu hoľu a Javoriny. Maškov spoločník rytier Schreiber, kráľovský vojenský komisár, premoknutý a preziabnutý, volá na chlapov: „Sapperment,² znášajte drevo, rozduchujte vatru, aby nám ju dákosí dážď nezalial a my aby sme tu okolo nej všetci nescepeneli!“

Vojaci znášali z hory celé veľké jedle a smreký na vatru, ktoré víchor porúcal a od koreňa zo zeme vytrhal, takže veľké, husté kotúče dymu ťahajú sa po úbočiach a po zápochiach okolitých vrchov.

Rozkladajú viac a viac vatier, blízko jedna od druhej, a smolou presiaknutá smrčina praší na nich, vyrážajúc plameňom dohora. Pri ohňoch sa ohrievajú spoločne nemeckí jazdci s riadnou cisárskou pechotou, i s gemerskými insurgentmi,³ Slováckmi to od Štítnika, Muráňa, Ratkovej a Balogu, spomedzi ktorých chybovali ešte čelnejší kapitáni a značná čiastka mužstva. O týchto mali prítomní veľkú starosť, lebo nikto nevedel nič určité povedať, kam sa mohli podieť po prehratej bitke.

Z vojakov mnohí boli bez zbrane. Ba podaktorí v divom úteku stratili aj šišak⁴ alebo kalpak.⁵ Iní mali poviazanú hlavu alebo ruku a daktorým bol plášť a vojenský oblek postriekaný krvou. Ich hladné a dlhým prudkým cvalom umorené kone pásli sa teraz chutne v bujnej tráve okolo rieky. Ale daktoré, že boli veľmi unavené, váľali sa v kaluži, alebo vyvrátiac sa vystrčili hore kopytá a nikdy viac nevstali.

Stalo sa to 7. septembra 1556 po bitke krásnohorskej.

„Sapperment, je to naozaj smutný koniec našej výpravy proti Krásnej Hôrke,“⁶ pretrhol Schreiber dlhé mlčanie. „Tak skvele sa to začalo. Zámky hlavných odbojníkov a najpoprednejších prívržencov Zápoľovej vdovy,⁷ Peréniho,⁸ Bárčiho,⁹ Bátoriho,¹⁰ sme rozborili a zaujali.“

„Ba veru je to pre nás veľká hanba,“ odvetil mrzuto Maško. „Mali sme osemtisíc riadnych vojakov a temer toľko insurgentov, a predsa nás nie viac ako tritisíc maďarsko-tatárskych jazdcov vedelo nočným časom znenazdania prepadnúť, rozprášiť a zničiť, takže všetky naše

¹*Schreiber a Maško z Niederlaizu* — nemeckí rytieri, z nich Maško bol kapitánom Muránskeho zámku

²*Sapperment* — sapperment, vojenská nadávka

³*Insurgent* (lat. hist.) — ozbrojený povstalec

⁴*Šišak* — druh vojenskej čiapky

⁵*Kalpak* — vysoká husárska čiapka obrúbená kožušinou

⁶*Krásna Hôrka* — mocný hrad, ktorý menil majiteľov podľa priazne panovníka

⁷*Zápoľova vdova* — manželka Jána Zápoľského (1487 — 1540), ktorý po bitke pri Moháči sa stal uhorským kráľom a bojoval s Ferdinandom I. Habsburským o trón

⁸*Peréni* — Perényi Peter, dedičný župan Abovskej stolice, Zápoľského stúpenec

⁹*Bárči* — Bárczy, pochádzal zo starého šľachtického rodu a bol Zápoľského prívržencom

¹⁰*Bátori* — Báthory Gabriel (1589 — 1613), sedmohradské knieža, veľký nepriateľ Turkov

delá, strelivo a batožina je preč. Ja vám poviem, pán komisár, radšej sme mali pod tatárskymi pikami¹¹ a jatagánmi¹² zhytnúť, ako si uvaliť takúto škvrnu na našu rytiersku a vojenskú povest’.“

„Mein Gott,¹³ šťastie je vrtkavé a krúti sa ako čertovo koleso, čím hore, tým dolu; udatný Hektor¹⁴ práve tak sa potkne ako opatrný Ulyxes,¹⁵ čo by sme teda mali zúfať. Veď je to väčšia hanba pre maďarské zemianstvo, že sa nehrozí s Turkami spojovať a s divými Tatármi bratříčkovať na skazu kresťanstva.“

„A to ver Bebekovi¹⁶ neposlúži ani na slávu ani úžitok, že si Turkov privolal na pomoc, že mu kráľ Ferdinand¹⁷ nedal do moci Muránsky zámok, na ktorý si robil nároky, keď ho spolu s grófom Salmom¹⁸ od Bašovcov¹⁹ bol vybojoval. Však ho len toto a nič inšie k tomu pohlo, že už teraz po druhý raz odskočil od kráľa Ferdinanda a zase sa pripojil k Zápoľke. Je mi to už len za rytiera, čo si v slove stojí a dbá o svoju česť a prísahu ako o vlašajší sneh.“

„Už je to raz pravda, že kráľ sa nijako nemôže spoľahnúť na maďarské zemianstvo,“ povedal Schreiber, „ono je dnes s ním a zajtra proti nemu, aká ho vôľa zájde a ako vetrik zaveje, vždy tak obracia kepeň.“

„Ba čím väčšími ho kráľ svojou milosťou a dobrodeniami obsýpa, tým viac ono od neho požaduje, a čím viac mu kráľ vôľu hľadá, tým je spurnejšie a zaťatejšie proti nemu. Práve tak robia rozmazané deti dobrému otcovi navzdory, čím viac im tento odpúšťa a voľká. A títo zaslepení maďarskí páni nepredvídajú, že ich prepych a ustavičné vzbury sú hlavnou príčinou úpadku Uhorskej krajiny.“

„Hádam by aj vdova po Zápoľovi bola už v tichosti so svojim synom prebývala v Poľskej, keby ju zasa nespokojní veľmoži, ako Bátori, Peréni, Tárci a tuto, hľa, Bebekovci oznove neboli vylákali do Sedmohradska,“ povedal Schreiber.

„Akože,“ pritakal Maško, „tí ju vyhlásili za kráľovnú a v jej mene zaujali aj šesť uhorských stolíc. Ale toto už len predsa kráľ Ferdinand nemohol trpieť a musel sa poušilovať pokoriť týchto odbojníkov vojenskou silou a zničiť hlavnú podporu zápoľovskej vzbury, aby potom, majúc za chrptom zabezpečené Horné Uhorsko, mohol sa s celou silou oboriť na zúrivého nepriateľa kresťanstva, veľkého Solimana.“²⁰

„A ten veru dobre vie využiť tieto zmätky a odboje Maďarov, lebo Soliman aký je veľký bojovník, taký je aj prešibaný diplomat. On neprestajne hucká maďarské zemianstvo proti kráľovi a pomáha mu peniazmi a vojskom, len aby sa búrili a bojovali so svojim zákonitým kráľom.“

„Lebo vie,“ skočil mu do reči Maško, „čo títo krátkozrakí, zaslepení fanatici nevidia, že týmto činom získavajú len Turci. O krátky čas bude polmesiac panovať nad celým Uhorskom

¹¹Tatárske piky (hist.) — stará bodná zbraň skladajúca sa z tyče zakončenej kovaným hrotom

¹²Jatagán (turec.) — sečná alebo bodná orientálna zbraň

¹³Mein Gott (nem.) — Bože môj

¹⁴Hektor — najstarší a najlepší zo synov trójskeho kráľa Priama, bol hlavným vodcom v trójskej vojne a ľudom uctievaný ako boh

¹⁵Ulyxes — Ulix, latinský tvar mena Odysseus

¹⁶Bebek — pochádzal zo starého rodu. Jeho nestála povaha bola príslovečná. Spájal sa s kadekým, aby nahrabal majetky. S grófom Salmom premohol Balašu. Viedol stále dobrodružný život.

¹⁷Ferdinand I. — roku 1526 zvolený za českého kráľa. Za jeho vlády neprestajne nepokoje s Jánom Zápoľským, ktorý opanoval Slovensko. Bol zakladateľom tzv. rakúskej línie dynastie Habsburgovcov.

¹⁸Gróf Salm — vojvoda cisárskych vojsk

¹⁹Bašovci — Bassovci, mocný rod, ktorý tiež podľahol Bebekovi

²⁰Soliman Veľký — popredný turecký veliteľ, ktorý roku 1521 vypovedal Uhorsku vojnu

a koruna svätého Štefana²¹ bude sa skviet' na Solimanovej hlave.“

„Nedajbože,“ povedal Schreiber. „Ale veru počuť, že víťazné Solimanovo vojsko už zaujalo Budín, Pátiakostolie, Ostrihom, Vyšehrad, Novohrad, Biele Kostoly a dobýjalo Jáger. Len hrdinstvu a obetavosti chrabrých obrancov zámku možno ďakovať, že boli odrazení. Lenže zradný Bebek priviedol Tatárov až sem do Gemera. No ak sa mu natrvalo usadia v jeho zámku Krásnej Hôrke, bude sa tešiť ako pes v studni.“

„Obávam sa, že onedlho sa nám Turci uhostia v Gemeri, veď ich vojská sa k nám približujú zo všetkých strán ako povodeň. Veď kráľovi Ferdinandovi ostalo v moci už len jediné Slovensko, čosi v Zadunajsku a Chorvátsko.“

Vtom od Telgartu zdunel dupot koní, spev a výskanie. „Alah!²² Hurá! Hurá!“ Všetci poskákali od ohňov a volajú: „Psohlavci sú tu, psohlavci! Za nami! Utekajte, chlapi!“

„Herr, kristepane,“ skríkol preľaknutý Schreiber. „Do lesa! Do lesa — držte sa spolu!“

„Neutekajte, vy baby,“ skríkol nahnevaný Maško. „Stojte, vy bojazliví psi, veď sú to naši slovenskí insurgenti. Či už nepoznáte tie homoľovité klobúky a blyštiace sa opasky?“

Schreiber sa zahanbene vrátil a povedal:

„A to je teda sprostý žart od tých slovenských insurgentov. A tamten má na tatárskej pike nastrčený turban.“

„To je akiste ich kapitán, mladý Tomáš zo Seči,“²³ povedal Maško.

„A ten druhý,“ ukázal rukou Schreiber, „priviazal koňovi na chvost ohromný tatársky turban.“

„To bude Štefan Štítnický.“

„Oni sú to, naši Slováci,“ skríkli všetci odrazu.

„A tamten, čo má dva turbany zavesené na sedle,“ dodal Maško, „to je Ďurko Kováč.“

Vtom pribehol Tomáš zo Seči, poklonil sa šablou a pozdravil: „Daj boh šťastia, páni!“

„Vítajte nám, chlapi,“ ďakoval Maško. „Ale tie turbany ste si mali postaviť na hlavy, a ručím vám za to, že toto mužstvo by vás tu nebolo dočkalo,“ ukázal posmešne na Schreiber a ostatných. „Každý jeden z nich už mieril do chrasti ako zajac.“

„Ja som môjmu turbanu vykázal čestné miesto,“ povedal Štefan Štítnický, „na konskom chvoste.“

„A ja na pike,“ ukázal Seči.

„A ja na sedle,“ pokračoval Kováč. „Tak je to dobre, nech si naši ľudia privyknú hľadiť na ne ako vrabce na strašidlo v maku. Spočiatku ho síce so strachom zd'aleka obletujú, napokon

²¹*Svätý Štefan* — Gejzov syn Štefan I. (997 — 1038), za podpory cirkvi a kresťanstvu oddaných veľmožov zlomil odpor pohanských skupín

²²*Alah* — islamský boh

²³*Tomáš zo Seči* — Szechy; kolískou tohto rodu bola balocká a gemerská dolina. Vlastnili niekoľko zámkov. Chamtivý Juraj bol kráľovským radcom, prisvojil si Murán a bohato sa oženil.

d'obajú do neho a znečist'ujú ho. Myslím si, že budeme mať ešte veľa príležitosti bližšie sa s tými tatárskymi turbanmi zoznámiť.“

„Keby sa len aj maďarské kalpaky a čakovy²⁴ neboli pomiešali medzi ne,“ poznamenal Seči, „to je hanba pre krajinu.“

„Aj mňa bolí, že som sa toho musel dožiť,“ povedal mrzuto Štítnický. „Maďarskí husári s tatárskymi jazdcami o závod ako besní napádali našich chlapov.“

„A mne sa začal posmievat' jeden maďarský fuzáč,“ hneval sa Kováč. „No vraj, tót báči,²⁵ tót koma.²⁶ Teraz volajú Alah, hurá, lebo vraj Isten adta, elviszi az ördög.“²⁷

„A ty čo si mu na to?“ spytoval sa Seči.

„Ja som mu všetko vrátil: ty pes fúzatý, čo si predal krajinu, nie za bieleho koňa, ale za červeného psa Turkom a Tatárom, na, tu máš na dôvažok, a zaťal som mu šabl'ou do čela tak, že ho hned' zaliala čierna polievka a on sa zrútil z koňa dolu hlavou ako plné vreco. Čákov mu z hlavy d'aleko odletel ako makovica zo strechy, keď ju víchor zrazí.“

„Predsa je to len čertovské,“ hneval sa Seči. „My sme s Maďarmi švagrovia, kmotrovia, bratanci, susedia a všelijako pomiešaní, a teraz sa musíme s nimi strieľať, klat' a biť.“

„Pretože sú im Turci a Tatári bližší ako my Slováci,“ vysvetľoval Kováč, „tak sa nemôžeme s nimi objímať, ale biť. Oni zapredali krajinu Turkom a my našu vlasť brániť chceme a budeme a nasadíme za ňu krv i životy.“

Seči súhlasil slovami: „Za vlasť a kráľa, za svoju vieru chceme žiť i mrieť, pomáhaj nám boh!“

„Bože daj! Bože pomáhaj nám,“ skríkli všetci.

Maško sa netrzeplivo začal vypytovať:

„Radšej nám povedzte, ako ste sa dostali z tej pohromy? Kam sa vrhla hlavná kráľovská armáda a kam Tatári?“

„Keď už bolo všetko prehraté, rozprášená armáda utekala cestou k Rožňave,“ začal Seči. „My sme sa utiahli nabok do lesa, tam sme sa spojili v jednu čatu a držali sme sa pohromade, mňa si zvolili za vodcu. Ja som teda zahrnel: — Napred, chlapi, za mnou na vrahov. — Tak sme sa pohli na Tatárov, ktorí spolu s husármi naháňali kráľovské vojsko smerom k Dobšinej, ale po ceste prepadli a zbíjali osady. My sme zasa napádali ich menšie tlupy z boku i od chrbta, odoberali sme im zajatých a prepúšťali na slobodu a dakoľko tvrdých tatárskych hláv sme pozrážali do kaluží. Ukoristené turbany dosvedčujú, že ich bývalí majitelia sa už sladko kochajú s huriskami²⁸ v Mohamedovom raji.“

„Chlapi ste, Slováci,“ volal naradovaný Maško. „Aj váš mladušký, sotva dvadsaťročný vodca pán Tomáš zo Seči si veru zaslúži, aby ho pasovali za rytiera. Presvedčený som, že keby

²⁴Čákov — vojenský klobúk podobný prilbe

²⁵Tót báči (maď.) — slovenský strýc

²⁶Tót koma (maď.) — nár. slovenský kmotor

²⁷Isten adta, elviszi az ördög (maď.) — Bist'úže, vezme ho čert.

²⁸Hurisky (arab.) — podľa muslimskej mytológie krásne dievčatá v Mohamedovom raji

Buchheim nebol stratil duchaprítomnosť a keby jeho vojsko bolo konalo svoju povinnosť ako tuto Slováci, tak by sme sa tejto hanby neboli dožili. Lenže tie baby Buchheim²⁹ a Detrich³⁰ váhali hnať útokom na zámok, pokiaľ bol čas, lebo sa báli, že by vraj veľa chlapov museli obetovať, odtiahli ďalej od zámku, aby im veľké bebekovské delá nenarobili takú veľkú škodu, ako keď boli nablízku. Skúpi boli teda na malé straty, a potom utratili celý tábor,“ pokračoval Maško. „A keď Tatári spojení s husármi udreli znenazdania na nás, a aj zámocká posádka udrela nám od chrbta, neboli vstave urobiť poriadok a postaviť vojsko do šíkov. Sami hlavní vodcovia vydali heslo na útek. Fuj! Hanba!“

„Ba veru hanba,“ prisvedčil Štítnický, „že Bebek so svojimi Maďarmi od dolnej Šajavy, Plešivca, Brzetína, od Torny a Sadhradu je taký slepý a spolieha sa na statočnosť Turkov; daj boh, aby tento svoj blud skoro oľutoval a napravil.“

„Napraví sa ten ako remeň v ohni,“ dodal Seči posmešne. „Ved' Bebek preto pokradol toľké zvony a pozvážal ich na Krásnu Hôrku, aby lial delá a razil zo zvonoviny peniaze. V duchu sa už pokladal za gemersko-tornianskeho a spišského vojvodu po boku Zápoľovom.“

„No ved' príde na psa mráz,“ povedal Maško a spýtal sa:

„A čo viete ešte? Vrátili sa už Tatári od Dobšinej, či ako?“

„Toľko istotne vieme,“ odpovedal Seči, „že hlavná kráľovská armáda zutekala od Dobšinej na vrch Teufelskopf smerom na Levoču, ale Tatári pri dobšinských horách zanechali prenasledovanie a zahli k Rožňave, ženúc pred sebou ako stádo dobytky zo tristo zajatých chlapov. Okrem toho sme všade pri ceste videli ležať veľa pobitých cisárskych vojakov.“

„Dost' už o tom,“ prerušil ho Maško. „Chlapi, hore sa, dážď utichuje a Muráň nemáme ďaleko, tam si odpočinieme a občerstvíme sa. Vy, pán Seči, so svojím oddielom Slovákov pôjdete popredku, lebo sme hrdí na vás, a len veselo, aby aj ostatné vojsko pookrialo na mysl.“

Štítnický sa obrátil k Sečimu:

„Tomáško môj, nože začni tú, čo si zložil na Stratenom a čo sme ju hore Pustým Poľom spievali.“

A o chvíľu všetko vojsko spievalo:

*Slovák spieva i keď smúti,
že ho Turek bije krutý
a pod tatárske zástavy,
stal si Maďar od Šajavy,
a volá Alah, huráach! Hurra!*

*Žiaľbohu biedna krajina;
Turek je pánom Budína,
tam očankal on Maďara,
husár je pajtáš Tatára,
s ním volá Alah, huráach, Hurra!*

²⁹Buchheim — Johann Christoph, rakúsky gróf, cisársky generál

³⁰Detrich — potomok starého rodu v Liptove, verný prívrženec Rákócziho

*Nesmúť, zajdú tie mrákavy,
staň pod slovenské zástavy,
zhynie vrah tvoj, čo ťa zdiera,
teba spasí tvoja viera,
oj, zhynie Tatár, huráach! Hurra!*

„A teraz ty, Ďurko Podmuránčan, zaspievaj tú svoju, až sa budú hory ozývať,“ posmeľoval Štítnický Kováč.

Kováč začal a s ním i vojsko:

*Načos' ma, mamička, vychovala,
keď si ma na vojnu obecala,
na moje nôžky, zlaté ostrôžky
pribiť dala?*

II. Drienčanská pravota

Na Balockej doline, v Gemerskej stolici nad potokom Blh, od ktorého i hrad Balog i celá dolina meno nosí, leží starobylá osada Drienčany. Povyše dediny, z tej strany od Krušova, je síce dolina tesná, úzka a potok Blh vinie sa tu pomedzi vápenisté skaliny, v ktorých sa nachodia podzemné diery a jaskyne. Potok je z obidvoch strán hustými krovínami obrúbený. Ale pri Drienčanoch sa dolina rozširuje a úrodné polia po okolitých pahorkoch, bujné trávy po lúčinách zvlažovaných Blhom, k tomu stráne a úbočia hôr, povysádzané usilovnými hospodármi; všetko to oko cestujúceho milo prekvapuje a polohu osady Drienčan milou robí. Opodiaľ je okolie lemované lesnatými dubovými horami.

Čo však tejto osade v XVI. storočí dodávalo zvláštnej živosti a zaujímavosti, to boli dva panské zámky, čiže opevnené kaštiele pánov z Drienčan, jeden na pravej, druhý na ľavej strane potoka. Páni týchto zámkov až do roku 1461 boli vlastní bratia Pavel a Tomáš Drienčanský,¹ čiže Derenčení.

Okrem týchto dvoch zámkov stál ešte aj na juhozápadnej strane osady na pahorku vystavený panský dom, čiže Sečovská kúria. Napokon aj Derenčénovci a Sečovci boli len dve línie prastarého panského rodu Balog, čiže Blh,² ktorý už v čase príchodu Maďarov stál na týchto stranách slávny a mohutný a obidve tieto línie boli po všetkých balockých osadách údelnými spoluvládami, ktorí podľa obyčaje tých čias svoje starobylé priezvisko zamieňali s menom tých osád, v ktorých si volili svoje hlavné osadenie, a to Sečovci v Rima-Seči a Derenčénovci v Drienčanoch.

Na dvore pána Tomáša Sečiho zadupotali kone a dvaja nemeckí rytieri zoskočili z nich. Jeden bol prefekt Muránskeho zámku Maško, druhý vojenský komisár Schreiber. Pán zo Seči im vyšiel v ústrety pred dvere a podávajúc im ruku, úctivo ich vítal ako svojich známých a priateľov. Vojdúc do izby, povedal Maško:

„Pán zo Seči, prajeme vám šťastia k úspešnému zakončeniu vašej dlhej pravoty.“

„Ďakujem, hoci nie ja, ale iní sa pravotili vospolok a na mňa tretieho padla výhra.“

„Tým lepšie pre vás,“ povedal Maško. „Vy ste sa teda narodili v klobúčiku a na mesiačku, že vás tak šťastie prenasleduje?“

„Lenže to šťastie býva niekedy aj zubaté! — No nech je už akokoľvek,“ prehovoril Seči, „ja iba to ľutujem, že osoby, ktoré pravotu začali, sú už od niekoľkých rokov v hrobe; a môj strýc Ladislav zo Seči a moja teta Uršula Tibaj, pravda, veľmi by sa boli tešili, keby sa boli dočkali takého skvelého zadostučinenia na nenávidených Derenčénovcoch, hoci vlastne podľa rodu boli vospolok príbuzní.“

„To je veru čudné,“ povedal Maško, „že sa príbuzní nechali zachvátiť takou veľkou náruživosťou a dopúšťali sa na Sečovskej rodine toľkých násilností.“

„Tomu bola na príčine zemianska pýcha,“ vzdychol si Seči, „len ona, lebo musíte vedieť, že

¹Pavel a Tomáš Drienčanský — gemerskí zemepáni, ktorých dal kráľ popraviť a majetky daroval Sečovcom

²Slovenské mená *Vlh, Blh, Blg* — Maďari zmenili na *Boljog, Balog*

uhorský zeman, ktorý má svoje armales³ na psej koži, hoc by mal akú randavú chalupu a sprosté bačkory na nohách, predsa si tak pyšne bude vykračovať pred susedmi ako moriak medzi ostatným hydrom, a dvaja údelní páni v jednej obci, na spoločnom majetku sa práve tak ťažko znesú spolu ako dva kohúty na jednom smetisku.“

„Najmä ja skusujem,“ pomiešal sa do reči Schreiber, „že uhorskí páni sú voči nám Nemcom prihrdí a neznášateľní, hoci my by sme sa veľmi radi vyrovnali a spriatelili s Maďarmi.“

„Na svätého Vida, čo nebude nikdá,“ poznamenal Seči.

„Prečo by sa to nemohlo stať?“

„Už je to raz tak, kým svet svetom bude, Maďar s Nemcom priateľom nebude, ale vždy budú tak hľadieť jeden na druhého ako pes na mačku.“

„Pre nás by to však bolo veľmi prajné dorozumieť sa a podať si ruky,“ dôvodil Schreiber.

„To vám verím,“ odvetil Seči, „ale odpustite, ja dobre poznám maďarský živel a hovorím ako Slovákom otvorene a zo skúsenosti, že to nie je možné. Veď spojovali ste sa už s nimi proti Slovákom za čias Arnulfa,⁴ ale tí vaši noví priatelia vám skoro na to ukázali zuby a svoje budzogáne obrátili pri Augsburgu a Merseburgu proti vám.“

„Ale im aj ostalo v živej pamäti, ako ich predkovia utekali s krvavými hlavami z Nemecka domov na svoje pustatiny a ich hlavní vodcovia Lehel,⁵ Bulča⁶ a Botond⁷ odvisli na stĺpoch.“

„Takéto pamiatky veru nie sú príhodné na utuženie priateľských zväzkov.“

„Nuž teda, keď ich nijakým spôsobom nebudeme môcť získať, môže sa stať aj to, že sa potom spojíme so Slovákami.“

„To je teda len straka na kole, a nech psom tráva rastie, keď kone vydochnú,“ dodal Seči.

*

Vtom počuť zasa na dvore dupot koní a o chvíľu vkročia do izby Lazar Korlat,⁸ prvý podžupan, Peter Pedery, stoličný zapisovateľ, slúžny a boženík.⁹

„Pokladám si za česť uctiť vás, milí páni, vo svojom chudobnom príbytku,“ privítal prichádzajúcich Seči.

„Ďakujeme,“ začal Korlat, „a veru nás teší, že tu nachodíme aj týchto vzácnych pánov — budete svedkami nášho úradného výkonu.“

Podal ruky Maškovi a Schreiberovi a obrátil sa k pánovi domu:

„Pán zo Seči, dietálny výrok vo vašej pravote publikovaný bol na stoličnom zhromaždení v

³Armales (lat.) — hist. listina o povýšení do zemianskeho stavu udelením erbú, bez darovania majetku

⁴Arnulf — nemecký kráľ a rímsky cisár. Bojoval so Svätoplukom proti Veľkej Morave a spojil sa s Maďarmi.

⁵Lehel — maďarský vodca v rokoch 930 — 935

⁶Bulcsa — meno známe z čias Arpádovcov

⁷Botond — patrí k prvým maďarským vojvodcom

⁸Lazar Korlat — majiteľ hradu Korlát. Rod sa spojil s rodom Bučiniovcov a tak posilnil svoje postavenie.

⁹Boženik — vtedy člen obecného výboru

Rožňave, a my sme prišli za tým cieľom, aby sme ten výrok vyexekvovali tu in facie loci.¹⁰ — Medzitým uznal som za dobré vyslať popredku aj brachium,¹¹ skladajúce sa z členov stoličného bandéria a dať nimi obsadiť obidva drienčanské zámky, aby im reku dajako nezišlo na um chcieť zneužiť svoju zemiansku prerogatívu¹² a mocou oponovať ešte aj oproti tomuto výroku, ako to robievali posiaľ.“

„Také niečo sa už viac nestane,“ podotkol Seči, „lebo Derencénovci sa presvedčili, že by to už bolo nielen daromné, ale i na ich skazu, preto sa odtiaľto včas vystaňovali a zámky opustili.“

„A teraz, pán slúžny,“ obrátil sa Korlat k slúžnemu, „porobte potrebné poriadky a dajte nám vedieť, keď bude všetko pripravené.“

Slúžny s boženikom odišli. Úradná vec bola predbežne skončená, Maško chcel využiť príležitosť.

„Pán podžupan,“ obrátil sa ku Korlatovi, „keď sme už takto spolu, porozprávame sa o krajinských veciach. Smutné chýry prichádzajú k nám. Kráľ Ferdinand, ktorého heslom je: fiat justitia, pereat mundus¹³ a ktorý je taký nábožný a pokojamilovný panovník, a predsa donútený od pyšného a po výbojoch dychtiaceho Solimana k neprestajným vojnám, naposledy od kresťanskej Európy opustený nebol vstave odolať presile Turkov a musel im nielen väčšiu časť krajiny prepustiť, ale — čo je na rímskeho cisára a uhorského kráľa neslýchané — platiť tridsaťtisíc dukátov ročnej dane neveriacim pohanom.“

„Veru je to smutné,“ prikývol Korlat, „a srdce bolí každého verného poddaného.“

„A okrem toho ešte i matka toho ariána, mladého Zápoľu, prisvojila si celé Sedmohradsko a šesť potiských stolíc v Uhrách,“ povedal Maško.

„Ba ešte žiada aj kniežatstvá Opolské a Ratiborské¹⁴ v Sliezsku a len pod tou podmienkou sa chce už po druhý raz vyrovnáť s naším kráľom.“

„Otázka je, či aj toto vyrovnanie bude trvanlivé,“ zapochyboval Seči, „keď medzi zemianstvom sa vždy nájdu zradcovia, ktorí ju podhuckávajú k zrušeniu pokoja a k novému odboju, na konečnú záhubu krajiny.“

„Žiaľbohu, je to tak,“ vzdychol Korlat.

„Ale ona sa tiež znamenite odpláca svojim najprednejším prívržencom za ich verné služby,“ pokračoval Seči, „keď už nechala úkladne zavraždiť aj Fraňa a Antola Kendyho¹⁵ a Fraňa Bebeka, nášho bývalého nadžupana, ktorý nielenže na stá zvonov z veží pokradol, ale aj falošnými peniazmi zo zvonoviny celú stolicu zaplavil a veľmi oškodoval.“

„Nech zhynú zradcovia,“ zvolal Schreiber.

„Nech zhynú!“ prisvedčili ostatní.

¹⁰*Tu in facie loci* (lat.) — na tvári miesta

¹¹*Brachium* (zast.) — násilienstvo

¹²*Prerogativa* (lat.) — výsada, prednostné, výsadné, výlučné právo

¹³*Fiat justitia, pereat mundus* (lat.) — Nech panuje spravodlivosť, i keď svet zahynie.

¹⁴*Kniežatstvo Opolské a Ratiborské* — kniežatstvá v Sliezsku

¹⁵*Fraňo a Antol Kendy* — hrali dôležitú úlohu v dejinách Sedmohradska

*

Vtom vstúpil do izby slúžny oznamujúc, že je všetko pripravené, a páni sa o chvíľu spoločne poberali na zámok Derenčeniho.

Na zámku už bolo zhromaždeného veľa zemianstva, najmä priateľov a prívržencov Sečovských od Štítника, Kamenian, Španieho Poľa, od Hrachova a Tiriakoviec, i od Balogu a Ura-Paniti, ktorí sa uhostili po zámockých izbách. Na dvore sa prechádzali ozbrojení členovia bandéria a pred bránou opodiaľ stojac, na všetko to sa nescelo dívali sediaci s odkrytými hlavami.

Naprostred dvora postavený stôl bol pokrytý zeleným súknom. Za vrchstola si sadol podžupan Korlat vo sviatočnom uhorskom oblečení, majúc kučmu so pštosím perom na hlave a rukoväť šable vykladanú drahými kameňmi pri boku. Vedľa neho sedeli niekoľkí prísediaci stoličného súdu, zapisovateľ, slúžny a boženík. — Podžupan podal slúžnemu rozvinutý papier a ten z neho nahlas čítal, najprv speciem facti, ako totiž roku 1544 Pavel Derenčení náruživosťou rozhnevaný a pomstou horiaci pripásal si šabl'u a ozbrojac svoju mužskú čel'ad', ba zavolajúc si na pomoc ešte aj svojho brata Tomáša i s jeho čel'ad'ou, všetci ozbrojení udreli na zemiansku kúriu a nebohého pána Ladislava, ktorý sa síce so svojou čel'ad'ou bránil, ale presile odolať nemohol, na zem zrazili, poviazali, jeho manželke Uršule Tibajovej čepiec z hlavy strhli a v dome im škody za štyristopäťdesiat zlatých urobili, ba ešte aj ich služobníka, zemana Antola Sévy na smrť zbili a druhému služobníkovi ruky poodtínali; napokon pána Ladislava zo Seči poviazaného odvliekli na zámok Pavla Derenčeniho a tam ho žalárovali. Za násilenstvo lúpeže a vraždy na zemianskej kúrii Ladislava Sečiho spáchané, odsúdení sú bratia Pavel a Tomáš Derenčení výrokom krajinskej diéty na stratu obidvoch svojich zámkov i všetkej movitosti a nemovitosti, ako aj poddanstva, práv, výsad a dobrodení, ktoré im patrili v Drienčanoch spolu i s pustatinou Kapolna.

Slúžny dočítal. Slova sa ujal podžupan Korlat:

„Prečítaný dietálny výrok potvrdený a одобrený aj jeho jasnosťou c. k. Ferdinandom I, z božej milosti kráľom uhorským, uverejňuje sa mojím prostredníctvom v zmysle práva a zákona a zaraz sa i exekvuje. Ja, ako splnomocnený komisár, menujem a vyhlasujem Tomáša zo Seči, ako právneho dediča nebohého Ladislava, za zákonitého pána a vládcu oboch týchto drienčanských zámkov i pustatiny Kapolny, aby on i jeho zákonití potomci úrečito večíte a pokojne mohli nimi vládnuť so všetkými právami, výsadami a dobrodeniami zemianskymi. — Nech žije náš kráľ!“

A prítomné zemianstvo volalo:

„Nech žije kráľ! Nech žije i pán Tomáš zo Seči,“ a pochytiac ho, zdvihli ho dohora, nosili na rukách po dvore, dokola, opakujúc plným hrdlom: „Nech žije! Vivat!“

Keď sa aj toto skončilo, páni vošli do paloty, kde ich častoval nový pán domu Tomáš zo Seči. Pred zámkom piekli celého vola, z nedopečeného ešte rezali už hodné kusy mäsa a rozhadzovali medzi tlupy ľudí. Z pivnice vykotúľali plné sudy vína naprostred dvora a vyraziac dno obuchom, každý si načieral podľa vôle, kto hrnčekom, kto klobúkom. — Hulákanie, spev, tanec, hudba trvala od večera až do rána. Mnohí zo zemanov i z bandéria bavili sa tu, hodujúc až do tretieho dňa. A keď už v zámku všetko minuli, uhostili sa u bývalých poddaných Derenčénovských nie už ako nepriatelia, ale ako hostia. I tam jedli a pili, vo všetkom si rozkazovali a dali sa obsluhovať.

V Sečiho kúrii uhostení poprednejší páni poberali sa na druhý deň zarána domov, a prefekt Maško, podávajúc pri svojom odchode pánu Tomášovi ruku, priateľsky ho upomínal, aby aj naďalej ostal taký nezlomný a vytrvalý v službe kráľa a vlasti, a že milosť kráľa, vyznačenie a hodnosti ho neminú.

„Bud'te uistený, pane, že ja celý svoj život chcem obetovať službe kráľa a vlasti. Mojou snahou bude, aby som sa stal hodný kráľovskej milosti.“ Tými slovami skončil Seči a rozišli sa.

*

V dome jedného z majetnejších drienčanských hospodárov sedelo i na druhú noc okolo stola pri pohároch veľa zemanov i mužov z bandéria, medzi nimi pravotár Varjú, asesor¹⁶ Hrázgay a boženík Pivoda. Mali medzi sebou živý rozhovor.

„Rád by som bol videl pani Uršuľu, keď jej Paľo Derenčení strhol čepiec z hlavy; bolo to vtedy za strašidlo,“ posmieval sa Hrázgay.

„Hahaha,“ rozosmial sa Pivoda, „beztak vyzerala ani čo by na Luciu na ohrable bola letela na budínsky vrch.“

„Ba mala tá jazyk,“ pokračoval Hrázgay, „ani čert jej neodolal a beda tomu, kto sa raz dostal pod jej mlynček.“

„Requiscat in pace!“¹⁷ zbavil sa jej Pivoda. „Ja sa len čudujem, ako sa mohla táto chýrečná drienčanská pravota vliecť celých sedemnást' rokov, takže patriční ľudia, pán Ladislav a pani Uršuľa, keď sa im teraz publikuje sentencia,¹⁸ už v hrobe hnijú.“

„Čo sa tomu čudujete?“ povedal Varjú. „To je zásluha súceho advokáta a našich dobrých zákonov, lebo ja toho ani za advokáta nepokladám, ktorý akúkoľvek pravotu, hoc je to lequidi debiti,¹⁹ nevie vliecť aspoň za dvadsať rokov; veď dobre viete, že: qui habet tempus, habet vitam,²⁰ a potom: beati possidentes.“²¹

„Mne sa zdá, že sa o to nezaslúžil ani tak advokát, ako Bebek, lebo kým on bol nadžupanom, chránil Derenčeního, ktorému bol patrónom, a viete dobre, pán brat, že u nás platí to staré: plus valet favor in iudice, quam lex in codice,“²² vravel Rázgay.

„Bebek sem, Bebek tam, vari on bol viac ako celá stolica, či čo?“ horlil Varjú. „Teraz sme bez nadžupana, ale koná sa všetko tak ako predtým auctoritate regis et populi,²³ a publikuje sa takto: nos universitas cleri, magnatum, nobilium,²⁴ a to je všetko populus;²⁵ kdeže to máte inde na širom svete? A kde inde zakladá sa právo na vôli ľudu ako u nás?!“

„Ja beriem právo filozoficky, a podľa Aristotela²⁶ krúti sa všetko právo okolo T? meum T?

¹⁶Asesor (lat.) — zast. prísediaci člen súdu

¹⁷Requiescat in pace (lat.) — Odpočívaj v pokoji.

¹⁸Publikuje sentenciu (lat.) — oznamuje výrok

¹⁹Lequidi debiti (lat.) — splatené dlhy

²⁰Qui habet tempus, habet vitam (lat.) — Kto získa čas, získa život.

²¹Beati possidentes (lat.) — Blažení, čo niečo majú.

²²Plus valet favor in iudice, quam lex in codice (lat.) — Väčšiu hodnotu má sudcova priazeň než zákon v zákonníku.

²³Auctoritate regis et populi (lat.) — z moci kráľa a ľudu

²⁴Nos universitas cleri magnatum nobilium (lat.) — my duchovní, veľmoži a šľachta

²⁵Populus (lat.) — národ

²⁶Aristoteles — grécky filozof

tuum,²⁷ ako koleso okolo svojej osi.“

„A na tejto rade zakladá sa: homo homini lupus, čiže dobre po slovensky: miluj blížneho svojho ako seba samého; lebo mors unius est vita alterius, čiže po slovensky: keď ti niekto vylepí jedno zaucho, ty mu vylep dve,“ povedal Varjú.

„Pán brat, vy ste veru kriminálny advokát,“ podotkol Pivoda. „Vy viete, čo je to: in turbido piscari,²⁸ a ako sa dá naťahovať právo sťa v garbiarových rukách koža.“

„A vy, pán brat, ste ešte mladý človek, jurassor dei gratia et voluntate populi;²⁹ a či viete, čo je jurassor? Poviem vám definíciu: est ultima Comitatus bestia, cum quo parum, et sine quo nihil, čiže po slovensky: spodný kolok na drabine a krajný švík na záplate!“

„Hahaha!“ pustili sa všetci do hlasitého smiechu.

Vtom vkročili do izby richtár Balážik a prisažní obce drienčanskej, lebo si mysleli, že k pánom je vtedy najlepšie chodiť, keď sú dobrej vôle!

„Čo tu chce táto háved?“ osopil sa Pivoda na vchádzajúcich. „Ako sa len opovažujete nás takto turbovať, keď sa radíme o dobre krajiny?“

„Prosím ponížene pána urodzeného,“ začal skrúšene richtár, „prišli sme sa požalovať, lebo nás páni banduristi a páni zemaniam pekne vyjedia. Nielenže nám už všetky husi a kury vychytali, ale nám už aj ovce a junce počínajú rezať, a my sme predsa nič nezavinili, veď čo tam majú páni medzi sebou, to sa nás netýka!“

„Netýka?“ skríkol Varjú. „Že vraj netýka?! Či ste vy azda páni a nie ich poddaní? A keď ste poddaní, tak ste poddaní vašich pánov, a tak čo je vaše, to vlastne vaše nie je, ale je vašich pánov, de jure.³⁰ — Nuž teda, vy teľce, keď teraz vašich pánov exekvujú,³¹ aj vás exekvujú, lebo: Accessorium sequitur suum principale,³² a mali by ste vedieť: quidquid delirant reges, plectuntur Achivi,³³ čiže sedliačkovi dobre je, keď naorie, naseje, pšenička platí po tri dukáty, sedliačkovi dobre je!“

„Veru nám, prosím pekne, nie je do spevu, ale do plaču. Veď keby sme my úbožiatka boli voľačo zvinili, nič by sme nepovedali, ale takto, páni sa harušia medzi sebou a my zato trpíme.“

„Veru i biť vás budú a plakať vám nedajú,“ pokračoval Varjú rozjarene, „lebo keď niečo zavinili páni, zavinili ste aj vy. A pánom sa skôr prehládne ako vám, lebo duo dum faciunt idem,³⁴ non est idem, ale vy máte vedieť, že non estis personae, tantum res, čiže obraz boží nosíte na sebe opakom; vos estis ad stivam nati, čiže sedliak je božie stvorenia, ale kujon od narodenia, preto: sic vos non vobis, fertis aratra boves.“³⁵

„Amen,“³⁶ zakončil Pivoda. „A teraz sa berte von z izby.“

²⁷Ta meum. Ta tuum (lat.) — Okolo môjho, okolo tvojho.

²⁸In turbido piscari (lat.) — loviť v mútnom

²⁹Jurassor dei gratia et voluntate populi (lat.) — z božej milosti a vôle ľudu

³⁰De jure (lat.) — podľa práva

³¹Exekovať (lat.) — zhabať

³²Accessorium sequitur suum principale (lat.) — obrazne, sluha kráča za svojim pánom

³³Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi (lat.) — za hlúposti kráľov platí ľud

³⁴Duo dum faciunt idem, non est idem (lat.) — Keď dvaja robia to isté, nie je to to isté.

³⁵Sic vos non vobis, fertis aratra boves (lat.) — a tak vy voly neťaháte pluh pre seba

³⁶Amen (lat.) — tak je

Richtár s prísaznými sa smutní vytratili z izby.

„Pán brat, *éljen adta*,³⁷ tie vaše latinky vám tak pristanú ako päť na oko,“ ohlásil sa zeman Garazda.

„A vy sa rozumiete do toho, ako, odpytujem, kôň do cimbalu,“ odpovedal Varjú.

„Nanono, lenže sa tak nedurte, ľal’a, už vám je nos červený ako ploštica.“

„Ba ako kohútí hrebeň, keď ho mráz poštiepe,“ dodal Hrázgay.

„*Extra Hungariam non est vita!*“³⁸ zvolal Pivoda.

„*Si est vita, non est ita!*“³⁹ zakončil Hrázgay.

„*Pro gloria gentis*,⁴⁰ vypime si,“ vzal Pivoda do ruky pohár a štrngol si s Hrázgaym.

„A čo vy kujoni máte s mojím nosom,“ hneval sa Varjú. A ako sa rozohnal, zrazil päťou zo stola sviecu i poháre.

„Ale my kujoni?“ skríkol Garazda, pochytil milého advokáta a vyvliekol ho spoza stola.

Hrázgay sa chcel poistiť, vydriapal sa na pec, pričom zrútil z pece košík. Nastala trma-vrma a vypratali sa všetci von na dvor.

³⁷*Éljen adta* (maď.) — ako bodajžeť a

³⁸*Extra Hungariam non est vita* (lat.) — Mimo Uhorska niet života.

³⁹*Si est vita, non est ita* (lat.) — A ak aj je, nie je taký.

⁴⁰*Pro gloria gentis* (lat.) — pre slávu národa

III. Turci v Gemeri

Počiatkom jari roku 1562 vypísal a zvolal prvý podžupan Lazar Korlat magistrátne stoličné zhromaždenie do Rožňavy. Okrem magistrátnych osôb dostavilo sa ta neveľa z vyššieho zemianstva. Gemerskí páni boli medzi sebou rozdvojení na dva politické tábory, nenávideli sa a vospolok prenasledovali. Jedni držali pevne s kráľom Ferdinandom, ako Sečovci a Četnekovci, opierajúc sa o prefekta Muránskeho zámku a včas potreby u neho hľadali ochranu a útočisko. So Sečovcami a Četnekovcami stále držali aj slovenskí zemania so svojim poddanstvom v balockej, ratkovskej, muránskej a štítnickej doline a nedali sa podlomiť nijakými pohromami vo svojej vernosti a príchylnosti k zákonitému kráľovi Ferdinandovi.

Tí druhí, gemerskí páni, držali so Zápoľovcami, a preto sa priatelili s Turkami, hľadali u nich priazeň a podporu proti ferdinandovcom, ako Bebek a jeho spojenci. Ostatní gemerskí páni, ako Lorandfiovci, Orlayovci, Derenčénovci ustavične sa klátili medzi obidvoma stranami, a to podľa okolností, ako sa im zdala byť jedna lebo druhá strana mocnejšia, a od ktorej si pre svoj osobný zisk viac sľubovali, a teda hneď k jednej alebo zasa ku druhej sa pridávali. Nadžupana v Gemerskej stolici v tých časoch nebolo. Zastupoval ho podžupan, čo zapríčiňovalo tým väčší zmätok a anarchiu. Ostatne Gemer bol v tom čase v malom obrazom Uhorska vôbec.

Stoličný dom v Rožňave bol jednoduché stavenie, v ktorom okrem priestranej, na stoličné zasadnutia určenej miestnosti bolo i niekoľko pobočných izieb. V hlavnej sieni stál dlhý drevený stôl, prikrytý zeleným súknom. Nado dvermi viseli zástavy, po stenách bubny a trúby, posekáne, šable, píky, určené pre čaty stoličných insurgentov a členov bandéria.

Stoliční páni, ktorí sa sem teraz dostavili, boli veľmi znechutení a malomyseľní, lebo prichodili smutné chýry, ako sa zasa fil'akovskí Turci stroja vpadnúť do Gemerskej stolice a krvavo sa pomstiť na prívržencoch kráľa Ferdinanda.

Za vrchstola zasadol prvý podžupan Korlat ako zástupca nadžupanského úradu a dočasný kráľovský komisár. Vedľa neho sa poradil druhý podžupan Barna, zapisovateľ Pedery, niekoľkí prisediaci a slúžny. Ostatné zemianstvo sedelo čiastočne na bočných laviciach a drevených stolcoch, čiastočne stálo a počúvalo rečníkov.

Stoličné zasadnutie otvoril Korlat krátkou, ale dôraznou rečou, v ktorej opísal prežalostný stav stolice pre nešťastné rozdvojenie pánov a zemianstva na dve protivné stránky a ostrými výrazmi káral ich nestálosť, to ustavičné prebiehanie a plichtenie sa mnohých dnes k jednej, zajtra zasa k druhej strane, takže sa už s istotou a bezpečne takmer na nikoho nedá spoľahnúť.

„Páni“ hovoril Korlat, „toto je ten rak, ktorý zožiera naše sily. On je príčinou našej slabosti a úpadku, že si nás zaťatí nepriatelia kresťanstva Turci a Tatári nevážia a opovrhujú nami a že už nemôžeme odoláť ani malým tatárskym čatám, ktoré z roka na rok vybehujú od Fil'akova ako kŕdle vlkov, lúpia, vraždia, podpaľujú a zaujímajú obyvateľov. Len sa obzrite vôkol, v akom stave sa teraz nachodia naše predtým husto obývané doliny, kvitnúce mestá a osady, pevné zámky a zemianske kúrie. Kam len oči obrátiš, všade vidíš pustotu, rupy a popol, všade počuješ bedákanie, plač, vzdychanie utrápených, biednych, hladom hynúcich našich občanov. Pozriteže len na balockú dolinu, na Kyjatice, Babinec, Kraskovo, Záhorany a všetky okolité osady, sú z gruntu vypálené a ich nešťastní obyvatelia roztrúsení po horách. Nože obzrite sa ešte po muránskej doline, hľa, i predtým opevnené mestečko Jelšava leží v

smutných rozvalinách a zo štyristo ľudí odohnali do tureckej poroby. A pozrite aj na štítnickú dolinu, tam zasa Roštár, Slaboška, Roohovce, Gecelovce, Čierna Lehota, všetko je spustošené a množstvo ľudu do zajatia odohnaté. Pozrite ešte na plešiveckú a Suchú dolinu, ako je i tam všetko vypálené, púste a smutné a tisíce z obyvateľov sčiasťky pobité, sčiasťky v ťažkej porobe usužované. Ostatným, čo si ešte zachovali biedne životy, i ten život sa spríkril a zhnusil a mnohí si volili radšej smrť než taký život. A teraz vám, páni, oznamujem smutnú úradnú správu, ktorú som práve dostal. Fiľakovskí Turci obsadili Sobotku pri Rimavskej Sobote a opevnili ju za svoje vojenské stanovište proti Gemeru. Odtiaľ sa nás stroja znova napadnúť a buďto podrobiť pod turecké jarmo alebo ukrutne vyplieniť a spustošiť celú našu stolicu. Preto vás, páni, slávnostne vyzývam a zaklínam, odložte všetky sváry a nedorozumenia nabok, zabudnite na predošlé nepriateľstvá a spory. Neďívajte sa viac nečinne a so založenými rukami na túto všeobecnú pohromu a našu záhubu. Rozpamätajte sa na svojich slávnych predkov a postavte sa so zdvihnutou hlavou a udatnými päťami do šíku proti našim spoločným nepriateľom a boh bude vašu zmužilosť korunovať víťazstvom, odhodlanosťou a vytrvalosťou.“

Po tejto zápalistej reči prehovoril aj Barna, druhý podžupan, a upozorňoval ich, aby sa páni zemanania nespoliehali na svoje práva a výsady, lebo že veru Turci nerobia vôbec rozdiel medzi zemanom a nezemanom a zemianske kúrie práve tak ako i meštianske domy a sedliacke chalupy prepádajú a vypaľujú. Zemanov ako i nezemanov rovnako bijú a mučia a práve tak i kňazstvo nešetria, ale zaujímajú do poroby a urodzené panie i panny práve tak ako i sedliacke dievky a nevesty chytajú a odvedujú pre svojich pašov¹ do háremov za súložnice a otrokyne. A šťastlivá je iba tá, ktorá je vstave čo za akú vysokú cenu sa vykúpiť alebo vražednou rukou urobiť svojmu hanebnému životu koniec.

„Žiaľbohu,“ prevzal slovo Seči, „že to, čo tu páni podžupan vraveli, je číro-čistá pravda. Ved' Turek nepozná milosrdenstvo, ba nemá ani citu ľudskosti, a my kresťania, už či páni alebo poddaní, neznamenáme v jeho očiach viac než pes. Preto hanba a potupa nech stihne spomedzi nás tých pánov, ktorí u Turkov priazeň hľadajú a s Tatármi sa spolčujú, ktorí preto, aby u tureckých pašov získali milosť, sú hotoví zradiť svoju vlasť i svojho kráľa, ako to urobil Pavel Jánoss, fiľakovský veliteľ, čo sa dal podkúpiť návodom Fraňa Bebeka a taký dôležitý zámok nemilobohu vydal do moci Turkom. Teraz za to hrozne trpí a ukrutné pohromy znáša nešťastný Gemer, lebo tu sú nám už ustavične na krku krvilační Turci, čo lúpia a vraždia náš úbohý ľud nie ináč než ako vlci stádo oviec. — Nuž a teda páni, prečo práve teraz hrdzavejú vaše šable. Prečo každý muž nechytí do ruky zbraň a nestane pod kráľovské zástavy? Boh mi je svedok, že keby sme všetci zmýšľali úprimne a nehrali dvojaké úlohy, ako Bebekovci — syn s kráľom, a otec s Turkom, tak by i pýcha našich nepriateľov, krvilačných trýzniteľov skoro bola zlomená a pred slávou kríža sklonil by sa polmesiac do prachu, takto však sami Turci vidiac našu neráznosť a podlízavosť, potupne nám do psov nadávajú a príde čas, že ako voľakedy Nemci pri Ausburgu, budú potupne uši odrezávať a háved' ľudu bude za nimi vykrikovať ako aj vtedy: Szegény magyarkák!² Lazari.“

Na tieto reči povstal veľký hluč a pobúrenie medzi zemianstvom. Jedni volali: Nie my, ale vy ste psi, a to nemeckí psi, lebo sa líškate Nemcom a naše slobody zapredávate. Druhí kričali: Fiškálsku akciu im, von s nimi. To je urážka celého zemianstva. Iní zasa: Pravdu vraví, nech sa ten páli, koho sa to týka.“

Korlát darmo cengá a tíši:

¹Paša (turec.) — hist. vysoký turecký hodnosťár

²Szegény magyarkák (maď.) — úbohí Maďarkovia

„Pokoj, páni, nie tu za tabulou, ale v otvorenom poli, tam dokážte svoju bojovnú chuť proti nepriateľom i svoje dobré zmýšľanie. Ostré meče vyprobujte na tureckých hlavách, to bude pre vás česť a zásluha pre vlasť. Takéto zvady a osobné urážky na tomto mieste k ničomu dobrému nevedú.“

„Keď Slováci vždy len rozbroj rozduchujú,“ ohlásil sa jeden zeman. „Ale im sa ľahko hovorí, keď sú na Horniakoch a ďaleko od tureckých posádok. Ich hory kryjú a oni si nevedia predstaviť, ako my na Dolniakoch trpíme a ako hynieme pod tureckým jarmom, pretože sme im nablízku.“

„Ba veru dobre vieme,“ povedal Štítnický, „že vy dobrovoľne Turkom daň platievate a dovážate aj potravu pre ich vojsko. V bitkách proti kráľovskému vojsku prevádzate im strelivo a batožinu, a za to máte od Turkov pokoj, ale my, čo len nášmu zákonitému kráľovi chceme daň platiť a Turkom sa tak nekoríme a nelíšame ako vy, musíme znášať za to ich besný hnev a krvavú pomstu. A nielen to. Aby nás Turci drancovali a pustošili naše kraje, k tomu ich vy zradcovia ešte podnecujete a naprávate proti nám.“

Vtom sa strhol náramný krik a trma-vrma. Jedni dosvedčujú: Tak je, to je pravda, máme na to dôvody. Druhí volajú: Kto je zradca? Vy sami ste tí zradcovia. Fiškálsku akciu na nich. Von s nimi. Podaktorí štrngajú šablami a vyskakujú hore na tabulu. Predsedov hlas zaniká. Keď nadarmo cengal zvoncom, chcejúc utíšiť pobúrených pánov a zaviesť poriadok, v tom všeobecnom zmätku postavil si kučmu na hlavu a zvolal:

„Soluta est sessio!“³ vyšiel von dvermi a za ním všetci stoliční úradníci i ostatné hnevom rozpálené a rozjatrené zemianstvo, kľajúc a vyhrážajúc sa jeden druhému.

Práve v tú chvíľu dobehol na koni do stoličného dvora Pivoda. Zoskočil z koňa, podal uzdu tam prítomnému hajdúchovi, predstavil sa Korlatovi vychádzajúcemu z radnej siene a povedal:

„Oznamujem pánu podžupanovi, že fiľakovskí Turci s veľkou silou a šturmom dobývajú Hajnáčku a že zámocká obrana nie je vstave odolat' takej presile, preto veliteľ žiada o rýchlu pomoc, inak je ten zámok stratený.“

„Tu to máme,“ zvolal Korlat, „doma svár a nepriateľ predo dvermi. — Pred stoličný dom nech hneď vystavia červenú zástavu, a všetci stoliční úradníci, najmä však slúžny a boženici s oddielom banduristov nech pochodia s bubnami a zástavami všetky osady, zvolajú všetko bojaschopné mužstvo pod zbrane. Kým sa ozbrojený ľud v tábore zhromaždí, páni, vy chráňte pohraničné stanice a pevnosti, menovite vy, pán Seči, hrad Balog, ktorý je už vašim dedičstvom. Vy, pán Lorandfi, bráňte Žirkovce a Hodejovo, veď je to váš majetok. Pán Orlay Pútnik a vy, pán Štítnický, buďte na pomoci spišskej posádke v Plešivci. Nezabúdajte, páni, že ste spoločne pred bohom a pred krajinou zodpovední za svoje konanie. A teraz zbohom, každý nech sa odoberie na svoje stanovište.“

„Moju ruku a čestné slovo na to, že kým žijem, nedostanú Turci hrad Balog do svojej moci, iba ak by preliezli hradby cez moju mŕtvolu.“ Potom sa Seči vyšvihol na koňa a s niekoľkými zemanmi a priateľmi ponáhlal sa domov.

Ledva dobehol Tomáš Seči na hrad Balog a urobil potrebné poriadky na obranu zámku, hneď začali sa na okolí zjavovať najprv len malé, potom stále väčšie a väčšie čaty tatárskych

³Soluta est sessio (lat.) — zhromaždenie sa rozpúšťa

jazdcov ako krdle hladných vlkov, dychtiacich po koristi, až naraz asi štyri stotiny jazdy dorazia k zámockým hradbám. Chceli znenazdania prekvapiť a prepadnúť zámockú obranu. Lenže Seči už bol pripravený a rozkázal medzi nich páliť zo zámockých hradieb. Na to medzi nimi povstal zmätok a rýchle zmizli, obrátiac sa hore k Drienčanom, kde sa s divou besnosťou oborili na osadu a na oba zámky, povraždili ich maličkú posádku, obec úplne vyrabovali a zapálili. Čoskoro potom dorazil s pechotou a delostreľbou Arslan paša pod Balocký zámok. K Tomášovi Sečimu poslal posla s vyzvaním, aby sa dobrovoľne poddal, lebo inak to jeho hniezdo vrah rozborí, ako teraz z gruntu rozboril Hajnáčku a z celej posádky nenechá nikoho nažive. Seči odkázal pašovi: nech sa len o to pokúsi, či naozaj sú turecké hlavy tvrdšie než múry Balogu. Že sa skôr črep oholenej pasovej hlavy na kusy rozletí ako tieto hradby.

Rozhnevaný paša, začujúc tieto slová, odpovedal:

„Čakaj len, pes kresťanský,⁴ veď ty mojej pomste neujdeš!“ A hneď rozkázal svojmu vojsku postaviť sa do šíkov a všetky delá namieril na zámok. Z tureckého tábora začala síce živá a prudká streľba, ale pretože sa strieľalo z diaľky, máloktoré gule doleteli až na hradby, lež poniže nich sa zaryli do zeme. Naproti tomu sečovskí strelci dobre triafali dolu medzi turecké šíky a narobili v ich radoch mnohé štrbiny, za čo rozpjedený turecký vodca dal hnať útokom, ale jeho janičiari boli odrazení od zámockých múrov s krvavými hlavami a stratili vôľu k ďalším útokom. Paša za to, že sa mu plán nevydaril, rozkázal podpáliť podzámockú osadu a pri žiare plápolajúcich domov pohl sa v nočnom čase ďalej na Uza-Panitu, Bátky, Behynce, Otrokoč, označujúc všade svoj vojenský pochod lúpením, vraždením a podpaľovaním. Stadiaľ sa obrátil do muránskej doliny a smerom k Jelšave.

Pri Husinej rozostavená vojenská stráž, zočiast hore od Liciniec predvoj tatárskych jazdcov a za nimi silný oddiel pechoty, hneď sa rozutekala po všetkých okolitých osadách, bijúc všade na zvony, bubnujúc na poplach a strieľajúc na znamenie blížiaceho sa nebezpečenstva. Prestrašený ľud, kde ako mohol, hľadel sa zachrániť, utekajúc pred záhubou. A pretože mestečko Jelšava už roku 1556 Turci ukrutne spustošili a vypálili, neposkytovalo utekajúcim vôbec ochranu ani bezpečnosť, a tak mnohí hľadali útočisko na Muránskom zámku alebo v hustých lesoch a vysokých horách, najmä okolo vrchu Kohúta. Svoje poklady zakopávali do zeme, obilie a vŕšakovú potravu skryli do podzemných skrýš a do jaskýň, taktiež aj dobytok vyhánali na vrchy a vysoké hole, a tam si aj sami obyvatelia stavali drevené koliby a šiatre. Doktorí v strachu behali ako bez seba hore-dolu dolinou ako voslep, nevediac čo si majú počať. Niekomu sa stratili dietky, inému statok a každý chcel ešte aspoň niečo zachrániť zo svojho bydlia; preto bol všade plač a nariekanie, ľudia sa zúfalo potulovali sem a tam a splašený dobytok ručiac rozbehol sa na všetky strany.

Jelšavu našli Tatári pustú, od ľudí opustenú, mnohé domy ešte zborené a dvory trávou zarastané a poznali hneď, že to bolo ich vlastné dielo a s divokou radosťou pokrikovali: Huraha! Alah je veľký a Mohamed jeho prorok!

Povyše Jelšavy stál oddiel vojska z muránskej posádky, ktorý sa smelo postavil proti tureckej jazde, ale toľkej presile odolať nemohol, musel ustúpiť a po mnohých šarvátkach, odrážajúc útoky Tatárov, utiahol sa napokon na Muránsky zámok. — Tatári rozdráždení útokmi a bojmi s posádkovým vojskom dorazili k samým hradbám a pred zámockú bránu, ale vidiac, že zámok je nedobytný, vrátili sa nazad do podzámockej osady a rozpálení hnevom s barbarskou surovosťou páchali hrozné zločiny. Osadu z gruntu zborili a vypálili, veľa ľudí pobili a

⁴Kresťanský pes — turecká nadávka

maličké deti nastrčiac na svoje dlhé kopije hádzali o zem, o múr alebo o skalú, aby vraj hneď v zárodku zhynulo to psie pokolenie neveriacich. Nevládných a vekom poznačených starcov priviazali o strom alebo stĺp a šípami z kuše strieľali do nich, lebo vraj starí psi už nie sú súci, aby ich hnali pred sebou do svojej vlasti na predaj za otrokov. Zato silných chlapov a mládencov, ako aj mladé ženy a dievky, kde mohli dosiahnuť, zajímali, a oných, už poturčených strčili potom v ďalekej Ázii medzi janičianske vojsko, tieto zasa popredali do tureckých háremov za súložnice a otrokyne.

Po odchode Turkov z muránskej doliny zostalo tu veľa opustených sirôt, ktorým rodičov povraždili alebo zajali Turci a Tatári, veľa opustených vdov, ktoré stratili i muža i deti a nevládných starcov, ktorí z početnej predtým rodiny zostali teraz celkom osihotení.

Z Muránskeho zámku po viac nocí videli po celej doline žiarit' okolité vrchy plameňom a hustý čierny kur vznášať sa hore do oblakov. Plač ľudí, ručanie dobytky a zavýjanie divej zveri: to bola vtedy hrozná ozvena, ktorá sa odrážala od strmých, vysokých skalísk Muránskeho zámku.

Tomáš Seči, len čo odrazil útok Turkov od Balockého zámku, zaraz vysielal poslov i k stoličným pohlavárom i k prefektom zámkov, žiadajúc od nich pomoc na rozprávanie a zničenie Turkov, pustošiacich stolicu. Ale všeobecná insurekcia, ako si ju predstavoval Korlat, v tom čase nepodarila sa pre všeobecný strach a zmätok, lebo každý myslel len na seba, na svoju bezpečnosť a isté útočisko, takže všetky gemerské zámky boli preplnené ľuďom, hľadajúcim v nich ochranu toho, čo je každému najmilšie — život. Seči a muránsky prefekt Maško podnikli síce ešte niekoľko šarvátok s odchodiacimi Turkami a odobrali im niekoľko zajatých, aj z lúpeže a dobytky, ale toto všetko neveľa znamenalo a pokiaľ sa insurgenti zhromaždili vo väčšom počte, Turci a Tatári boli už vtedy so svojou korisťou sčiasťky v opevnenej Sobotke, sčiasťky na pevnom zámku Fil'akove. Okrem mnohých mŕtvych a dorúbaných nachodili za nimi po ceste, kadiaľ šli, ľudí spomedzi zajatých. Zajatí museli niesť Turkom ešte aj dobytú korisť, a keď už ustatí a hladní a premrznutí, hoc bičmi šľahaní a ostrými pikami povzbudzovaní, nevládali ďalej ísť, vtedy ich bez ľútosti vraždili na ceste a nechali ich tam ležať vo vlastnej krvi.

Takéto nájazdy, lúpeže, vraždy a podpaľačstvá tureckých martalúzov⁵ v Gemeri ani potom neprestávali, ale opakovali sa temer rok po roku, že takmer už nebolo ani tak ukrytej osady, ktorú by neboli olúpili a vypálili. Isté je, že práve fil'akovskí Turci zanechali po sebe tie najsmutnejšie pamiatky svojej divej ukrutnosti, lebo ako hyeny, tak boli žiadostiví lúpeže a ľudskej koristi, ako čo by si boli predsavzali vyhubiť všetkých obyvateľov a tento celý kraj obrátiť na divú pustatinu. Už to meno Tatár, psohlavec, ako volali tureckú jazdu, bolo pre obyčajný ľud plné hrôzy a ošklivosti, takže s chýrom „psohlavecí idú!“ mohol hocikto vystrašiť všetkých obyvateľov z dediny do hory, a za storočie ešte týmto heslom strašievali baby malé, plačúce alebo nedobizeň robiace deti.

Títo tureckí jazdci, Tatári z Fil'akova, vypálili roku 1572 Redovú a roku 1584 Dobšínú hrozným pre každé ľudské srdce smutným a poľutovaniahodným spôsobom, a to len preto, že Redovania premeškali odoslať daň fil'akovskému pašovi. Dobšinci ju síce poslali, ale paša, ktorému ju doručili, bol skoro potom preložený a do knihy nenaznačil, že by tú daň bol prijal, nový paša teda znovu žiadal daň, a keď ju Dobšinci neposlali, dal celé mesto spustošiť, vypáliť, obyvateľov pochytať a do poroby ako lichvu odohnať.

⁵Martalúzi (hist.) — patrili k tureckej pechote, ktorých pašovia posielali vyberať oneskorenú daň

Podobne pochodili aj iné osady v štítnickej a rožňavskej doline, keď ich predstavení obcí niesli Turkovi daň do Fil'akova, neraz ich prepadli lotri a zbojníci, ktorí sa v tom čase veľmi rozmnožili, najmä v plešivských a tornaľských horách, a boli takí bezočiví, že celé osady napádali, áno, i mesto Štítnik vylúpili a vydrancovali.

Za ubiedených a utrápených občanov chodili síce prosiť ich kňazi a učitelia k fil'akovským pašom, ale so slabým výsledkom, lebo často aj samých kňazov Turci odvliekli do zajatia a poroby.

Že hornogemerskí Slováci pomerne viac trpeli ako Maďari na dolných stranách, dá sa aj z toho posúdiť, že celý dolný Gemer bol Turkami podmanený a im aj daň riadne platieval i potravu pre ich vojsko dovážal; hornogemerskí Slováci dávali však riadnu daň svojmu kráľovi a pre kráľovské vojsko i potravu i strelivo verne dovážali, preto ich Turci tak ukrutne až na zúfanie sužovali.

Že posádky kráľovských zámkov, ako bol Muráň a Krásna Hôrka, ktorú od Bebekovcov vybojoval roku 1567 Lazár Švendy a za veliteľa z rozkazu kráľa určil Andrášiho,⁶ tak ubiedeným obyvateľom nemohli poskytovať výdatnejšiu pomoc a ochranu, čo sa vysvetľuje tým, že posádka týchto zámkov bola na počet slabá, len na ochranu samých zámkov určená. Kráľovské vojsko bývalo zasa zamestnané na druhých stranách Uhorska a Sedmohradska ustavičnými bitkami s Turkami. Preto keď sa ubiedený slovenský národ v Gemi dopočul o hrdinských skutkoch Chorvátov Zrinského⁷ a Jurišiča pri obrane Sigetu a spolu o smrti veľkého Solimana, najväčšieho tureckého cisára a výbojníka, ktorý bol postrachom nielen samého Uhorska, ale i celej Európy, ba i Ázie a Afriky, uľahčilo sa mu pri srdci a zore lepšej budúcnosti zdali sa mu pomaly brieždiť za ešte ďalekými horami.

Nástupca a syn Solimanov, cisár Selim, chystajúc výpravu proti Cypru, uzavrel s kráľom Maxmiliánom⁸ pokoj, ktorý pokoj obnovil i Selimov⁹ nástupca Amurat. Tak isto aj Ján Žigmund zo Zápoľia, zrieknuc sa titulu uhorského kráľa a spokojac sa s titulom vojvodu Sedmohradska a panstvom nad zátiskými stolicami, tento pokoj upevnil.

⁶*Andráši* — Andrassy, genealógia tejto magnátskej rodiny sa začína písať od roku 1514, keď Martin bojuje proti Dóžovi a sedliackemu povstaniu

⁷*Chorváti Zrinskí* — tu Mikuláš a Peter, potomci slávneho šľachtického rodu, ktorý preslávil Mikuláš Šubić

⁸*Maxmilián II.* — syn Ferdinanda I., kráľ český, uhorský a cisár rímsky

⁹*Selim* — tu Selim II., turecký sultán (1566 — 1574), syn Solimana II.

IV. Porážka fil'akovských Turkov v Gemeri

Uhorský kráľ Maxmilián, pod ktorého múdрым panovaním neprišlo síce k nijakej veľkej vojne s Turkami, hoci pustošenie a vypaľovanie osád si títo najmä na Slovensku často dovoľovali a tým mnohé menšie boje a šarvátky zapríčinili — a ktorý veľkodušne napomáhal vedy a umenie, po slovensky dobre vedel a jeho poddaní ho veľmi milovali, zomrel a pochovaný bol v Prahe 12. októbra 1576. Po ňom nastúpil na trón jeho prvorodený syn Rudolf,¹ korunovaný v Prešporku už roku 1572. A Rudolf, hoci jeho otec pred svojou smrťou na osem rokov obnovil pokoj s tureckým cisárom Amuratom, nemal počas svojho panovania pokoja, ktorého si tak veľmi žiadal, keď sa celkom zasvätil vedám a celou dušou zahrúžil do hlbokých nevyspytateľných tajomstiev tých čias, astrológie a alchýmie.²

Sultánov vezír Siman, ktorý z bojov vedených proti Peržanom získal si povest' smelého a udatného vojvodu, po skončení tej vojny poslaný do Uhorska, ako muž boja a ctižiadostivý, podriadených tureckých pašov neprestajne podnecoval, aby kraje patriace nemeckému cisárovi znepokojovali a napádali, z čoho povstávali mnohé roztržky a šarvátky po všetkých stranách Horného Uhorska. Lebo vezír to všetko tak líčil a oznamoval do Carihradu, akoby Nemci neuznávali pokoj, ale všade napádali Turkov, a tak vraj oni skutkami zrušili pokoj. Preto neprestával samého Amurata podnecovať k vojne.

V tých ťažkých a povážlivých okolnostiach bolo naozaj šťastím pre Gemerskú stolicu, že kráľ Rudolf poctil svojou dôverou a za nadžupana vymenoval Tomáša zo Seči, ktorý aj dokázal stať sa toho hodným a dôveru v boji i v kráľovskej rade skvele potvrdil. Predošlí gemerskí nadžupani, ako bol Zolchy de Pathóc a Losontzy, nemali moci urobiť v stolici poriadok a zaviesť bezpečnosť, no Seči dokázal, že zaujatosť za dobrú vec, obozretnosť a ráznosť mužského charakteru dokáže i v najťažších okolnostiach často veľmi mnoho.

V časocho nadžupana Sečiho bol Gemer rozdelený skoro presne etnograficky na dolný, čiže maďarský, Turkom poddaný, a horný, čiže slovenský, patriaci kráľovi Rudolfovi. Rozdeľovacia čiara sa ťahala od zámku Krásnej Hôrky z východnej strany na Rožňavu, Štítnik, Jelšavu, Kameňany, Ratkovú, Rybník, Španie Pole a Balog, na západ k Rimavskej Sobote. Preto aj nadžupan Seči mohol sa vo svojich podujatiach oproti Turkom opierať jedine o ten kraj, ktorý ležal povyše tejto čiary, čiže práve na slovenský Gemer. A fil'akovskí Turci preto s takou neobyčajnou zúrivosťou a besnotou dorážali na slovenský Gemer, chcejúc ho alebo dobyť a podmaniť, alebo obrátiť na vyl'udnenú, divokú pustatinu, pretože chceli mať z horného Gemera otvorenú cestu k spišským banským mestám, ktoré pre svoje bohatstvo Turkov, známych lakomosťou, veľmi vábili.

Pamätané a podivuhodné je to, že práve v tých búrlivých a nepokojných časocho a v neprestajných bojoch s Turkami, cirkev evanjelická podľa augsburského vyznania rozšírila sa po celom Gemeri. Predtým boli tu síce aj katolícke cirkvi rímskeho obradu, ale z väčšej čiastky pravoslávne, obradu slovenského, čo dosvedčuje i ústne podanie ľudu, i stavby a maľby najstarších kostolov i niektoré zápisy o cirkevných obradocho a obyčajoch vtedajšieho času, uctievanie svätých a používanie krstných mien bežných v pravoslávnej cirkvi, ako

¹Rudolf II. — známy svojím majestátom (1609). Majestát zaručoval náboženskú slobodu nielen šľachte, ale aj poddaným. Na jeho dvore žili učitelia, hvezdári a alchymisti, zhromažďovali vzácne umelecké predmety.

²Alchýmia (arab., gréc.) — stredoveká pavedecká chémia. Chcela objaviť výrobu zlata.

napokon aj tá udalosť, že po zavedení protireformácie za čias kráľa Leopolda³ niektoré evanjelické pohronské cirkvi, ako Šumiac, Telgárt, Vernár sa osvedčili, že keď majú od evanjelickej cirkvi odstúpiť, žiadajú si vrátiť sa do svojej starootcovej cirkvi, totiž gréckokatolíckej, čo im aj povolili a v nej aj dodnes ostávajú.

Okrem toho aj český husitizmus zanechal po sebe v hornom Gemeri mnohé pamiatky. Lebo Jiskrovi Česi⁴ vládli tu nad mnohými zámkami a stavali kostoly, ktoré obohnali múrom, takže im včas potreby slúžili ako malé pevnosti. Nad kostolnými dverami mali znak kalicha, ktorý zvyk potom prevzali evanjelici. Ostatne husiti sa značne rozmnožili po štítnickej, muránskej, ratkovskej, ale najmä balockej doline a v Malohonte, čiastočne príchodom kolónie z Českej zeme, čiastočne ženbou Jiskrových vojakov so Slovenkami.

Keď si teda husiti už boli prekliessli cestu k nemeckému protestantizmu, potom za panovania prvých kráľov z domu habsburského, Ferdinanda a Maxmiliána, sami cisárski vodcovia a prefekti zámkov a najmä Muránskeho zámku, ako boli Salm, Maško a barón Július Herberstein,⁵ do každej uprázdnenej či už pravoslávnej alebo rímskokatolíckej cirkvi hneď ustanovili evanjelického kňaza, a tým zapríčinili v cirkvi veľký rozvrat. Napokon aj veľmoži a gemerskí páni ako Četnekovci,⁶ Sečovci, Orlayovci, Balogovci a aj iní protestantizmus usilovne rozširovali. — Medzitým evanjelické kňazstvo v XVI. storočí pri cirkevných bohoslužbách používalo nielen kostolné rúcho podľa obyčaje rímskokatolíckych kňazov, ale zachovávalo aj mnohé obrady podľa spôsobu rímskokatolíckeho. Protestantizmus stal sa tým populárny u slovenského ľudu, že sa bohoslužby v slovenskom jazyku konali a kňazi sa ženili tak ako u pravoslávnych, i kalich sa ľudu podával — ako u husitov oddávna na týchto stranách bývalo zvykom. Hoci gemerské a malohontské cirkvi mávali svojich prvých superintendentov na Muránskom zámku, predsa i prefekti zámkov i gemerskí veľmoži nástojili na tom, aby cirkvi svojich novozvolených na vysviacku posielali do Wittenbergu, čo sa aj zaužívalo.

Tomáš zo Seči ako novovymenovaný gemerský nadžupan uvedený bol do úradu v meste Rožňave s veľkou slávou a veľkoleposťou, čo sa jeho privátneho života týka, tri razy vstúpil do stavu manželského. Najprv s Barbarou z Peréňu, s ktorou mal syna Juraja; po jej skorej smrti s Katarínou z Batian a naposledy s Margarétou Forqáč de Gýmeš. Jeho najstarší syn Juraj bol už za mladi veľmi ctižiadostivý a bojachtivý. Už ako mladík zúčastnil sa na vojenských výpravách svojho otca a vynikajúco bojoval po jeho boku, čo otcovi spôsobilo veľkú radosť; že sa však mladý Juraj po včasnej smrti svojej matky zväčša u jej príbuzných pri Tise zdržoval, tým sa stalo, že si osvojil aj celkom iné národno-politické zásady, než mal jeho otec, čo malo časom za následok aj mnohé príkre spory a rozdvojovalo otca so synom.

Bolo to na jar roku 1588, keď novozvolený nadžupan Tomáš Seči šiel novému prefektovi Muránskeho zámku, barónovi Julovi z Herbersteinu vrátiť návštevu. Dal osedlať kone, vzal so sebou i svojho syna Juraja, niektorých zemanov, čo boli práve u neho, ako Varjú a niekoľko jazdcov z balockej posádky. A prechádzali od Drienčan pomedzi hory prerúbanou cestou na Polomu a popod vrch Trstie hore na Muránsky zámok.

Na Muránskom zámku sa práve vtedy zdržoval Štefan Četneky, radil sa tam so superintendentom Rimanovským ohľadne usporiadania slovenskej národnej školy, ktorú

³Leopold I. — cisár rímsko-nemecký, kráľ český a uhorský (1655 — 1705). Počas svojej vlády upevnil pozíciu Habsburgovcov v Uhorsku. Potlačení Vešelinovho sprisahania a Thökölyho povstania, úspešne bojoval s francúzskym kráľom Eudovítom XIV. a Turkami.

⁴Jiskrovi Česi — husiti. Jan Jiskra z Brandýsa bránil záujmy kráľa Vladislava.

⁵Július Herberstein — bol verným kráľovým vojvodcom

⁶Četneky — pochádza zo starého šľachtického rodu, ktorý mal spoločný erb s Bebekovcami. — Delili sa na dve vetvy, jedna vymrela roku 1594 Štefanom.

mienil založiť v Štítniku.

Rimanovský, len čo vyrozumel Četnekyho úmysel, pochválil jeho obetavosť a záujem o vzdelanie toho národa, ktorého synom je i on, a to jedným z najhodnejších a najvynikajúcejších, lebo — tak rozumkoval Rimanovský — ako je ten obecný ľud, tá nižšia vrstva, peň i koreň národa, tak sú vyššie vrstvy a triedy, čiže zemianstvo, duchovenstvo, učení a vzdelanci, ratolesti a kvet tohože národa. Preto ak by ratolesti uschli alebo by boli neprajným osudom poodtínané, zakrpatie a napokon aj uschne i sám driek i peň národa. Keby ten kvet z národného stromu nejako opršal, tak nečakaj od neho ani ovocie, ani veľké činy, ani česť a národnú slávu — môže prísť len porušenie a konečne hniloba.

„Vždy som sa pokladal za syna slovenského národa,“ hovoril Četneky, „ved' aj moji dávni predkovia Bebekovci pošli z tohože národa, a keďže taká bola vôľa božia, aby som sa aj ja tu medzi Slovákmí narodil a Slováci sú i poddaní, z ktorých mozoľov žijem, teda je to i vec svedomia, aby som sa zaujímal o duševné i telesné dobro toho národa, z ktorého som vyšiel. Keby som inak robil, zapieral by som svoju vlastnú krv a bol by som tyranom a utláčateľom svojho vlastného rodu. Musím však vyznať, že na celom svete nepoznám taký príklad, ba azda ani medzi divými barbarmi a medzi africkými černochochmi sa nenájde taký národ, ktorého by sa vyššia vrstva celkom a natoľko zriekla, že by sa k cudzote chcela priplichitiť, než priznávať sa k svojmu národu.“

„Ani ja nepoznám taký prípad,“ prisvedčil Rimanovský, „ak by naše zemianstvo bolo azda schopné dakedy niečo takého urobiť, a ten ubiedený osirený slovenský ľud by tak vo svojej opustenosti a zanedbanosti na viac storočí musel zaostať, pred bohom i pred svetom padla by vina zodpovednosti iba na naše zemianstvo.“

„Istotne,“ prikývol Četneky, „samo by si bolo na príčine, keby sa ho časom dotkla Hospodinova ruka, takže by boh dopustil naň chudobu a poníženie.“

„U boha niet nič nemožné, lebo on i z kameňa vie zobudiť vyvolených synov Abraháma.⁷ Ale keď soľ zeme a soľ národa bude zmarená, k ničomu inému sa viac nehodí, než aby bola vyhodená a pošliapaná.“

Vtom bolo počuť pred bránou trúbenie a o chvíľu nadžupan Tomáš a jeho syn Juraj spolu s druhými pánmi a zemanmi a s vítajúcim ich Herbersteinom vstúpili do paloty.

„Teší ma veru, že sa tu v takom priateľskom spolku nachodí *jurisprudentia civilis et sacro-sancta theologia*,“⁸ povedal Tomáš Seči.

„Ver to inak bočí jeden od druhého ako čert od svätenej vody,“ povedal Varjú pre seba.

„I ja si to pokladám za šťastie, že som sa tu mohol s pánom superintendentom tak dôverne pohovárať,“ odvetil Četneky. „Príal by som si, aby každý vzdelaný slovenský zeman bol takrečeno *semitheologus*.“⁹

Varjú odporoval: „Rogo, to je nemožné, lebo jus a teológia sú dve vedy, ktoré majú celkom rozdielne princípy, a preto sa v praxi nijako nedajú zlúčiť, lebo ak prísne právo požaduje zub za zub, oko za oko, teológ vraví: kto do teba kameňom, ty do neho chlebom a ak dakto od

⁷*Synov Abraháma* — Abrahám, starozákonný praotec Židov

⁸*Jurisprudentia civilis et sacro-sancta theologia* (lat.) — znalosť Písma a svätej teológie

⁹*semitheologus* (lat.) — poloteológ

teba žiada kepeň, daj mu i košeľu.“

„A preto, hľa, je i *summum jus, summa injuria*,“¹⁰ povedal Četneky.

„Ale aj pre samu lásku a dobrotu vyjde človek na žobrotu,“ nedal sa Varjú.

„Ba dobre sa tie vedy môžu spolu znášať, len nebuďme stranní,“ pokračoval Rimanovský.

„A nezháňajme sa po extrémoch!“ dodal Herberstein.

„Nech len duch kresťanstva previeva i *jus publicum* i *jus privatum patriae*,“¹¹ potom bude všetko dobre,“ Rimanovský na to.

Varjú pre seba: „Pre *jurateriu*¹² by to bolo posledné pomazanie.“

„A nech právnik pre ten nízky materializmus, ktorého nároky zastáva na zemi, nikdy nespustí z očí to, čo je nad všelijaké jalové hádky a pravoty tohto sveta, a to je nebo,“ povedal Rimanovský.

„Reverendissime domine,“¹³ odvrával Varjú, „keby len aj každý teológ pri tom absolútnom idealizme, ktorého práva zastupuje, nikdy nezabúdal, že jeho postać tu na zemi je predsa len z tela a krvi, že je človek.“

Mladý Juraj Seči, ktorého tieto učené hádky nudili, vyšiel z paloty, aby si obzrel zámok. Jeho otec Tomáš skončil hádku slovami: „A tak sme už teda na čistom; *jurisprudentia* a *sacrosancta theologia* uzavreli dnes medzi sebou svätý pokoj. Dal by boh, aby to dobrodenie pokoja už raz mohla pocítiť aj naša milá vlasť a krajina!“

„Úprimne rečeno, pán nadžupan,“ ohlásil sa Herberstein, „ja sa veru nebárs spolieham na ten Turkami obnovený pokoj.“

„Ani ja,“ pritakal Četneky, „veď Turkom nemožno veriť. Koľkože ráz tí už zrušili pokoj, keď v čase pokoja zbraňou napádali kráľovských poddaných, drancovali a vypaľovali naše mestá a osady.“

„Je sa čo aj teraz obávať, že budú hľadať zádrapky, aby obnovili vojnu,“ súhlasil Herberstein.

„Na naše šťastie nemajú teraz sultána, ktorý by sa podobal ich slávnemu a veľkému Solimanovi,“ povedal Seči.

„To bol mocný panovník a bojovník,“ priznal Herberstein, „keď sa ten raz pustil na výboje, ako to rád robieval, vracal sa do krajiny s veľkým počtom vojska ako povodeň, takže naše rozdrobené sily mu nemohli nijako odolať, a aj vydobyl a podmanil si najväčšiu čiastku krajiny, veď čože iné ostalo kráľovi než podtatranské kraje Slovenska? Ostatné Uhry patria Turkom.“

„Lež i sláva Solimana zapadla pri Sigete,“ pokračoval Seči, „lebo Turci hoci zámok dobyli, prišlo im víťazstvo drahšie, ako čo by boli bitku prehrali, a ani zomrelý Solimanov syn Selim,

¹⁰*Summum jus, summa injuria* (lat.) — najväčšie právo je najväčšia nespravodlivosť

¹¹*Jus publicum i jus privatum patriae* (lat.) — verejné právo a súkromné právo vlasti

¹²*Jurateria* (lat.) — právnicko

¹³*Reverendissime domine* (lat.) — vážený pane

ani terajší sultán Amurat nemajú viac toho bojovného ducha, ako ho mal starec Soliman.“

„Mne sa vidí,“ odvetil Herberstein, „že bojový duch Turkov naskrze nezhasol, ale že sa zasa čoskoro zjaví prestrašenej Európe v celej svojej divokosti, lež práve teraz je naše šťastie, že sú Turci zaneprázdnení v Ázii a na ostrovoch Cypre a Melite, a len čo budú s tými hotoví, nastane nám zasa boj, a bohužiaľ, že maďarskí a sedmohradskí veľmoži zasa kujú nové zrady na skazu krajiny.“

„Počúvam, že hoci sa nebohý kráľ Maxmilián so Žigmundom Zápoľom bol dokonale porovnal, teraz zasa jeho nástupcovia, Bátoriovci a ich nespokojný dôverník Bočkay, začínajú snovať nové úklady,“ pritakal Seči.

„A kráľ Maxmilián bol predsa taký milostivý, že aj diétou odsúdeným rebelantom, ako bol Štefan Dobó¹⁴ a Ján Balaša,¹⁵ veľkodušne odpustil a zasa ich na milosť prijal. I taká zhovievavosť a dobrotá nie je vždy na mieste a ľahko sa minie s cieľom,“ prisvedčil Četneky.

„Ba pamätajte, páni,“ pokračoval Herberstein, „že pri všetkej veľkodušnosti i terajšieho kráľa Rudolfa maďarskí veľmoži tu i v Sedmohradsku nespočinú, ale budú vždy nové a nové rozbroje vyhľadávať.“

„To Sedmohradsko je už akosi osudné pre Austriu,“ prikývol Seči.

„Otvorená rana, ktorá vždy len krváca a zhojiť sa nijako nedá,“ dodal Četneky.

„Ba veru Achillova päta,¹⁶ od ktorej sa každá zbroj odrazí a nijaká moc ju nevie pokoriť,“ poznamenal Varjú.

„Zvrtnie sa doba a príde čas, že práve Sedmohradsko pod austrijským žezlom stane sa osudným pre samých Maďarov, a Austria ak bude spravodlivá ku všetkým národom, nájde pri nich primeranú zbroj, ktorou zasiahne tú poraniteľnú Achilovu päťu a pokorí ju,“ povedal Herberstein.

Pokým tieto rozhovory v palote pokračovali, mladý Seči s obdivom obzeral ohromné skaliská, múry a bašty Muránskeho zámku, a premietal v duchu, ako by to bolo, keby sa on mohol stať pánom takej veľkej pevnosti. Jeho mladá, bujná obrazotvornosť, neobyčajná ťižiadosť nedala mu viac pokoja.

V tom čase pribehli za nadžupanom na zámok poslovia na koňoch, upachtených tuhým cvalom, až sa z nich cedil pot a pokrývali ich peny. Z koni zoskočili Pivoda a Rážgay a vbehli do paloty.

„No, čo nového?“ spýtal sa ich Seči.

„Veru zlá novina, pán nadžupan!“ začal Pivoda. „Turci od Novohradu, od Sečian a Filákovia vo veľkom počte sa zhromažďujú pri Sobotke a zjavne rozprávajú, že horný Gemer im musí teraz celkom padnúť pod moc a že vraj tú Slovač, keď sa dobrovoľne nepoddá, chcú povraždiť a vykynožiť do posledného chlapa.“

Seči povedal pokojne:

¹⁴Štefan Dobó — hrdinský obranca Jágorského hradu proti Turkom

¹⁵Ján Balaša — Balassovci šľachtici chorvátskeho pôvodu, dediční páni Modrého Kameňa

¹⁶Achillova päť — Achilleus starogrécky hrdina, ospievaný Homérom mal jediné zraniteľné miesto na päte

„Tak nám teda nastáva boj a bude to naozaj boj krutý a krvavý. Šťastie, že som práve na pozajtra povolal zemianstvo na stoličné porady do Rožňavy. Verím, že Slováci sa ta dostavia a pôjdu so mnou do rozhodného boja, lebo im tu ide o život a o smrť! Preto nesmieme ďalej meškať. Pán prefekt, koľko chlapov z muránskej posádky postavíte do poľa?“

„Na sto peších a päťdesiat jazdcov a k tomu desať diel môžem s istotou sľúbiť, a toľko, myslím, postaví aj Andráši z Krásnej Hôrky,“ sľuboval Herberstein.

„A ja postavím aspoň päťsto insurgentov, ak nie viac, zo štítnickej a rožňavskej doliny,“ prihlásil sa Četneky.

„I ja dúfam,“ povedal Seči, „že pod moje zástavy príde z muránskej, ratkovskej a balockej najmenej osemsto chlapov, k tomu pridám i niekoľko diel a riadne vojsko z balockého zámku.“ — „Dobre teda. Dajte čestné slovo na to. Čas je krátky, povoľujem len tri dni, a každý nech sa so svojou hotovosťou postaví do poľa pri Rožňave. Štefanko môj,“ obrátil sa k Četnekymu, „ty ideš so mnou do Rožňavy!“

„Áno, ale na Štítnik, a moja vojenská zástava nech prvá zaveje na rožňavskom rínku.“

„Dobre, na teba som sa vždy pevne spoliehal a nikdy som sa nezmýlil. — Dajte osedlať kone,“ rozkázal Pivodovi.

„Pán boh žehnaj vašej zbroji a pomáhaj vám premôcť i toto nebezpečenstvo a odvrátiť pohromu od našej stolice,“ požehnával ich Rimanovský. „My sa tu budeme za vás modliť a vy pevne dúfajte v boha, lebo on neopustí svojich verných.“

„Bože, uslyš vaše modlitby. A teraz zbohom,“ lúčil sa Seči.

„Do skorého videnia pri Rožňave,“ dodal Herberstein a podali si ruky.

V Rožňave sa zišlo veľa zemianstva z horného Gemera, lebo chýr, že sú Turci už zase tu a tým život i majetok každého obyvateľa je v nebezpečenstve, preletel dolinami a pobúril všetky osady. Po uliciach mesta chodiaci členovia bandéria štrngali šablami a drnčali ostrohami, na znamenie vojny postavili pred stoličný dom červenú zástavu a hrmot bubnov vyplašil i pokojných občanov, všetci vybehúvavali zvedavo na ulice, čo to bude.

Z tej strany od Štítnika zjavila sa najskôr vojenská zástava Četnekyho, ktorú niesol, na bujnom sivkovi sediaci zeman obrovského vzrastu, Janko Medvecký. Vedľa neho na čele insurgentov sa niesol Štefan Četneky. Veľké orlie pero mal za svojou kučmou, pripäté bolo na nej zlatou spinkou s rubínmi, rukoväť šable i celá pošva boli tiež zlatom, opálmi a smaragdami povykľadané; cafranky na jeho pejkovi, ktorý sa hrdo vzpínal, ušami strihal a prednými nohami preberal, ako čo by v povetří chcel lietať — boli hodvábom a zlatom pretkávané a na nich vyšité veľké litery: Š. Č.

Vojsko Četnekyho, ako prechodilo na dolnú bránu, hore Brzotínskou ulicou spievalo pieseň svojho vodcu, len sa tak hory ozývali:

*Do boja, Slovák, do boja,
volá ta drahá vlasť tvoja,
Turek v nej divý peleší,
dediny naše pustoší,
do boja, Slovák, do boja.*

*Do boja, šuhaj, do boja!
Bo Turci v šíkoch už stoja,
tvoj koník vraný rehoce,
podkovičkami dupoce,
do boja, šuhaj, do boja.*

*Do zbroja, šuhaj, do zbroja,
turecké čaty sa roja,
Tatári pikou zvrťajú,
turecké gule lietajú,
do zbroja, šuhaj, do zbroja.*

*Na vraha, Slovák, na vraha,
keď ti otčina je drahá.
Palošom ostrým doňho sa,
ubi Tatára ako psa,
na vraha, Slovák, na vraha.*

*Na vraha, Slovák na vraha,
tni, rúbaj Turka, hurá, ha!
Zhyň to psie plemä do nohy,
šliapte ho konské podkovy,
na vraha, Slovák, na vraha!!*

Na rožňavskom rínku zastal Četneky a rozostaviac svoje mužstvo po vojensky do radov, zoskočil z koňa, oddal uzdu najbližšiemu chlapovi a sám sa ponáhľal na stoličný dom do radnej siene, ktorá bola v ten čas tak prepĺnená ľuďmi, že by si nebol mal kde ihlu zahodiť. Keď došiel Četneky, hovoril práve svojím silným, zvučným hlasom nadžupan a zemianstvo oduševnené jeho nadšenou rečou, počúvalo ho s napnutou pozornosťou. Čo Četneky z reči dypočul, bolo toto:

„Tí naši predkovia,“ hovoril Seči so zápalom, „ktorých dejepis so slávou pripomína, obdržali za svoje verné služby, kráľovi a vlasti preukázané, pekné výsady, nadpráva a dobrodenia, ktoré my, ich potomci, teraz požívame. Ale keď my k zásluhám tých slávnych našich predkov nič viac nepridáme a v hnilej nečinnosti a so založenými rukami naše výsady a nadpráva požívať chceme: tak nie sme nič viac ako cudzopasnici, žijúci z tuku svojho národa, asi tak, ako sa živia milióny hmyzu z tuku obrovskej veľryby, zaryjúc sa hlboko do jej kože a vrtajúc do jej mäsa. A aká by to mohla byť pre nás sláva, keby sme sa chceli ohrievať len pri tom svetle slávy našich predkov, hlivejúc v nečinnosti a v podlostiach života, ako zrešetené hnijúce drevo? Preto kto si zeman, buď ním duchom a srdcom, a keď si zeman, teda domáhaj sa k sláve umením a hrdinskými skutkami za dobro svojej vlasti a národa. Áno, tam, kde treba činne vystupovať za zvelebenie tvojho národa, ktorého si ty prvorodeným synom, kde sa treba zasadzovať za jeho česť a právo, kde boríť sa treba s tisícokrakými prekážkami a premáhať nebezpečenstvá, kde treba klásť obeť na oltár toho národa, z ktorého si ty pošiel božím riadením, tam je tvoje miesto, tam sa ty postav do prvého šíku, aby druhí, hľadiac na teba, nasledovali ťa; to je povolanie zemana. Kto toto nechápe, ale práve na odpor stavia sa dobrou a zveľadeniu svojho národa, ten, čo je aj zeman, je horší a podlejší od toho najposlednejšieho nezemana, lebo podlosťou ducha a svojou zbabelosťou poškvŕňuje to

zemianske meno a zásluhy svojich predkov...“

„Páni,“ pokračoval Seči, „tu je čas, keď jeden každý spomedzi nás má dokázať svoje šľachetné zemianske zmýšľanie, lebo nám teraz krvou a životom treba brániť našu milú vlasť — národ, ktorého sme synovia, rodinu i svoje ohnisko! Hľa, zúrivi, ani ľudského citu, ani milosrdenstva neznajúci Turci, ktorí už toľkú biedu a nevýslovné nešťastie uvalili na národ a vlasť našu, teraz zasa ako lačné hyeny vrátili sa do našej stolice, lebo tento horný Gemer im je tŕňom v oku, a filakovský paša sa zaprisahal na bradu Proroka, že musí dostať ten náš slovenský Gemer stoj čo stoj do svojej moci, a keby sa tak stalo — čoho nás boh uchovaj — tak by beda bolo nám i ženám i dcéram našim; tie by nám uchvátili a odvliekli do zlopestných háremov, aby tam duševne a telesne hynuli ako nevinné obeť divej chlípnosti Turkov; a beda by bolo aj našim synom, lebo by ich vradili medzi divokých janičiarov, a ich kosti by tam kdesi v horúcich púšťach Ázie alebo Egypta roztratené práchniveli. — Preto či to nie je naša svätá povinnosť obetovať sa za česť a slobodu našich milých synov, dcér a manželiek?! A či to nie je svätá povinnosť posvätiť sa službe svojho národa a rodiny a smelým čelom postaviť sa oproti tej krvilačnej tatársko-tureckej zberbe? A nečakať, kým uvrhnú na naše šije jarmo podlého rabstva, ale sa smelo oboriť na nich, rúbať ich a biť, aby dlho pamätali na oceľové päste a ostré meče gemerských Slovákov. A teraz pochyť každý svoj ostrý paloš do ruky, nech ako ťažké kladivo padá na oholené hlavy pod tými tureckými turbanmi. Za mnou, páni bratia! Alebo s božou pomocou zvíťazíme, alebo slávne zhynieme! Sedlajte kone, postavte sa v šíky pod svoje zástavy; do boja! Boh nám pomáha!“

V prúde celej reči vyvolávalo rozjarené, bojachtivé zemianstvo Sečimu mnoho ráz na slávu tak hromovite, až sa obloky triasli, štrngalo šablami, chytajúc ich rukoväte a dupkajúc hrkotalo ostrohami. Keď však dokončil reč, tu akoby hrom uderil, všetko zvolalo jedným hlasom: Do boja, do boja na našich vrahov! — Buďte nám vodcom a boh s nami. — S tým sa celé zhromaždenie so Sečim na čele vyhnulo na rožňavský rínok a stalo pod zástavy.

Čoskoro potom dorazili insurgenti zo všetkých strán pod svojimi zástavami a medzi nimi malé oddiely riadneho vojska zo zámočných posádok.

Vodca nadžupan sa medzitým dozvedel, že roztratené čaty Turkov podľa svojej obyčaje pustošia a vypaľujú hore šajavskou dolinou osady a zemianske kúrie. Rozdelil teda svoj tábor: jednu čiastku zveril Četnekymu a kázal mu ponáhať sa pozdĺž Šajavy dolu na Plešivec a bez meškania prepadať a porážať roztratené turecké čaty. Sám obrátil sa s druhým oddielom vpravo k Jelšave, chcejúc nepriateľa obkľúčiť a znenazdania sa mu dostať za chrbát.

Četneky napredoval rýchle, rozprášil a zničil niektoré roztratené a pustošiace čaty, až sa nepriateľ spamätal a cúvajúc postavil sa na pravom brehu Šajavy, kde rozostavil svoje delá, usporiadal šíky a tatársku jazdu umiestnil na svoje pravé i ľavé krídlo.

Četnekyho tábor zaujal miesto na protivnom brehu rieky, a usporiadajúc ho, namieril svoje delá proti Turkom. Strelba počala z oboch strán. Turci sa zo svojho priaznivého stanovišťa nehýbali, lebo stáli na zvýšenom kopci. Tu Četnekyho jazda, prebrodiac Šajavu, počala dorážať na Tatárov. Nastal krutý boj; Četnekyho pechota, chcejúc podporiť svojich jazdcov, prešla cez Šajavu a hnala sa útokom hore kopcom proti nepriateľovi. Turci sa bránili udatne, takže viac ráz odrazili prudké útoky rozpajedených Gemerčanov. Četneky však rýchle zobral všetky svoje sily a zúrive sa hnala na nepriateľa. Bola to krvavá bitka. Padlo veľa Turkov, ale ich šíky ešte stáli pevne, nezlomne; nehli sa z miesta, ale bojovali chlap proti chlapovi, zúfalo sa bránili a volali: „Alah, Alah je veľký, on bojuje s nami!“

Zrazu, keď sa odohrával najzúrivejší boj, zadupotala Turkom práve za ich chrbátom jazda a do ich radov zahrneli Sečiho delá a neďaleko ani čierna mrákava sa zjavila jeho pechota. Turci s hrôzou spozorovali, že sú zo všetkých strán obkľúčení, a ich šíky sa počali klátiť a trhať. Sečiho jazda sa rútila najprv na tatársku jazdu a rozprášila ju, dobyjúc tureckú zástavu; vtedy aj Četnekyho vojsko spievalo: „Do boja, Slovák, do boja!“ s novou silou a zúrivosťou udrelo na tureckú pechotu, ktorá sa dala na útek, ale od chrbta nadžupanom Tomášom Sečim dorúbaná a úplne porazená, rozpáchla sa na všetky strany, hľadajúc svoje spasenie iba v úteku. Delá, zbrane, zástavy, bubny, strelivo a batožina, to všetko padlo do rúk víťazov. V stíhaní a prenasledovaní utekajúcich sa vyznačili najmä gemerskí Slováci na koňoch, koho dohonili, toho aj pikami sklali a šablami bez milosrdenstva dorúbali. — Z celej tejto výpravy Turkov zachránili sa útekem len chatrné zvyšky a ojedinelí chlapi sa zachránili útekem, ktorým sa pošťastilo dobehnúť do opevnenej Sobotky, odkiaľ víťazní slovenskí insurgenti s veľkou korisťou a s dobytými zástavami, spievajúc svoju bojovú pieseň: „Do boja, Slovák, do boja!“ vrátili sa domov. A filakovskí Turci po tejto pre nich takej citeľnej porážke viacej sa neosmelili udrieť na hornoslovenský Gemer.

V. Dobytie Sobotky a Fiľakova

Od Balogu k Uza-Panite tiahne sa hustý dubový les, ktorý lemuje potok Blh, vinúci sa dolinou pomedzi trávnaté lúky. Pokraj hory blízko potoka vyvieral prameň studenej vody, nad ktorým široký a rázsochatý dub rozkladal svoje konáre, zatieňujúc ho pred páľčivými lúčmi slnka. Tu pri studienke sedeli na mäkkej trávičke dve panenky štíhleho vzrastu, v najkrajšom kvete mladosti, občerstvujúc sa z prameňa bystrou vodou a majú pred sebou v zásterkách okolo potoka a pokraj hory nazbierané jarne kvietky, nezábudky, sirôtky, vodné ľalie, z ktorých si medzi žartovným rozhovorom vili vence. Jedna z nich bola Margita Drienčanská, čiernooká, druhá Elena Uza, jej dôverná priateľka a družka, zlatovlasá dievčina. Obidve si boli vyšli na prechádzku v pekný májový deň roku 1593.

Keď sa do chuti občerstvili z čistého prameňa, chceli sa práve poberať domov, lebo sa už chýlilo k večeru a slnce sa klonilo k západu za ďaleké hory, uvitý veniec si prevesili cez ruku — vtom znenazdania vyjdú z hory dvaja mladí poľovníci, ktorí po celodennej poľovačke v dúbrave ustatí, smädní prišli k dobre im známemu prameňu, aby sa občerstvili. Jeden z nich bol Juraj zo Seči, druhý mladý Putnický, jeho vrstovník a priateľ. Dievčence prekvapené ich príchodom chceli sa chytro vzdialiť, ale Juraj Seči, zastanúc im cestu a ukloniac sa zdvorilo, prosil ich snažne, aby sa tak veľmi neponáhľali, lebo vraj oni nie sú zlí ľudia, aby sa ich ľakali a stránili.

„Ak vás však, vzácne panenky,“ uistoval Seči, „naša poľovnícka zbraň zastrašuje, radšej ju odhodíme nabok, beztak celý deň poľujúc, nič sme nemohli popadnúť, a teraz keď sme šťastnou náhodou našli pri tomto prameni dve krásavice, i tie ako plaché srny chcú od nás zutekať.“

„Odpusťte, pán Seči,“ ohlásila sa Margita, „ja si ctím vašu rytiersku myseľ, ale po prvé, už sa blíži večer, a po druhé —“

„Po druhé,“ skočil jej do reči Seči, „neprajete nám, krásna panička, toho šťastia, aby sme sa mohli pobaviť vo vašej milej spoločnosti, hoc len malú blahú chvíľku — či azda aj my sa máme preto hnevať, že sa naši otcovia oddávna nenávidia?!“

„To by bola odo mňa nepremyslenosť,“ povedala Margita, „verte mi, ja nie som schopná takto sa hnevať.“

„Verím vám zo srdca, lebo ja z vašich krásnych očí môžem vyčítať len samú úprimnosť,“ usmial sa Seči. „Keďže sa ma tomto mieste vonkoncom nechcete s nami baviť, teda aspoň dovoľte, aby sme vás mohli aspoň na niekoľko krokov odprevať.“

„Ak sa vám tak ľúbi, proti tomu nič nemáme,“ povedala Margita.

„Povďační sme vám, páni, za vašu ochotu,“ pridala Elena, „ale ste ustatí, najprv sa občerstvite z tohto prameňa.“

„A veru tým sladšie nám to padne, že práve pred nami vaše útle ruky načierali z neho,“ povedal Putnický.

Seči s Putnickým občerstviac sa vodou, zavesili svoju poľovnícku zbraň na rázsochatý dub, vrátili sa k dievčatám, sprevádzajúc ich vedľa potoka dolu dolinou. Medzi rozprávaním,

žartmi a smiechom ani nezbadali, čo sa okolo nich deje. Šuhajci sa zahľadeli do krásnych očí a boli očarení milým rozhovorom, a dievčatá zaujímala zdvorilosť a rytierske správanie ich spoločníkov. Vtom zrazu počuli nablízku dupot koní. So začudovaním si obzreli asi tridsať jazdcov uháňajúcich v divom cvale za nimi. Zastali. S úžasom poznali, že sú to tureckí Tatári v turbanoch, a v duchu vytušili, že to pre nich nič dobré neznamená. Preľaknuté dievčatá chceli utekať, ale bolo neskoro, lebo Tatári ozbrojení pikami, dlhými puškami a krivými šablami, už boli nablízku. Seči a Putnický náramne ľutovali, že sú bez zbrane a že sa nemôžu brániť, ako by sa chceli a vycediť krv do poslednej kvapky za životy svojich krásavíc; preto ako omráčení čakali, čo sa bude robiť.

Jazdci medzitým dobehli a dokola ich obkľúčili. Tatársky vodca sa postavil pred nich, zahrnel pánovito:

„Alah je veľký a Mohamed jeho jediný prorok. Všetci ste mojimi zajatcami, ani sa nehnite z miesta, poddajte sa, lebo pri najmenšom odpore všetci ste synmi smrti.“

„My ani len pomyslieť nemôžeme na obranu, lebo sme bez zbroje, keby tak nebolo, vravím vám na svoju česť, draho by ste kúpili naše životy a životy týchto nevinných duší, ktoré sprevádzame. Ako však môžete rušiť pokoj a napádať pocestných? Či sa to sluší na statočných vojakov sultána?“ spýtal sa mladý Seči.

„Čo nás po tom? Vyšli sme si na lov ako aj vy d'auri,¹ lenže my sme boli šťastlivejší od vás a ukoristili sme vzácnejšiu zver.“ Vtom vodca Tatárov zahrml na svojich vojakov: „Chlapi, dolu z koni a posad'te tých d'aurov a paničky na ne!“

Niekoľko jazdcov priskočilo k Sečimu a Putnickému, sputnali im ruky a jedného i druhého posadili na osobitného koňa, potom zviazali každému nohy popod konské brucho remeňom, strachom omdlievajúce paničky vyzdvihli a posadili dvaja Tatári k sebe do sedla a tak uháňali cvalom s nimi naspäť k Sobotke. Seči škripajúc zubami vyhrážal sa im krvavou pomstou za tento hanebný skutok, na čo vodca Tatárov, hladkajúc svoju bradu, odpovedal iba potupným smiechom.

*

V záhrade Muránskeho zámku prechádzal sa za rána po odbavenej bohoslužbe podzámocký kňaz s dvoma u neho sa baviacimi učencami a priateľmi. Jeden z nich bol Juraj Kováč Fabrici, jelšavský farár, vysvätený na kňazský úrad vo Wittenbergu, druhý Eliáš Láni, rektor a profesor teológie a filozofie na kvitnúcej vtedy vyššej škole jelšavskej a chválne známy spisovateľ slovenský. Obidvaja boli došli na zámok so slávnym posolstvom zo štítnickej doliny, ktoré prinieslo so sebou pánom Štefanom Četnekym podpísané muránske artikuly a doručilo ich slávnemu prefektovi zámku barónovi Herbersteinovi a rimavskému superintendantovi.

Učenci mali medzi sebou zaujímavý rozhovor o tom, ako by sa mali vyššie školy usporiadať a v akej reči by sa mali prednášať rozličné vedy.

Fabrici urputne tvrdil, že veda je výlučným majetkom vzdelaných učencov, ktorí sa jej zasvätili, a tak že sa veda ani spisovať ani prednášať nesmie a nemôže v inej reči ako v reči učených: latinskej alebo gréckej; že sa veda podľa svojej povahy musí povzniesť nad nízku obecnosť a pospolitosť, že sa nikdy a nijako nesmie znížiť k hávedí, ľudu, lebo vraj dobre

¹D'auri — tunguzský kmeň, žijúci v zabajkalskej oblasti vo východnej Sibíri

píše Horác: *Odi profanum vulgus*.²

„To je predsudok,“ odporoval Láni, „lebo hoci uznávam, že učený človek sa v dnešnom čase ani len pomyslieť nedá bez latinčiny a každá veda sedí tak zasnovaná v latinčine ako húsenica vo svojom kľbku; ja i tak verím, že príde čas, ako keď motýľ sa prežerie zo svojho tesného kľbka, vyletí a sadá na každý kvietok. Tak to bude i s umením a vedomosťami a ony sa časom stanú obecným majetkom ľudí, národov, spoločenstva a nebudú viac výlučným majetkom jednotlivých učencov, kňazstva alebo zemanstva; lebo ako tie lúče božieho slnka prenikajú všade, i medzi husté lesy a do nízkych dolín a úbočí i na šire roviny: tak vedomosť a umenie má prenikať, obživovať všetky stavy, všetky vrstvy ľudu a národa. Všetky národy sú povolané, aby za skvelým príkladom Grékov a Latincov povýšili sa na Parnas³ vzdelanosti a osvety. To sa však nemôže inak stať, iba v jeho prirodzenom a bohom mu danom jazyku; a práve preto, aj malá poučná ale jadrná a zrozumiteľná pre náš slovenský národ písaná knižočka, má cenu takú, ako ktorékoľvek hrubé folianty⁴ pre samých učencov, napísané hoc aj v klasickej latinčine alebo gréčtine.“

„To ja síce zapierať nebudem,“ ozval sa podzámocký kňaz, ale predsa, domine clarissime, či by ste sa osmelili napísať vetu Aristotelovej filozofie v pristorozumnej slovenčine, et eris mihi magnus Apollo!⁵

„Veď hádam ani sám Aristoteles v Aténach neprednášal svoju filozofiu obecnému ľudu a pospolitosti, ale svojim vybraným žiakom, peripatetikom, v hájiku zasvätenom Apolónovi Lykejskému,“ povedal Láni. „Keď teda v samom sídle starovekej učenosti, v Aténach, kruh jeho učeníkov bol tak veľmi obmedzený, ako to vy, pán, môžete žiadať, aby som ja jeho filozofiu vysvetľoval nášmu obecnému ľudu?! Veď dobre viete, že novorodiatka najprv len mliekom krmia, lebo tvrdšie pokrmy by nemohli stráviť. Tak aj my píšeme pre náš ľud najprv to, čo je jeho terajšiemu duševnému stavu primerané.“

„A predsa, logica est lux in tenebris.⁷ A práve tak, že do tohto zámku, keď je zamknutá brána, nevojdeš, tak aj bez Aristotelovej logiky sa nedostaneš na Parnas osvety,“ odpovedal Fabrici.

Medzi takýmto učeným rozhovorom vyšli zo záhrady a tu sa stretli s dvoma prichádzajúcimi, z ktorých jeden sedel na koni, majúc na sedle po jednej strane prevesený kulač, po druhej strane kapsu plnú písomnosti. Bol to Pivoda, stoličný boženík, ktorý prinášal na zámok exhibície, determinácie a indorzácie. Jeho spoločník šiel pešky za ním. Bol to právnik Rážgay a ten podľa svojej zvyčaje niesol na fokoši,⁸ v kapse prehodenej cez plece, svoje repliky a dupliky i so sedriálnymi sentenciami. Práve sa obidvaja vracali zo stoličnej sesie z Rožňavy a Rážgay mal s pánom prefektom zámku prerokovať dôležité veci, lebo on v jeho mene veľa ráz na stoličnom zhromaždení solenniter protestoval a oponoval.

Pivoda, ktorý bol začul pánov spomínať Aristotela, poklonil sa im:

„Servus humillimus domini reverendi et clarissimi viri!⁹ Ako som dopyčul, vaša dišputa sa krúti okolo Aristotela, azda veru de syllogismo cornuto?!“¹⁰

²*Odi profanum — vulgos* (lat.) — nenávidím zberbu

³*Parnas* — hora v Grécku, podľa bájoslovia sídlo Apolóna a múz

⁴*Folianty* (lat.) — veľké hrubé knihy

⁵*Et eris mihi magnus Apollo* (lat.) — a budeš pre mňa veľkým Apolónom

⁶*Apolón Lykejský* — starogrécky boh slnka a umenia

⁷*Logica est lux in tenebris* (lat.) — logika je svetlo v temnotách

⁸*Fokoš* (maď.) — hrubá palica so sekerovitým ostrím

⁹*Servus humillimus domini reverendi et clarissimi viri* (lat.) — ponížený služobník cteného a slávneho umenia

¹⁰*De syllogismo cornuto* (lat.) — o rohatom sylogizme (z logiky)

„Fiat applicatio: boženík s právnikom, jeden na koni, a druhý pešky, prázdny kulač na vysahe, aktá na fokoši, či máte krajší sylogizmus ako tento in natura pred nami?“ spýtal sa Láni.

„Dajte si, páni, pokoj s tou vašou filozofiou i s pánom Aristotelom, to všetko je len učená hračka a nič viac; ja nemám vedu nad históriu, lebo v nej vidím ani v zrkadle slávu veľkého maďarského národa od pravekov,“ povedal Rázgay.

„Ba ozaj, či až hen pred potopou a či až po potope sveta?“ spytoval sa posmešne Láni.

„Od čias Alexandra Veľkého,¹¹ ktorý, hoci si celý svet podmanil, ale Skýtiu¹² si nevedel vybojovať, a moji dávni predkovia boli Skýti, úplne takí, ako ich opisuje náš prvý a najslávnejší historik Anonymus Bellae regis notarius —“¹³

„To je ten pomadžarčený Vlčina, a každý renegát smrdí cesnakom ako potulný žid. No i tak je to škoda, že blízku príbuznosť reči maďarskej so skýtskou nedokázal doteraz ani jeden z vašich historikov.“

„Však je to ľahké dokázať, veď je to prirodzená vec.“

„Ba ako?“ zvedavo sa spýtal Láni.

„Nuž takto, hľa: Skyta je maďarské Szitya, a teda celá veľká Skýtia od Kaukazu až po Balt bola maďarská.“

„To mi je za dôvod, to!!“ usmial sa Láni. „A kamže sa to veľké množstvo Maďarov podelo? Azda ho zem pohltila alebo prešlo cez more kamsi do Ameriky?“

„Kam sa podelo? Do toho vás nie je nič, ale počúvajte ďalej: skýtske slovo i-as je toľko ako maďarský jász, čiže kuša, a toto sú teda naši opravdiví Jász-kúni, lebo tí za starodávna nosievali kuše,“ dokazoval Rázgay.

„To je to veľké i-a. Už ste mi vy len za filológa,“ povedal Láni nahlas. „Takým činom to vaši krajanovia privedú časom veľmi ďaleko a nájdu Maďarov až hen pri Babylonskej veži.¹⁴ Odpusťte mi však, pane, vy sa odvolávate na Anonyma, a posiaľ ešte nie je dokázané, či ten pán Anonymus bol naozajstný notár. A u ktorého kráľa Belu úradoval, či azda podľa obyčaje tých čias bol len nejaký jocular,¹⁵ ktorý pri hostinách pre obveselenie veľkých pánov predriekával im kadejaké vybájené povesti a vymyslenú strakatínu, ako čo by skutočnú históriu?“

„Ej, to si vyprosím,“ nahneval sa Rázgay. „Jocular bol o málo viac než dvorný blázon, a myslieť si niečo také o Anonymovi je crimen laesae gloriae gentis Hungaricae,¹⁶ lebo Anonymus je dokonalý historik, pravdomilovný a pragmatický!“

„Lenže jeho pragmatičnosť¹⁷ akosi deravo vyzerá, ako žobrákov kepeň.“

¹¹Alexander Velký — macedónsky kráľ (356 — 324) pred n. l., vynikajúci vojvodca a panovník

¹²Skýt (hist.) — príslušník pastierskych kmeňov žijúcich v staroveku v stepiach Eurázie

¹³Anonymus — Anonymus Bellae regis notarius (lat.) — Bezmenný notár kráľa Belu III., v skutočnosti majster Peter. Okolo roku 1200 napísal kroniku. Povymýšľal v nej množstvo údajov lahodiacich súčasným feudálom. Písal aj o tzv. Svätoplukovom bielom koni.

¹⁴Babylonská veža — tu prenesene, zveličené zásluhy Maďarov

¹⁵Jocular (lat.) — šašo

¹⁶Je crimen laesae glotiae gentis Hungaricae (lat.) — je zločin urážky slávneho uhorského národa

¹⁷Pragmatičnosť — pragmatika (z gréc.) — služobná úprava

„Azda sa vám veru história o bielom koňovi nepáči, či čo?“

„Tá charakterizuje dostatočne svojho pôvodcu, takže ju sami Maďari musia uznať za podlú bájku.“

„Že sa ešte i takáto potvora v začadenom mozgu doktorého podlého renegáta¹⁸ musela vyliahnúť, ktorá by ako rak zožierala dobré meno slovenského národa,“ horšil sa podzámocký kňaz.

„Dovoľte, páni, že sa i ja zamiešam do vašej hádky,“ ohlásil sa Fabrici: „Anonymus nie je nič viac a nič menej ako obyčajný odtlačok a obraz svojho veku, totiž stredoveku, kde história, ako dáke novorodiatko, zavnutá bola v plienkach povestí a bájok, u neho teda nehľadajte pragmatičnosť, ba ani len dôsledný vývin a spojitosť dejov, ako to sčiasťky nachodíme pri druhých stredovekých kronikároch. Anonymus nebol vlastne ani kronikár, aby bol v chronologickom poriadku zaznačil, čo sám videl a skúsil, a nemal pred sebou nijaké písané historické pramene, z ktorých by bol čerpal a vypisoval to, čo udáva, totiž deje maďarských vodcov; ale povesti ľudu vyšperkoval a vyšnuroval podľa vlastných vymyslenín. Preto keď ho porovnáваме so súčasnými naslovovzatými historikmi a kronikármi, nájdeme u neho veľa nesprávnosti, nedôslednosti a nesúvislosti, lebo pletie dve na tri a mieša quadrata rotundis,¹⁹ hneď sám sebe protirečí, hneď —“

„Dost' na tom,“ skočil mu do reči Rázgay, „že naši predkovia mečom vybojovali krajinu, a toho dôkazom je nielen sám Anonymus, ale hlavne a nadovšetko tá skutočnosť, že sme tu, a páni krajiny, a teda historické právo je na našej strane.“

„Ale i my Slováci sme tu takými páni ako aj vy,“ povedal Láni, „a naše historické právo je o niekoľko storočí staršie ako vaše, k tomu páni a zemaná, ako i poddaní pochádzajú zo Slovákov ako i z Maďarov, v tom veru nevidím prednosť ani nadprávo ani pri jednej z týchto dvoch národností.“

„Akože by nie,“ odporoval Pivoda, „ved' azda len Maďari si podmanili Slovákov, a nie vari naopak?!“

„Súvekí, Slovákom nepriazniví historici, keď píšu o tom boji Slovákov s praobyvateľmi, používajú výrazy, že Maďari Slovákov alebo podmanili alebo zotročili, a tak lósom medzi sebou podelili, za poľsko-moravské hranice, teda von z krajiny vyhnali. To sú však výrazy, ktoré sa nemôžu brať doslova. Lósom medzi sebou deliť a zotročiť alebo vyhubiť mohli azda vo vojne zajatých bojovníkov, ale nie celý národ. Vyhnat' z krajiny tiež mohli podaktorých nespokojencov, ktorí sa nechceli poddať, ale i po prehratej bitke s mečom v ruke kládli odpor svojim utlačovateľom. Keby celý slovenský národ boli vyhnali von z krajiny do Poľska alebo Sliezska alebo do Čiech, o tom by poľskí a českí dejepisci boli niečo zaznamenali. A kde sa teda vzal tu ten početný národ, ktorý toľké stolice obýva od Prešporka až po Tisu, od Karpát až po Dunaj, a to nepretržite? A kam by sa boli podeli tí Maďari, ktorí sa podľa vašej mienky usadili na Orave, v Turci, Liptove, v Trenčíne atď., a ktorí slovenský národ lósom delili medzi sebou?! Od Štefana kráľa počnúc až po naše časy, nikdy tam o Maďaroch nebolo ani chýru ani slychu,“ dokazoval Fabrici.

„Toľko je isté,“ povedal podzámocký kňaz, „že nie sami Maďari, ale spoločne s nemeckým

¹⁸Renegát (lat.) — odrodilec, zradca

¹⁹Quadrata rotundis (lat.) — štvorhranné s okrúhlym

cisárom Arnulfom a s Poliakmi, týmito neslovanskými čiže sarmatskými Slovanmi²⁰ viackrát premohli v krvavých bitkách nesvorných synov veľkého kráľa Svätopluka, ktorého sám cisár Arnulf nemohol poraziť, a preto si privolal Maďarov, preto i Poliakov proti nemu pobúril. Tak sa stalo, že Maďari rozdrobené sily Slovákov premohli, že ich z rovín stredného Uhorska medzi vrchy vytisli a vrazili klin do srdca rozvíjajúcej sa slovenskej veľríše!“

„A jednako,“ pokračoval Láni, „popritom všetkom Arpád i jeho podvodcovia, i pri svojej aziatskej divokosti, podľa ktorej ešte nepoznali iný pokrm ako polosurové mäso, ani odev z tkaného plátna, ale svoje nahé telo odievali do surovej kože zo zabitej zveri — mali toľko zdravej politickej rozvahy, že zvali k sebe na hostiny čelnejších ľudí spomedzi premožených Slovákov, častovali ich a hodovali s nimi, ba čo viac, nechali im ich zeme a darovali im nové statky a pozemky odobrané tým, ktorí sa im nechceli podrobiť a usilovali sa rozličnými dobrodeniami a priateľskými zväzkami ich k sebe pripútať.“

„Istotne,“ prisvedčil Fabrici, „že táto politika Arpádovcov²¹ bola veľmi múdra, lebo tým činom, že sa Slovákom dali rovnaké práva s Maďarmi, delili im tak ako i rodeným Maďarom i krajinské hodnosti a vyššie i nižšie úrady a ani ich nenazývali, ako napríklad prichodiacich Nemcov a Talianov, ‚hospites‘,²² ale ich menovali ‚socii, regnicolae, domestici‘²³ — tým upevnili v krajine svoju bezpečnosť a mohli podnikat’ vojenské výpravy do susedných zemí na lúpeže, a nemali sa čo obávať, že Slováci v prípade nevydarenia takejto výpravy povstanú za ich chrbtom, čo by sa inak istotne bolo prihodilo, keby boli Slovákov ujarmili, utláčali a zlým zaobchodením by si ich boli proti sebe popudzovali.“

„Dal by boh,“ vzdychol si Láni, „aby sa aj d’alekí potomci Maďarov nespúšťali tejto zdravej politiky Arpádovcov, lebo len čo budú neznášaliví oproti druhým národom v krajine, budú ich utláčať a proti sebe popudzovať týmto činom len sami sebe vykopú hrob.“

„Hovorte si, čo chcete, Maďari sa vám oproti Slovákom inak správať nemôžu, len ako víťazi voči premoženým,“ povedal Rázgay.

„A čo myslíte,“ spýtal sa Láni Rázgayho, „či azda Maďari z každej rozhodnej bitky vyšli ako víťazi? Azda pri Augsburgu a pri Marseburgu? Azda pri Šajave proti Tatárom, alebo pri Varne a pri Moháči²⁴ proti Turkom?! Každý národ má svoju dobu slávy a povýšenia, i dobu poníženia a úpadku. Preto ani jeden národ by sa nemal vypínať v šťastí, lebo ono je vrtkavé a nestále.“

„A predsa tie slávne skutky, ktoré naznačil náš verný historik Anonymus o dejoch Maďarov, nikto nemôže vyčiarknuť z histórie národov.“

„To nie, tie vám ostanú vždy čierne na bielom vo vašom Anonymovi, ako na druhej strane aj naše pochybnosti ohľadne jeho historickej spoľahlivosti a vierohodnosti sa budú vždy opakovať. Lebo pamätajte si dobre, nás nijako nemýli tá jeho latina, ktorou chce naznačiť neobyčajné bohatierstvo Maďarov v boji oproti Slovákom a ktorú vždy a vždy opakuje: et isti sclavi timuere valde²⁵ — ani nás neporáza ten jeho nadovšetko potupný súd o Slovákoch: quod essent viliores homines totius mundi²⁶ — pretože z toho vysvitá alebo jeho hrubá

²⁰Sarmatskí Slovania — obyvatelia juhorských stepí

²¹Arpádovci — panovníci zakladajúceho uhorského rodu Arpádovcov

²²Hospites (lat.) — hostia

²³Socii regni colae domestici (lat.) — obyvatelia kráľovstva — domáci

²⁴Pri Augsburgu, Marseburgu, Šajave, Varne, Moháči — tu utrpeli Maďari katastrofálne porážky

²⁵Et isti sclavi timere valde (lat.) — a tí otroci sa veľmi báli

²⁶Quod essent viliores homines totius mundi (lat.) — najubohejší národ na celom svete

nevedomosť dejín Slovákov, ich bojov s Rimanmi, Gótmi,²⁷ Čudmi²⁸ a najmä so susednými Nemcami s ich slávnymi kráľmi Rastislavom a Svätoplukom, alebo jeho podlá zlosť, ktorou sa usiluje zhanobiť slávne činy národa a tak hnusno mu utŕhať na cti. Majte si ho za prvého historika, ale pre nás on ostane vždy len „garulus jocular“²⁹, ako aj on sám ten výraz na seba vzťahuje. A keby mu azda dakedy „isti qui dicuntur Hetumoger“³⁰ chceli postaviť pomník, to bude naň istotne ten najpríhodnejší nápis.“

Medzitým dobehli pred zámockú bránu štyria jazdci, na ktorých sa zaraz všetka pozornosť učencov obrátila, lebo na čele prichodiacich bol sám župan stolice Tomáš Seči. Na jeho zasmušilej tvári sa odzrkadľoval hnev a bolesť. Ale jeho kôň i kone spoločníkov boli od prudkého cvalu také upotené, že až peny ich pokrývali, a to všetko veštilo neobyčajnú udalosť. Pri prvom zatrubení im otvorili zámockú bránu a jazdci vbehli na dvor pred palotu.

V tom čase bol práve prefekt Herberstein prijal dôležité listiny od cisárskeho vodcu Tiefenbadha, ktorý mu oznamoval, že vojna s Turkom skutočne vypukla, že jeho vojsko teraz táborí na ľavom brehu Dunaja pripravené do boja a že mu cisárska vláda obzvlášť naložila, aby Novohradskú stolicu vyčistil od Turkov, a ak to bude možné, odobral im všetky zámky, ktoré tam majú v moci; preto sa Herberstein spytoval, či a nakoľko by mu mohli byť on spolu s Matejom Andrášim v tomto podujatí nápomocní.

Herbersteina rozjímajúceho o týchto veciach prekvapil župan Seči, ktorý vkročiac do izby začal hneď s veľkou rozhorčenosťou rozprávať, ako Turci zo Sobotky v čase uzavretého pokoja zradne a zákerne prepadli jeho syna Juraja spolu i s mladým Putnickým, poľujúcich v balockých horách a poviazaných odvliekli so sebou na Sobotku, odkiaľ ho upovedomili, že len za veľké výkupné by sa dali nakloniť, aby azda zajatých zasa prepustili na slobodu.

Herberstein sa pokojne spýtal: „A ako ste sa, pán župan, rozhodli, zložíte im výkupné, či ako?“

Seči povedal odhodlane: „Odkázal som im, že áno, prídem ich vykúpiť sám, ale iba s týmto mojím ostrým mečom,“ uderil dlaňou o šabl'u, „a draho, veľmi draho im chcem zaplatiť za takú podlú zradu. Môj meč sa musí v krvi Turkov skúpať prv, než ho povesím na stenu. Teraz však som prišiel, pán prefekt, poprosiť o podporu v podujatí proti Sobotke a požiadam o to aj Andrášiho z Krásnej Hôrky a Četnekovcov, ba mám v úmysle vypísať aj všeobecnú insurekciu v hornom Gemeri!“

„Spolahnite sa na mňa, tu je moja ruka, že podniknem všetko pre oslobodenie vášho syna a náš úmysel prichádza vo vhodnej chvíli, veď práve teraz vodca Tiefenbach tiahne s vojskom do Novohradu, aby túto stolicu očistil od Turkov. Moja rada je taká, aby sme v dorozumení s Tiefenbachom udreli spoločne najprv na Sobotku a potom i na Fiľakovo.“

„S tým súhlasím,“ povedal naradostený Seči, „len čím skôr napíšete Tiefenbachovi i Andrášimu, aby sa pripojili k nám, že chcem vyzvať zemianstvo horného Gemera do boja a zaviesť všeobecnú insurekciu. Boh nám pomáhaj!“

S tým vošli do paloty medzi ostatných pánov a dôstojníkov zámockej posádky.

*

²⁷Góti — starý germánsky národ, pôvodne obývali ústie Visly. Neskôr bojovali s Rimanmi. Usadili sa v juhovýchodnej Európe.

²⁸Čudi — obývali časti stredného Amuru až po Volgu a Ural

²⁹Garulus jocular (lat.) — táravý šašo

³⁰Isti qui dicuntur Hetumoger (lat.) — Ti, ktorých nazývajú Hetumoger.

O niekoľko dní po tomto dohovore na zámku pochodili už stoliční úradskí, slúžni a boženíci spolu s členmi bandéria všetky mestá a osady horného, od Turkov nezávislého Gemera a kamkoľvek došli, tam hneď prostred osady medzi trúbením a bubnovaním na znak vojny vystrčili červenú zástavu, zvolávajúc všetko schopné mužstvo do boja za vlasť a slobodu proti svojim krutým trýzniteľom a krajinu pustošiacim neveriacim pohanom. Slovenskí chlapi hrnuli sa zo všetkých strán pod vojenské zástavy s veľkým zápalom a bojaktivnosťou, a to nielen mládenci a dospelí muži, lež i šedinami pokrytí starci, zanechajúc domáce a poľné roboty na ženy, dievky a deti, nadšením osvedčovali svoju pohotovosť do boja. Každý schytil zbraň, akú postihol, a pre ktorých neostali pušky, šable a posekane,³¹ tí sa ozbrojili železnými vidlami a valaškami, a ešte i dlhé ostré meče strčili za svoje opasky; tak sa zhromažďovali jedni pod Muráňom, druhí na Krásnej Hôrke, iní zasa v Štítniku a na Balogu. Muránske vojsko a insurgenti z tejže doliny a z pohronských osád sa náhlili pod Herbersteinovým vedením na Tisovec dolu Rimavou, k Čerenčanom, kam sa k nim pripojili a dostavili aj Malohont'ania pod Bakošom,³² Orlayom a Jakofym.³³ Matej Andráši a Štefan Četneky viedli svoje ozbrojené čaty k Balogu a stadiaľ spolu so Sečiho vojskom z ratkovskej a balockej doliny pohli sa k Rimavskej Sobotke. Tu sa spojili s Herbersteinom a Malohont'anmi a netrepežlivo čakali na príchod Tiefenbacha.

Len čo počuli, že sa Tiefenbachovo vojsko približuje k Sobotke z tej strany od Lučenca a že pretrhlo spojenie Turkov s Fil'akovom, plesal celý tábor, vyspevujúc vojenské piesne. Po lúkách okolo Rimavy horeli mnohé vatry, piekli sa voly pre vojsko a vo veľkých kotloch varili barany, gajdoši hrali a mladší šuhajci vyskakovali od zeme, zvtajúc v rukách valašky a tu i tu si vyhvizdujúc na malom palci. Keď sa však na pravom brehu Rimavy zjavila Tiefenbachova jazda, vítajúc ju, od radosti vyhadzovali svoje klobúky dohora.

Medzitým Turci, vystrašení pri Sobotke, napochytró opravovali svoje násypy a ohrady, čistili delá a pušky a ostrili meče a na všetky strany pevnosti rozostavili stráže, lebo videli, že to bude zúfalý boj na život a na smrť. Ich vodca čakal každú chvíľu pomoc z Fil'akova tušiac, že takej presile nebude jeho posádka môcť odolať.

Ale Tiefenbach nedožičil Turkom času, kým by im prišla pomoc. Po krátkej porade postavila sa jeho pechota a delostrelci pokraj lesa z tej strany Oždian a Pondelka proti pevnosti, jeho jazda stála pohotovo zdola od Rimavy pre prípad, keby turecká jazda zamýšľala prepadnúť ich z pevnosti. Gemerskí i malohontskí insurgenti od Čerenčian a Bakšoviec hrnuli sa zasa v hustých radoch s krikom a so spevom proti násypom.

Zahrmeli Tiefenbachove delá, začal sa boj, pechota páčila ponad násypy medzi čaty Turkov. Turci, vykrikujúc svoje Alah, Alah, držali sa hrdinsky a na strel'bu odpovedali. Vždy väčší a väčší kúr dymu vystupoval do oblakov a celú pevnosť zahalil akoby čiernym závojom. Onedlho vyšľahol spomedzi hustých kotúčov dymu červený plameň a krov budov bol v ohni. Insurgentí vidiac to, zajasali radosťou a s tým väčšou chuťou strieľali na turecké čaty, nedoprajúc im času na oddych ani na hasenie ohňa. V tej chvíli dal Tiefenbach znamenie k všeobecnému útoku a jeho vojsko i insurgenti na čele so županom Sečim, Četnekym, Andrášim a Herbersteinom preliezli násypy a preskákali ohrady; sotvaže Turci mali čas raz-dva razy vystreliť, na viac sa nezmohli, lebo Sečiho mužstvo rútilo sa na nich s besnou zúrivosťou, chlap proti chlapovi, s ostrými bodákmi, šablami, vidlami, posekánmi i nožmi hrozne pustošili medzi nimi, takže sa ich celé rady váľali po zemi.

³¹*Posekán* (nár.) — veľký ťažký kyjak so zásekmi a hrčami

³²*Bakoš* — Ján, podžupan Gemerskej stolice

³³*Jakofy* — Jakoffy bol až do smrti Márie Homonayovej prefektom na Muránskom zámku. Mal veľký vplyv nielen na politiku, ale i cirkevné záležitosti v Gemeri a v Malom Honte.

Práve vo chvíli najzúrivejšieho vraždenia zjavila sa pred horiacim domom ženská postava s dlhými rozpustenými vlasmi a pochytiac zo zeme odhodnený krivý turecký meč, predrala sa medzi bojujúcim až k samému tureckému vodcovi, ktorému mečom tak tuho zaľala do hlavy, že zaraz padol na zem, váľajúc sa vo vlastnej krvi. Nato volala na insurgentov:

„Do nich sa, chlapi, nenechajte ani živej duše spomedzi týchto ukrutných divochov, pomstíte toľkých nevinných, nimi ubídených ľudí.“

A insurgenti, ktorí túto ženskú držali za nejakú nadzemskú bytosť, s novým ohňom sa hnali na Turkov. Lež nebol to už boj, ale klanie a vraždenie, lebo Turci celkom stratili ducha a zúfalo sa poddali svojmu osudu; ale ani jeden z nich nedostal milosť, a len keď aj posledný Turek vypustil dušu, ustala bitka, prestalo vraždenie.

Medzitým to prostovlasé dievča, behajúc s krvavou šablou pomedzi vojsko, volalo na župana Sečiho, aby sa ponáhlal, ak mu je milý synov život, lebo vraj zhorí v plameni.

Seči volal na ňu: „Zaveď ma, ty posol z neba, k môjmu synovi a ukáž mi, kde sa nachodí?!“

Pokrov celého stavania hrozne praštal a ohnivé brvná a hrady, padajúc dolu, šľahali dookola. Dievča bežalo medzi plameňmi k jedným zamknutým dverám, udrelo na ne šablou a volalo:

„Tieto dvere rozrúbate. Tu sedí zajatý väzeň Juraj Seči.“

Nemohla ďalej hovoriť, šaty sa jej počali chytať plameňom, mala ešte toľko sily a duchaprítomnosti, že vyskočiac spomedzi otáčajúcich ju plameňov, bežala na neďaleký trávnik, vrhla sa na zem, udusila oheň na svojich šatách a zmizla spreď očú vojska, takže nikto nevedel povedať, kam sa podela.

Chlapi rozrúbali a vyrazili dvere, a vstúpiac do izby našli tam Juraja Sečiho a Putnokého, ležiacich na zemi a takmer zadusených. Ihneď ich vyniesli na voľný vzduch, vystreli na pažití, kde pomaly prišli k sebe na nevýslovnú radosť utrápeného otca i jeho priateľov a celého tábora.

Pevnosť zhorela a čo z nej ostalo, to rozborili a rozváľali insurgenti, mŕtvolý pobitých Turkov poznášali na hromady a zasypali zemou; nakoniec i šance a priekopy Sobotky zrovnali so zemou, aby neostalo ani znaku, kde kedysi stála turecká pevnosť.“

Toto víťazstvo slávil cisárské vojsko aj insurgenti v Rimavskej Sobotke. Najprv zvonili na poďakovacie služby božie a potom bolo hodovanie, spevy a tance. Časť insurgentov pýtala sa síce domov, ale Seči nikoho neprepustil. Medzi vodcami sa konali vojenské porady, ako by sa prvý zápal insurgentov mohol využiť k ďalším skvelým činom.

Zavčas ráno zavrešľali trúby, zarachotali bubny, všetko vojsko a insurgenti sa postavili do šíkov pod svoje zástavy. Župan Seči, ktorý mal veľký vplyv na gemerských Slovákov, vyšvihol sa na svojho koňa, majúc po boku z jednej strany Štefana Četného, z druhej svojho oslobodeného syna Juraja, poprezeral rady bojovníkov, kázal im pristúpiť dookola, postavil sa medzi nich a hovoril:

„Slováci, víťazstvo je na našej strane a z našich vrahov nezostal živý v Sobotke ani jeden. To je vaša robota, vaša sláva! Ďakujte za to bohu, lebo s nami bojoval Hospodin, ale mi verte, doteraz sme iba spoločne splnili svoju úlohu. Lebo pokýmkoľvek je Filákov v moci Turkov, zatiaľ Gemerská stolica nebude mať od nich pokoja, ani bezpečnosti. Tie ich výpady,

drancovanie a vypaľovanie osád, lúpeže a vraždy sa budú po našich obciach zasa opakovať a naše majetky, domy, životy a česť našich manželiek a dievčat budú pred nimi vždy v nebezpečenstve. Preto sa naša vojenská rada uzniesla, že si musíme Fil'akovo stoj čo stoj vydobýť, tak, ako sme teraz dobyli Sobotku. Cisárske vojsko tiahne proti Fil'akovu, my sa k nemu pripojíme a budeme mu pomáhať, ako ono pomáhalo nám. S nami bojuje Hospodin, on pripúta víťazstvo k našej zástave. Od tejto chvíle naším cieľom a naším heslom bude Fil'akovo a nikto z nás sa nesmie vrátiť domov, kým Fil'akovo nebude naše!“

Po tejto reči dobehol na svojom koni i Herberstein a zahrnel mocným hlasom:

„Slováci, buďte hrdí na to, že vám teraz pripadá čestná úloha skoro už stratenú krajinu spod jarma Turkov znovu vydobýť a vrátiť slobodu aj tým vašim spolukrajanom Maďarom, ktorí ju pre svoje zápoľovské odboje prehrali, stratili a upadli do rabsťva mohamedánov. Napravte to vy svojou statočnosťou, čo tí zavinili svojou pýchou a vzburami. Hľa, aké sú teraz zúžené hranice vašej vlasti až po vaše hory, vy ich hneď teraz rozšírite svojou zbraňou a udatnosťou od Husinej a Plešivca až po Fil'akovo, lebo Fil'akovo musí byť naše!“

„Fil'akovo, Fil'akovo, musí byť naše,“ tak volali akoby jedným hrdlom slovenskí insurgenti gemerskí a malohontskí: „Veďte nás na Fil'akovo!“

A župan Seči, vidiac nadšenie mužstva, vytiahol šabl'u a zvolal: „Za mnou, Slováci, Fil'akovo bude naše!“

A tak sa za svojimi vodcami pohol celý tábor. Napred jazda, za tými pechota a delostrelci; za nimi insurgenti a naposled zasa jeden oddiel cisárskej jazdy. Pochod Slovákov bol veselý, so zápalom spievali svoje piesne. Ako prekročili novohradskú hranicu, dobehli k nim Pálfyho³⁴ jazdci s posolstvom, že i on so svojim oddielom vojska postupuje k Fil'akovu, aby sa spojil s Tiefenbachom. Tento chýr zdvojnásobil bojachtivosť insurgentov, takže urýchlili svoj pochod, a len čo uzreli Fil'akovo, od radosti vyhadzovali svoje klobúky do povetria volajúc:

„Fil'akovo, Fil'akovo musí byť naše!“

Keď sa približovali k zámku, tam už našli nielen Tiefenbachovu jazdu a pechotu, ale aj Pálfyho vojsko, pochodiace temer výlučne z horných slovenských stolíc. Ihneď sa spoznali slovenskí chlapi od Nitry, Váhu, Hrona i Šajavy a podávali si ruky, objímali sa ako priatelia a bratia, ktorí sa po dlhom čase zasa spolu zišli, a to na poli vojenskej cti a národnej slávy.

Tiefenbach, vidiac pred sebou hrad mocne opevnený a mnohým bojazvyklým vojskom obsadený, rozhodol sa po predbežnej vojenskej porade riadne ho dobýjať, lebo nechcel nevčasnými útokmi svoje vojsko unúvať a oslabovať. Dal preto svoje najväčšie delá rozostaviť čo najbližšie k zámku a neprestajne páliť na jeho bašty a hradby, kde sa mu zdali najslabšie a najprístupnejšie. Keď už boli predné bašty rozstrieľané a hradby značne porúchané, vydal heslo do všeobecného útoku. V prvých radoch šla riadna pechota Tiefenbachova a Pálfyho a za ňou gemerskomalohontskí insurgenti, a na ich čele obaja Sečovci, Andráši a Četneky. Župan Seči privolal svojim známe heslo: Fil'akovo! — a oni za ním vykrikujú: Fil'akovo, Fil'akovo! — hnali sa ako víchrica proti zámočným hradbám.

Bojazvyklí a udatnosťou vychýrení tureckí janičiari sa udatne bránili a so železnou vytrvalosťou, volajúc: Alah! Alah! — stáli na porúchaných hradbách. Keď vystrieľali zásoby nábojov, pochytili svoje jatagány, s ktorými prebodli mnohých udatných mužov z

³⁴Pálfy — Nikolaj Pálffy, potomok starého rodu, ktorý roku 1581 dostal barónsky a roku 1636 grófsky titul

kráľovského vojska i spomedzi insurgentov, takže sa zo zámockých múrov strmhlav rúcali do priepasti. Už i kráľovské vojsko i insurgenti začali v boji ustávať. Mladému Jurajovi Sečimu, ktorý bol pochytil zástavu, chcejúc ju vztýčiť na zámocké hradby, zaťal janičiar do ruky, takže zástava spadla na zem. Vtom priskočil a vyzdvihol zástavu zasa dohora štíhly mladučký bojovník, oblečený síce do mužských šiat, ale jeho dlhé kadere, útle telo a hladká bledá tvár prezrádzali ženskú krásavicu. Gemerskí insurgenti so začudovaním poznávali v nej devicu zo Sobotky. Ako pochytila zástavu a zvolala: „Fiľakovo! Fiľakovo musí byť naše, za mnou Slováci, boh je s nami!“ skákali rozjarení vojaci zo všetkých strán hore na hradby, preliezali a preskakovali múry, a keď videli, že Sečiho zástava stojí na hradbách, to dovriesilo ich odhodlanosť. S najväčším zápalom a srdnatosťou hnali sa na nepriateľa a napádali ho. Turci však zrazení na duchu malomyselne cúvali. Insurgenti a vojsko zaujímali vždy viac priestoru v zámku, janičiarov vtisli do jednej hromady, bili, klali a vraždili ich, takže zem i múry boli zaliate a zastrekané krvou. Kopy pobitých Turkov ležali vo vlastnej krvi, ich turbany napichli insurgenti na svoje piky, vidly a šable, vyvolávajúc neprestajne svoje heslo: „Fiľakovo, Fiľakovo je naše!“

Malé pozostatky janičiarov boli prinútené konečne prosiť o milosť, ale málokto z nich ju dostal. Pálfyho Slováci a Gemerci radosťou z víťazstva objímali sa vospolok, vyhadzovali turecké turbany dohora a volali: „Fiľakovo, to Fiľakovo je predsa naše!“

Ale mladého zástavníka darmo hľadali medzi vojskom, ako prišiel, tak aj zmizol, len Sečiho zástava stála na hradbách a mladý Juraj tušil, ba bol presvedčený, že to bola Margita Drienčanská, ktorá mu bola anjelom strážcom na Sobotke i vo Fiľakove.

Po tomto víťazstve obrátili sa Tiefenbach a Pálfy proti Sečanom a Novohradu, aby i tieto zámky vyrvali z moci Turkov. Gemerci sa vrátili pod svojimi vodcami so slávou domov, kde o krátky čas dokonal život jeden z prvých bojovníkov, slávny umením i zmužilosťou — Štefan Četneky.

VI. Tomáš Seči na strane kráľa Rudolfa, syn Juraj na strane Bočkaya

Po dobytí Fiľakova bol i dolný Gemer celkom očistený od Turkov. Ich posádky zo zámkov sčiasťky vyhnali insurgenti, sčiasťky aj sami putekali. Ale toto oslobodenie z tureckého jarma trvalo len krátky čas, lebo roku 1596 dobyli Turci Jágerský zámok, odkiaľ ich vojsko znova vtrhlo do Gemera a opanovalo zasa tie čiastky stolice, nad ktorými už predtým vládli, a to od Putníka hore až po Plešivec, Husinú, Balog a Krásnu Hôrku, odkiaľ rozširovali svoj vplyv a vládu vždy ďalej a ďalej i po osadách horného Gemera, ale už nie pustošením a vypaľovaním dedín, ako to robievali predtým fiľakovskí Turci, ale opatrnou politikou. Len takým obciam dávali povolenie obchodovať a furmančiť v dolných, Turkom poddaných stranách Uhorska, ktoré sa im podvolili platiť dane a ročité dávky. Potrebné povoľovacie listiny vydával paša, čiže veliteľ Jágerského zámku.

Na balockom zámku trvali od istého času medzi Tomášom Sečim a jeho synom Jurajom veľké nezhody, lebo mladý Juraj nielen povahou, zmýšľaním a politickými náhľadmi bol opakom svojho otca. A ako magnetická ihla, akokoľvek ju zvrtaš a staviaš, jej konce vždy len k opačným pólom sa krútia, tak i v sečovskom dome náhľady, túžby, zmýšľanie otca a syna stáli vždy proti sebe.

Otec Tomáš, hoci ako nadžupan Gemerskej stolice bol veľmi vážený a vo zvláštnej milosti stál u kráľa a cisára Rudolfa, no ani popri tom všetkom nespyšnel, bol každému prístupný a prívetivý a žil spokojne na svojom neveľkom balocko-drienčanskom majetku, nedychtil po veľkých statkoch, ani nezávidel iným nádhery a bohatstvu. Čo sa týka jeho poddaných, bol im opravdivým otcom, láskavo s nimi zaobchádzal, rád sa s nimi pohovárал, aby poznal ich potreby a nedostatky, a pomáhal, kde mohol. On miloval slovenský národ, lebo sa medzi ním zrodil, neodcudzil sa mu, ba v jeho jazyku sa najradšej zhovárал, lebo si naň privykol a obľúbil si ho od svojho detstva.

Naproti tomu jeho syn Juraj bol nadmieru ctibažný, bohatstva, moci a nádhery žiadostivý. Dva rozrúcané drienčanské zámčeky mohli byť podľa jeho mienky niekedy dost' pohodlné pre biednych kurialistov, ale pre uhorského veľmoža sotva vraj na psince súce, lebo keby sa aj obnovili, zasa by ich Turci mohli s desiatimi funtami¹ prachu vyhodit' do povetria, takže by viac ani znaku neostalo, kde predtým stáli. Jemu nadovšetko klal oči pevný a slávny Muránsky zámok; na ktorom prebývali ním nenávidení nemeckí prefekti.

Mladý Juraj nenávidel aj tú biednu sprostáč, s ktorou jeho otec tak láskavo zaobchodil, a nebol priateľom slovenského národa; prisvojil si reč i zvyky i ducha výlučne maďarského a šomral na to, že jeho otec bol takým pevným a neústupčivým prívržencom svojho zákonitého kráľa. Lebo vraj čože z toho má môj otec, že toľké služby preukázal kráľovi Rudolfovi?! Posiaľ ešte nedostal ani jeden mizerný zámček, ani jednu biednu pustatinu od jeho milosti. Ale Nemcom vraj a cudzincom sa rozdávaajú zámky a krajinské statky a nemeckí vodcovia, ako Basta² a Belgioso,³ panujú a rozkazujú po stoliciach, ako čo by Uhorsko bolo len rakúska provincia a nič viac!

¹Funt — stará váhová jednotka, asi 0,4 kg

²Basta — vodca cisárskych vojsk, napádal Bočkaya

³Belgioso — Belgioso Barbiano, bojoval s Bastom. Bočkay ich neraz porazil. Belgioso bol známy prenasledovateľ evanjelikov.

Nadarmo sa usiloval otec Tomáš všetky tieto nebezpečné vrtochy, ako ich nazýval, svojmu synovi vybit' z hlavy, darmo ho napomínal:

„Jurko môj, nečiahaj vysoko, aby si hlboko nepadol, lebo kto nie je spokojný s málom, veľkého nie je hoden, prijmi teda službu od svojho zákonitého kráľa a keď dokážeš svoju schopnosť, že si toho hodný a že si to zaslúžiš, neminú ťa ani vyššie úrady a vyznačenia!“

„Otče môj, azda len nechcete, aby váš syn bol slúžnym alebo boženikom pri stolici, kde ste vy županom?“ odpovedal Juraj. „A úprimne rečeno, ja nenávidím všetku tú slovenskú bedač, čo sa korí Nemcom a s Nemcami sa priateli. V mojich žilách tečie maďarská krv a Maďar s Nemcom ako oheň a voda, nikdy sa spolu neznášajú a priateliť sa nemôžu na večné veky.“

Tu v Uhrách síce ten duch národnej maďarskej samostatnosti a nezávislosti začína pomaly hynúť, lebo srdce Maďarska je v moci Turkov, a to vaše Slovensko, za ktoré sa tak vrelo zaujímate, stane sa časom ako Štajersko a Korutánsko rakúskou provinciou, ale zo Sedmohradsku, kde panujú Bátoriovci, kniežatá telom i duchom maďarské, odtiaľ veje duch pravej národnej slávy, odtiaľ prichádza pre Uhorskú krajinu vykúpenie a spása!“

„Ba azda skaza, a to konečná skaza! Pamätaj si, ako vy blúzniví vlastenci vyvyšujete teraz Sedmohradsko ako hviezdu maďarskej slávy, tak príde čas, že sa ono stane hrobom maďarského národa a na prstoch sa budú môcť porátať roky, keď tam umrie aj ten posledný Maďar. Hoci i Horné Uhry môžu zastihnúť a zablávit' povíchrice sveta, ako keď sa Dunaj a Tisa vyleje zo svojich brehov a zaplaví širošie pustatiny a pochová všetko, čo žije, vo svojich vlnách, ale tá hornatá kolíska Slovákov, obkľúčená nebotyčnými Tatrami, prežije všetky pohromy sveta a za každou povíchrice, ktorá prehrmí ponad jej vrchy, zjaví sa leskom novej krásy ožiarená slávou.“

Syn môj, syn môj, nechže ťa nemáme ten márný lesk sedmohradských vojvodov, lebo to je len mačací lisk, a nič viac.“

„Som presvedčený, že sedmohradskí vojvodcovia sú pravé stĺpy a obrancovia i národno-politickej i náboženskej slobody a nezávislosti Uhorska,“ povedal mladý Seči.

„A najmä svojej vlastnej cti a zisku, lebo to majú v prvom rade vždy pred očima,“ pripomenul Tomáš Seči.

„Veru sa čudujem, že vy, otec môj, ako uhorský veľmož a horlivý luterán môžete tak pokojne znášať ľudské krivdy a násilnosti, ktoré páchajú cisárskimi vodcovia Basta v Sedmohradsku a Belgioso v Košiciach a na okolí mesta. Ako šliapu nohami i krajinské práva i slobody a výsady zemianske. Ved' vám je dobre známe, že Illésházy⁴ je vo vyhnanstve, Jób vo väzení a Jurajovi Homonaymu vzali zámky a statky. A okrem toho ako prenasledujú evanjelickú cirkev?! Ved' už v Levoči i v Liske koločský arcibiskup Martin Pethő odobral luteránom chrámy. Keď si na tento nátlak a nezákonnosť pomyslím, krv sa mi od zlosti ženie do tváre a dľaň mi horí, takže nevedomky chytám do ruky šabl'u.“

„Nuž a či je to tá vychýrená zemianska sloboda, či je to šetrenie práva a zákonov v Sedmohradsku, že Žigmund Bátor dal v slepej náruživosti bez práva a zákona trinástich veľikášov, kvet zemianstva, úkladne povraždiť? Či je to náboženská sloboda, že bez práva a zákona dal jeho otec Krištof vyhnať z krajiny toľkých katolíckych kňazov? — Mne sa síce tiež nepáči násilnosť koločského arcibiskupa a cisárskych vodcov, ale či azda pre tie dva

⁴Illésházy — Juraj, uhorský gróf, liptovský župan

odobraté kostoly v Levoči a v Liske chcete začať vzburu a zdvihnúť ruku proti pomazanému kráľovi a otcovi krajiny. Či preto, že Basta a Belgioso nešetria výsady zemanstva a práva krajiny alebo páchajú ukrutnosti, treba hneď brať meče proti kráľovi?“

„Kráľ je zodpovedný za svojich vodcov,“ odtušil Juraj Seči.

„Nie je tak, syn môj; kráľovi sú zodpovední jeho vodcovia za všetko, čo robia alebo čo premeškajú, ale kráľa majú o všetkom ponajprv upovedomiť, aby vedel čo a ako sa v krajine robí. A či krajinský sudca porobil už všetky potrebné kroky? Či sa ozvali stolice, v ktorých sa násilenstvá páchali? Žiadali kráľa, aby im pomohol v ich bolestiach a aby ukrutní vodcovia boli odstránení?“

„Takých žalôb a ponôb bolo veľa, až nazvyš, ale kráľ Rudolf v Prahe, pohrúžený do svojej alchymie, nechce žalobníkov ani len vypočuť, ba ani k sebe pripustiť nedovolí, aby mu vraj v jeho vedeckých prácach neprekážali. Preto ten zmätok. Ale naďalej to už nesmie tak ostať, je najvyšší čas, aby sa to zmenilo, za to vám, otče, stojím. A vedzte i to, že Bočkay je ten muž, ktorý sa ako hviezda zjaví na obzore maďarského národa, ktorý mu ukáže pravú cestu, po ktorej má kráčať pevným krokom po všetky veky. On mu ukáže istý smer a cieľ, po ktorom má každý túžiť až do posledného chlapa. Bočkay privedie národ k jeho predošlej moci a sláve. Vo svojom duchu už vidím na jeho zástave napísané slová: *In hoc signo vinces!*“⁵

Tomáš Seči sa nahneval: „Chlapče, ty blúzniš alebo zlý duch vstúpil do teba. Ešte som sa musel toho dožiť, aby si mi do očí vychvaľoval Bočkaya, tú prešibanú líšku, plnú úskokov a podvodu. Veď ako netopier lieta od Bátoriho ku kráľovi a od tohto k onomu, aby vraj sprostredkoval a vyrovnával kadejaké nedorozumenia medzi nimi, v skutočnosti však preto, aby prekazil dorozumenie a rozduchoval medzi nimi plameň nenávisti a nedorozumenia. Viem dobre, že to bol Bočkay, ktorý ako všemohúci radca a Bátoriho sprostredkovateľ dohodol medzi ním a kráľom priateľský dohovor, vypýtal mu za manželku dcéru štajerského Ferdinanda Kristínu; po roku však, zunujujú ju, poslal ju na Bočkayho radu potupne naspäť do Štajerského Hradca, odkiaľ prišla. Šiel do Poľska, tam chcel žiť v pokoji, ale Bočkay ho privolať naspäť, zmieril sa s manželkou, ale ju zasa odohnal. Až ho konečne cisársky vodca Basta zbil, takže musel sám do Prahy utekať a prosiť cisára o milosť. A teda všetky tieto zmätky a nezhody zapríčinil Bočkay. Preto ja tomu človeku nedôverujem a otcovsky ťa pred ním vystríham, lebo ten je schopný i Turkom sa podrobiť a krajinu zapredať, len nech sa stane zadosť jeho ctižiadosti a nech sa dostane k moci, po ktorej pachtí.“

„Zbohom, otče! Ak vám doletí chýr, že Bočkay rozvinul zástavu za slobodu a vieru, vedzte teda, že váš syn bojuje pod ňou!“

Rozhnevaný Tomáš Seči kričal: „Nezdarný syn, zaklínam ťa, odstúp od svojho zlého úmyslu a vráť sa k svojej povinnosti, lebo keď tak neurobiš a moje oči by ťa mali uzrieť ako odbojcu, tak týmto mečom rozpolťím tvoju hlavu na výstrahu všetkým nepodareným synom. *Apage satane!*⁶ Neuznávam ťa za svojho syna.“

„Nemôžem inak, odpusťte, otče! Zbohom!“ tými slovami opustil Juraj Seči palotu i otcovský dom.

Poniže Balogu, v tú stranu k Uza-Panite, sedela pri studienke pokraj hory Margita Derenčeni so svojou služobnou. Premýšľala o podivných príhodách svojho mladučkého života, o

⁵*In hoc signo vinces* (lat.) — v tomto znamení zvíťaziš.

⁶*Apage satane* (lat.) — odstúp, satan

svojom zidení a zoznámení sa s Jurajom Sečim, tu pri tejto studienke, ktoré jej zapríčinilo toľké starosti a nehody. Sama sebe sa čudovala, že ako mladá dievka predsa bola schopná takých hrdinských skutkov pri Sobotke a na Fil'akove, aby sa odplatila, ako náleží, svojim trýzniteľom a zhubcom krajiny Turkom. Sedela tu teraz veľmi skormútená, lebo vyvolený jej srdca Juraj, s ktorým sa po dobytí Sobotky a Fil'akova pri tejto studienke často schádzala a ktorý ju o úprimnosti lásky často svojimi slovami uisťoval a nezlomnú vernosť jej sľuboval, od istého času vždy redšie a redšie prichodil, ba aj oproti nej sa akýsi studenší ukazoval a sám do seba uzavrel.

Jej podozrenie padalo na jeho služobníka Léthyho, sedmohradského Maďara a predtým vojaka u kniežat'a Bátoriho, ktorý sa vedel pánu Jurajovi veľmi líškať a celkom si získal jeho priazeň a dôveru. Margita poznala však dokonale potmehúdstvo a pokrytectvo toho človeka a obávala sa, že to je ten had, ktorý jedovatým ohováraním a podlými klebetami odcudzil jej svojho pána.

Práve ako tak rozmýšľa a dumá, zadupotali nablízku kone a Juraj Seči i so svojim služobníkom Léthym zastali pred ňou. Pán Juraj zoskočil z koňa, uklonil sa, podávajúc jej ruku; ona, hľadiac mu do očí, zarumenila sa, náhle však zbledla a triasla sa na celom tele.

„Čo ti je, duša moja,“ pýtal sa starostlivo Juraj. „Azda ti niečo chýba?“

„Tak ma akosi strach prejíma, akoby som ťa nikdy viac vidieť nemala,“ odpovedala Margita.

„Neboj sa, ty vyvolená môjho srdca, hviezda môjho života, anjel strážca môjho šťastia, nemôžem žiť bez teba, ale ti aj úprimne vyznám, že teraz uháňam preč odtiaľto, ďaleko, a je mi veľmi naponáhlo, lebo som sa zle rozišiel, ba aj povadil so svojim otcom.“

„To si zle spravil, Jurko môj, že si sa s otcom povadil, ale keď sa už tak stalo, naprav to, vráť sa a odpýtaj otca, ako sa na dobrého syna patrí.“

„To je aspoň nateraz nemožné, lebo naše politické názory a presvedčenia sa nijako spolu neznesú, to by bol len ustavičný svár medzi nami a v dome hotové peklo, lepšie je pre mňa i pre otca, ak sa na istý čas vzdialim, možno nás čas zasa spolu zmieri. Nateraz moja myseľ túži po hrdinských skutkoch a vojenskej sláve. Ale ty buď istá, že na teba ani medzi hrmotom diel, ani medzi brinkotom ostrých mečov nikdy nezabudnem. Deva Fil'akova mi vždy ostane v mysli i na poli bitky, bude ma podnecovať k skvelým činom a neohrozenosti ducha.“

„Keby si ma opravdivo miloval, vzal by si ma so sebou do boja, aby som ti stála pri boku, keď upadneš do nebezpečenstva; ale takto tuší už moje srdce, že ako si na svojho otca a na synovskú povinnosť zabudol, tak ešte skorej zabudneš v diaľke na svoju priateľku, ktorá tu žiaľom zvädne ako jarný kvietok na tuhom mraze.“

„Vyras si z hlavy také smutné myšlienky, milá moja, a spoliehaj sa na moje slovo. Teraz však je už čas, musíme sa rozlúčiť, lebo mám pred sebou ďalekú cestu.“

„A kam zamýšľaš?“

„K Tise, lebo tam je kolíska rýdzeho maďarstva i dejište slávnych činov.“

„Keďže ti je tak naponáhlo a nemáš mnoho času, teda boh ťa sprevádzaj, ale sa varuj toho, ktorého si ty z nízosti povýšil na svojho dôverníka,“ a pozrela prísny okom na opodial stojaceho služobníka Léthyho.

Léthy dupočujúc tie slová, zaškrípala zubami a zamrmlala si čosi popod nos.

„Zbohom, moja milá,“ objal Juraj ešte raz plačúce dievča, pobožkal ho. Keď sa vyvinul z jej náručia, vyšvihol sa na koňa a cvalom uháňal preč.

Margita dlho hľadela za ním, kým jej nezmizol v diaľke z očí. Potom vyplakaná, so sklúčenou myslou a skormúteným srdcom vrátila sa k svojim príbuzným — lebo bola sirota - do Uza-Panity.

Léthy, pokiaľ býval ešte na Balogu, potajme popudzoval syna proti otcovi a rozduchoval medzi nimi sváry a roztržky, nahovárajúc pána Juraja, aby ako pravý Maďar šiel podľa príkladu druhých pánov k Tise a k Bočkayovi, ale pred jeho otcom, pánom županom Tomášom sa tak robil, ako keby i on túžobne čakal na okamih, keď synovi vyšumejú z hlavy nebezpečné vrtochy a on sám sa k lepšiemu prikloní. Ešte pred samým ich odchodom z Balogu svätosväte sľuboval starému pánovi, že bude verným strážcom jeho syna a že nepremešká poslať pánu otcovi dôkladné správy o tom, ako sa im bude vodiť, kde sa budú zdržovať a ako si bude jeho pán počínať.

Aspoň tomuto poslednému sľubu urobil Léthy zadosť, lebo i bez vedomia svojho pána písal na Balog a uisťoval pána župana, že Bočkay prijal pána Juraja s veľkým potešením, ako ho poctil a vyznačil, keď ho, poznajúc jeho neobyčajnú vojenskú skúsenosť a chrabrosť, menoval kapitánom svojej telesnej stráže. V liste doložil ešte i to, že okolo Bočkaya sa teraz zhromažďuje všetko vyššia šľachta nielen z potiských stolíc, ale aj zo Sedmohradska, a že oni tam prežívajú ako na kniežacom dvore vo veľkej sláve.

Župan Tomáš pri tejto správe namrzene krútil hlavou a vyčítal si, prečo svojho syna hoci aj násilím nezadržal doma, ale ho pustil medzi tú peleš nespokojných a nebezpečných ľudí. Ale ešte dôležitejšie a povážlivejšie správy mu dochodili od Andrášiho z Krásnej Hôrky, ktoré tento dostával rovno zo Sedmohradska a ktoré veľmi smutnými farbami opisovali vtedajší kraj tejto krajiny. Písal, ako tam cisársky vodca Basta, ktorý od roku 1601 spolu s valašským vojvodcom Michalom spravoval Sedmohradsko, ukrutne šarapatí, ako svojou lakomosťou, lúpežami, vraždami a násilnosťami popudil proti sebe celú krajinu, že nenávisť a rozhorčenosť proti nemu medzi vyšším zemanstvom je už práve na najvyššom stupni a blízko krvavému výbuchu.

Tomáš Seči ako verný poddaný svojho zákonitého kráľa nezabudol o tom napísať i do Prahy cisárskej vláde, aby Bastu, pokiaľ je ešte čas, odvolali aj zo Sedmohradska aj z Uhier, lebo ak z tejto veľkej podráždenosti povstanú krajinské nepokoje a krvavé vzbury, nikomu inému sa to nebude môcť pripísať za vinu než samému Bastovi, ktorý je síce udatným a šťastným vojacom, ale nešťastným politikom. A bol vraj taký krátkozraký, že vojvodu Michala zo samého podozrenia dal zabiť, a tým popudil proti sebe Valachov, svojich prirodzených spojencov. Ale i Maďarov, ako najhoršie môže, hanobí, tupí a vysmieva; okrem toho svojvoľne ukladá veľké dane, bohatých pánov lúpi a vraždí, lebo je nenásytný lakomec, a za jeho príkladom i vojsko, akoby bolo v nepriateľskej krajine, zdiera, prepadá a utláča ľud. Celá krajina je už odcudzená cisárovi a sedmohradský ľud zo zúfalstva radšej Turkom chce slúžiť než sa podriaďovať Bastovi — ktorého tak veľmi nenávidí a preklína.

Kráľ Rudolf nechcel nijako pripustiť, aby jeho najudatnejší a najšťastnejší vojvodca bol odstránený, ale na mnohé i opakované žaloby uhorských veľmožov i Sedmohradčanov natoľko povolil, že ustanovil pre Sedmohradsko vládu desiatich, zloženú zo Sasov i z

Maďarov — ale už bolo neskoro. Lebo vodca Sékelov⁷ Mojzes,⁸ známy aj z čias Žigmunda Bátoriho, spolu s Bethlenom⁹ a s pomocou Turkov od Temešváru vtrhol do Sedmohradska, zaujal mnohé mestá, dobyl zámky a celý maďarský národ sa k nemu pripojil.

Ešte raz povstali Valasi na strane cisára a pod svojím vojvodcom Radulom porazili pri Sibíni Sékelov i s ich tureckou pomocou vojvodcu Mojzesa zabili, a sám Bethlen s niekoľkými vernými ledva ušiel zo strašnej bitky, hľadajúc útulok a ochranu u temešvárskeho Turkov. Ale cisárski vodcovia nevyužili dobrú príležitosť, žeby boli múdrym a ľudským zaobchodením pripúťali k svojej zástave tento zaznaný a rovnako ako Slováci nešťastným osudom stíhaný, ale neohrozený a v boji udatný národ. Po vyhratej bitke nechali Valachov, ako čo by búrka už bola ďaleko za nimi a stály pokoj sa rozhostil po krajine, porozchádzať sa domov, nedbajúc viac o nich ako o nepotrebných, keď len teraz urobili svojej povinnosti zadosť. A toto opovrhovanie verným národom sa im veľmi zle vyplatilo.

*

Župan Seči uvažoval na svojom zámku Balogu so zasmušilým čelom o rozpriadajúcich sa dejoch v Sedmohradsku a netrpezlivo čakal správy od svojho dobrého priateľa a s ním rovnako zmýšľajúceho Andrášiho z Krásnej Hôrky.

Vtom sa náhle otvorili dvere a Andráši stál pred ním.

Seči, vyskočiac zo stolca, radostne zvolal:

„Ako čo by ste boli z neba spadli, vitajte mi. Čo sa najnovšie robí v Sedmohradsku?“

„Tam naše veci stoja veľmi zle, ako keď sa v oblakoch zrazia spolu dve čierňavy a vznikne blesk i hrom, prival i povíchrice, ktorá pretrhá všetky hrádze a všetko zaplaví, zanesie kamením a hlienom: tak sa i tam zrazili vedno dva mocné protivné živly a lomcujú, boria sa vospolok, ba už sa tá víchrice prevalila aj cez sedmohradské vrchy, zaplavila okolie Tisy a ženie sa na Košice a Edelín rovno proti nám.“

„Nuž a kam sa podeli cisárske vojská?“ spýtal sa Seči.

„Keď Turci ešte len rokovali s Bethlenom a s Bočkayom, ktorého z nich by mali postaviť na čelo odboja a prijať pod svoju ochranu, konečne sa dohodli na Bočkayovi, a to nielen pre jeho bohatstvo, ale i jeho vplyv na rodinné zväzky s uhorskými veľmožmi, už cisárski generáli Krauseneck¹⁰ a Dampier, oznamujú cisárovi do Prahy hroziace nebezpečenstvo, sami stratili duchapřítomnosť a nevedeli, čo si majú počať, najmä aj preto, že sám cisár Rudolf pohrúžený a zahrabaný do svojej vedy, matematiky a chémie, odkladal krajinské záležitosti nabok ako menej dôležité a nebral ich do úvahy.“

„Žiaľbohu,“ hovoril Seči, „že cisár žije viac pre vedu ako pre krajinské a štátne záležitosti a stýka sa radšej a dorozumieva s učencami než so svojimi ministrami.“

„Len vtedy sa prebudil kráľ i s ministrami zo svojej ľahostajnosti, keď Bočkay, ako je i vám, pán župan, známe, rozposlal všetkým horným stoliciam i vyššiemu zemianstvu príhlasy, v

⁷Sékeli — Sikulovia obývali východné Sedmohradsko. Svoje rodové zriadenie si zachovali až do XVI. stor.

⁸Mojzes — sikulský vojvodca, dobrý bojovník

⁹Bethlen Gabriel — (1580 — 1629) sedmohradské knieža, pokračoval v Bocskayovom odboji proti cisárovi. Opanoval celé územie Slovenska a roku 1620 ho šľachta v Banskej Bystrici zvolila za kráľa. Korunovať sa však nedal.

¹⁰Krauseneck, Dampier — verní generáli cisára Rudolfa

ktorých vyzýva všetky stavy do boja za vieru a náboženstvo, za práva a krajinské slobody, a keď sa hneď nato pridali nielen Bethlen so Sedmohradčanmi, ale i hajdúske mestá spoza Tisy, a keď Bočkaya v mene tureckého sultána slávnostne vyhlásili v Koložvári za vojvodu Sedmohradska a tamojšia šľachta mu v prítomnosti sultánovho legáta holdovala, až vtedy naliehali z Prahy na Bastu a jemu podriadených generálov, aby neváhali, ale mocou udreli na Bočkayove čaty a zničili ich.“

„Nuž veď, ako mi je známe, Basta i svoju úlohu splnil, a Bočkaya zbil. Či sa vojenské šťastie ako to čertovo koleso zasa na druhú stranu obrátilo?“

„Tak je,“ prisvedčil Andráši, „lebo keď hajdúsi spočiatku zbili generálov Pecza a Adoriana, a aj Barbiana odohnali od Košíc, Basta najprv vodcu Németha¹¹ a potom pri Edeline i samého Bočkaya porazil na hlavu. Lež Bočkay pozbieral za Tisou a v Sedmohradsku hneď zasa nové vojsko a dostal od Turkov posilu a peniaze, takže Basta — nemohol takej presile odolať — utiahol sa na dolné Uhry. Teraz v celom Hornom Uhorsku niet vodcu, ktorý by sa mohol proti Bočkayovi postaviť, a on túto príležitosť zaiste využije. Dnes-zajtra, pán župan, budeme ho mať na krku, preto sa musíme dokonale dorozumieť, čo urobíme? Či sa postavíme oproti, aby sme si zachovali svoju rytiersku česť a vernosť k zákonitému kráľovi?“

„My sa tu nijako nemôžeme spoliehať na zemianstvo,“ povedal Seči, „lebo je ono už zväčša Bočkaymu naklonené a túžobne ho čaká ako mesiáša, mysliac si, že pod tureckou ochranou rozšíri svoje práva a slobody; len aby sa bolestne nesklamalo a neupadlo ešte hlbšie do jarma a poroby Turkov! I ja som vrúcny priateľ slobody náboženskej a aj občianskej, ale ju čakám a hľadám na ceste zákonitosti u toho, koho sám Hospodin postavil za hlavu krajiny, lebo odboj a vzburá proti pomazanému nikdy nevedie k dobrému, také je moje presvedčenie.“

„Nuž a na poddanstvo a obecný ľud by sme sa nemali obrátiť?“ spýtal sa Andráši.

„Pán prefekt, nepoznáte pospolitosť ľudu. Je to síce mohutný obor, ktorý keď sa splaší, letí voslep ako bezhlavý divoký kôň bez uzdy a v obrovskej sile zničí seba i jazdca, čo na ňom sedí. Ba poviem ešte, to je tá láva, ktorá keď vybuší z krátera, spáli a zničí všetko plameňom, kam zasiahne a nechá po sebe iba smutné spálenisko a tvrdú skamenelú trosku.“

„Keď sa mu však my postavíme na čelo a budeme jeho vodcami, oduševníme ho za svätú vec nášho zákonitého kráľa?“

„To by bola Dóžova tragédia¹² v novom vydaní. Pán prefekt, my sme len dvaja, ale okrem nás nájde sa v stolici na tisíc zemanov, ktorých ten obecný, poddaný ľud zvykol poslúchať, a od nich sa vo všetkom nechal vodiť, či v dobrom a či v zlom, ako slepý žobrák, ktorý sa drží palice a kráča za svojím vodičom, hoci by ho ten viedol i do priepasti. Ten obecný ľud, ak mu pán niečo povie, na všetko prikývne a prisvedčí hlavou; a keď nastane boj a rozhodná chvíľa, nečakaj od neho pružnosť ducha, vlastnú činnosť a samostatnosť. On ti vo svojej hnilej lenivosti a chladnej nevšímavosti prerečie tieto slová: ‚Nech pánboh len tomu pomáha, kto nám dobre chce!‘ A so založenými rukami bude pozeráť na dejisko sveta ako teľa na nové vráta.“

„Nuž a či sa azda i my máme dostaviť do Serenču, kam Bočkay zvolal diétu,¹³ či ako?“ spýtal sa Andráši.

¹¹Németh — opozičný generál, porazený Bastom

¹²Dóžova tragédia — Juraj Dóza, vodca sedliackeho povstania. Doslova ho upálili na žeravom tróne a stovky povstalcov povešali.

¹³Diéta (lat.) — snem v starom Uhorsku do roku 1848

„To by bola zrada voči nášmu kráľovi,“ odpovedal Seči. „My dočkáme Bočkaya na svojich zámkoch. Ja tu v Balogu, vy na Krásnej Hôrke a Jakub z Rothalu¹⁴ na Muráni. Nech Bočkay len príde a skúsi si ich dobyť. Verím, že mu vytrieme zuby, a on pôjde, odkiaľ prišiel.“

„Krásnu Hôrku, za to stojím, tak ľahko nedostane do svojej moci. To by musel najprv mňa zasypať jej ruinami.“

„A Muráň z Rothalovcov tiež nevydrie, za toho ja ručím. A tu na Balogu sa budeme brániť do posledného chlapa.“

„Zostaneme teda pri tom, každý už pozná svoju úlohu, ponáhl'am sa, aby som mohol buričov privítať, ako sa patrí. Zbohom.“ A Andráši sa ponáhl'al na Krásnu Hôrku.

Sotva dobehol na svoj zámok, Bočkayovi hajdúsi sa zjavili v Gemerskej stolici. Zemianstvo ich radostne prijalo, častovalo ich a húfne sa k nim pridávalo. Ich vodca Németh chcel prepadnúť Muráň znenazdania, ale prefekt Rothal dával pozor a privítal ho strelbou. Videl, že zámok mocou nedobyje, a teda ho obkolesil zo všetkých strán v nádeji, že Rothal bude nedostatkom potravy prinútený vydať zámok Bočkayovi. Aj v tomto sa mýlil, lebo čoskoro Fridrich Kolonič,¹⁵ cisársky vojvodca, ktorý sa z Liptova ponáhl'al Bastovi na pomoc, prekvapil hajdúchov pod Muráňom a rozprášil ich.

Bočkay sa voči županovi Sečimu správal veľmi zdvorilo a nielenže ho nechal v Balogu na pokoji, ale mu aj veľmi lichotivé listy písal a v nich vychvaľoval jeho syna Juraja ako obozretného vodcu a neohrozeného vojaka, ktorý sa vyznamenal už mnohými skutkami a s nasadením vlastného života ešte aj svojho služobníka Léthyho vyslobodil v divej bitke. Potom, že Juraj i na diéte v Serenči bol veliteľom jeho telesnej stráže a jeho dôverníkom a že by si veľmi žiadal i s jeho cteným otcom, pánom gemerským županom, bližšie sa zoznámiť a s ním do užšieho priateľstva vstúpiť, ak by sa totiž pánu županovi páčilo určiť čas i miesto k takému priateľskému a dôvernému rozhovoru.

Tomáš Seči na toto lichotivé Bočkayho vyzvanie odpovedal s úplnou ráznosťou mužského charakteru i odhodlaním, že jeho svedomie i svätá prísaha viaže k zákonitému kráľovi Rudolfovi, túto prísahu neporuší za nijaké skvelé výhľady a sľuby; ani príklad vlastného syna ho nepomýli, lebo vraj otec za synove skutky, ktoré nemohol prekaziť, nie je zodpovedný. Nech si on počína, ako chce, ale moju vernosť ku kráľovi nepodvrátia ani sľuby, ani hrozby, ani hrmot vašej zbrane, a čo by ma priam vaša strelba tu mala pochovať pod zrúcaninami tohto zámku. Ešte vás úctivo žiadam, aby ste ma podobnými listmi napotom neráčili obťažovať a pokúšať.

Bočkay mrzuto prečítal odpoveď starého Sečiho a nemal už ani chuti ani času ďalej s ním rokovať. Poberal sa so svojím vojskom hore k Prešporku, lebo jeho jazda zaplavila náhle ako povodeň všetky horné stolice. Bočkay a jeho hlavní vodcovia Rédey¹⁶ a Németh naháňali pred sebou cisárske vojsko a porážali ho, kdekoľvek sa im postavili na odpor, zaberali zámky a mestá jedno za druhým až po Prešporok, ba i za Dunajom, v Rakúsku, v Štajersku a v Ilýrii¹⁷ podnikali mnohé výboje. Bočkayovci boli preto takí šťastliví, lebo prepadali mestá a pevnosti s neobyčajnou rýchlosťou; skôr dobehli sami, než by bol doletel chýr o ich možnom príchode. Naproti tým, čo pevne stáli na strane kráľovej, najmä proti katolíckemu kňazstvu,

¹⁴Jakub z Rothalu — gróf Rothal, predseda zvláštnych súdov, ktoré zasadali v Bratislave, Levoči a v Prešove

¹⁵Fridrich Kolonič — Kollonich, víťazný cisársky generál. Neraz porazil nepriateľské vojská.

¹⁶Rédey — odbojný Bočkayho generál

¹⁷Ilýria — starorímsky názov pre západnú časť Balkánskeho polostrova

bol Bočkay veľmi prísny, tvrdý a nemilosrdný. Zo strachu pred Bočkayho hnevom sa zemianstvo i mestá napospol pripájali k nemu.

Spojenci Bočkayovi, Turci, v tom čase pre seba síce nezaujímal zámky, iba čo vezír Mechmed obsadil Ostrihom a vyhnal cisárskeho vodcu Dampiera, ale naproti tomu veľa nešťastných ľudí, ktorých zajal na Slovensku i v Rakúsku a v Štajersku, pobrali so sebou do poroby, ba aj sami bočkayovci predávali zajatcov Turkom za peniaze.

Bočkayovo víťazstvo dovŕšili Turci tým, že mu v mene sultána na rákoši v prítomnosti stavov slávnostne kráľovské odznaky odovzdali, a to korunu, ktorú potom Bočkay odovzdal do opatery Jurajovi Sečimu. Na čo Bočkay zvolal diétu do Krupiny, ale kráľ Rudolf, stratiac celú krajinu a že i nemohol viac odporovať Bočkayho vojskám, žiadal pokoj, najprv prostredníctvom Žigmunda Forgáča,¹⁸ potom pomocou Štefana Illésházyho. Bol k tomu donútený tým väčšmi, že i Česi a Moravia už boli s Bočkayom dorozumení. Keď ustanovili za Illésházyho pomoci podmienky pokoja, ako ich už predtým v Košiciach boli sami bočkayovci naznačili, podpísali tento prepamätný pokoj vo Viedni, 23. júna 1606. V mene cisára arciknieža Matej, Forgáč a Tomáš Seči, gemerský župan. Za bočkayovcov Illésházy, Appóni,¹⁹ Ostrosith,²⁰ Vizkeleti, Homonay,²¹ Thurzo,²² Tököly,²³ Magoši, Hoffman, Mladoševič, Juraj Seči.

Po uzavretí pokoja vrátil sa Bočkay s veľkou slávou a nádherou do Košíc, kde aj tohože roku 1606, 28. decembra umrel. Jeho veľké bohatstvo a poklady z väčšej čiastky zaujal pre seba strážca koruny a veliteľ telesnej stráže, mladý Juraj Seči.

Jurajov služobník Léthy nezabudol oznámiť vojnové šťastie, slávu a bohatstvo svojho pána potajomky písomne i Margite Derencéni, a k tomu ešte i doložiť, že pán Juraj okrem toho si vedel vydobyť i srdce slečny slávneho rodu, krásou a bohatstvom známej Márie Drugeth de Homona,²⁴ s ktorou je už aj zverený, čo vraj paničke Margite pokladal za povinnosť dať na vedomie, aby sa i ona zo šťastia pána Juraja ako jeho dávna priateľka srdečne mohla tešiť, lebo že sám jeho pán neuznával za potrebné jej o tom písať.

Keď Margita tieto podlé ústipky a posmešky zlostného Léthyho prečítala, ako omráčená, žiaľom a bolesťou skl'účená padla do mdloby, a len keď sa horko-ťažko vyplakala, odľahlo jej na srdci. Svoju ťarchu srdca nikomu nevyjavila, pred nikým na svoj nešťastný osud nehorekovala, ale poručiac sa pokorne do vôle božej, utiahla sa z hlučného sveta do tichého súkromia, venovala svoj život výchove pozostalých sirôt svojej sestry, v mladom veku zomretej, a vykonávala dobré kresťanské skutky.

¹⁸Žigmund Forgáč — Forgách, po smrti Juraja Thurzu bol palatínom, prívrženec rekatolizácie.

¹⁹Appóni — Appónyi, zúčastňoval sa vo Viedni na mierových poradách

²⁰Ostrosith — Ostrosičovci, šľachtický rod chorvátskeho pôvodu. Na Slovensko prišli v XVI. storočí.

²¹Juraj Homonay — z Humenného, hlavný kapitán Horných Uhier, stúpenec rekatolizácie

²²Thurzo — známy uhorský šľachtický rod, zemepáni Oravy. Tu Juraj (1567 — 1616), uhorský palatín, podporoval evanjelikov

²³Tököly — Štefan Thököly (1629 — 1670), uhorský šľachtic, obvinený z účasti na sprisahani proti Leopoldovi I. Jeho syn Imrich viedol neskôr povstanie proti cisárovi.

²⁴Mária Drugeth de Homona — žena Juraja Sečiho, s ktorou mal deväť detí. Z nich štyri prežili matku. Aj tu spomínané Mária Seči a Eva Illésházy.

VII. Smrť Sečovcov

Bolo to v zime roku 1618, keď sa Matej Andráši z Krásnej Hôrky dozvedel o vážnom ochorení pána Tomáša zo Seči i vybral sa navštíviť tohto svojho dávneho priateľa. Príduc na Balog, našiel svojho priateľa meravo ležiaceho na posteli a takého nevládneho, že sa nevládal z postele zdvihnúť. Nohy ho už nenosili, ruky sa mu triasli ako osikové listie.

Bol to dojemný pohľad na tohto vyše deväťdesiatročného, bielymi šedinami ako sriem pokrýteho ctihodného starca. Pri jeho posteli stál Peter Šesták, inak Sexti menovaný, štítnický kňaz a gemerský senior, vychovaný na pražských školách, ktorého si pán Tomáš pre jeho hlbokú učenosť a opravdivú nábožnosť veľmi vážil, takže si výslovne žiadal, aby ho tento kňaz pripravil na smrť a pochoval.

Okolo postele kľáčali v modlitbe pohrúžení: manželka nemocného Margita Forgáč de Gýmeš a osmoro žijúcich detí so slzami v očiach, konča jeho nôh čeliadka a dvaja vážni, šediví starci zo Sečovských poddaných, plačúc dvíhali svoje ruky k nebu. Okrem toho aj v predsieni, po schodoch a na dvore stálo veľa poddaných, ktorí sa starostlivo dopytovali na stav nemocného a usedavým plačom dokazovali žiaľ a bolesť srdca, ak by sa im teraz bolo treba rozlúčiť s dobrým pánom a opravdivým otcom svojich poddaných.

Keď Andráši vkročil do izby, Tomáš Seči, porobiac posledné poriadky, bol už vtedy vykonal svoju pobožnosť, a kňaz, dokončiac modlitbu, udelil nemocnému Áronovo požehnanie.¹

Andráši sa priblížil k posteli tichým krokom a pýtal sa nemocného s priateľskou starostlivosťou, ako sa cíti.

„Ako je božia vôľa — teraz už dobre — lebo viem — že môj Vykupiteľ je živý — ktorý sa nad prachom môjho tela postaví, a ja uzriem boha —“ hovoril Tomáš svojím trasúcim sa hlasom.

„Áno, áno, lebo tak znie boží výrok: Človeče, prach si a na prach sa obrátiš,“ povedal Šesták. „Ale v tom prachu ľudského tela prebýva nesmrteľný a večný duch, ktorého určením a cieľom je dokonalosť. K tomuto svojmu určeniu sa človek tu na zemi pripravuje a domáha cez tisícioraké chyby, prekážky, nebezpečenstvá, pokúšania a zvody, ale s tým prachom zloží nad hrobom zo seba všetku nedokonalosť i náruživosť a zárodoky hriechu. Z toho prachu telesnosti sa duša človeka — ako čo by zhodila zo seba putá, ktoré ju viazali — na krídlach viery a nádeje slobodne pozdvihne v tie vyššie svety, ktoré božská všemohúcnosť rozložila ako ligotavé hviezdy na nebeskom blankyete, aby nás ľudí stále upomínali, že náš účel nie je tá hruda zeme, nie márna sláva, ani podlá telesnosť, ale nesmrteľnosť a večná dokonalosť ducha; a že tam nad hviezdami žijú nebešťania, oslávení duchovia, a tí sú naši priatelia a príbuzní.“

„Lúčim sa so svetom s vedomím, že som sa snažil žiť verne bohu, môjmu kráľovi a národu.“

„A to vám bude zapísané pred bohom do knihy života.“

„Jednako vyznávam, že som človek hriešny.“

¹Áronovo požehnanie — Áron, starozákonný kňaz, brat Mojžišov

„Kto vyzná hriechy, tomu býva odpustené previnenie.“

„Teraz by som pokojne skonal, keby som ešte raz videl pri sebe svojho syna Juraja, aby som mu udelil svoje požehnanie, ale sa akosi oňho bojím, aby ho ctižiadosť nezviedla na rázcestie.“

„To nemyslím,“ uspokojoval ho Andráš, „lebo ako hodný váš nástupca v hodnosti veľžupana počína si od času svojho vymenovania kráľom veľmi rázne a obozretne.“

„Len škoda, že práve teraz musela jeho veľkomožnosť do Prešporka na poradu ohľadne nastávajúceho krajinárskeho snemu,“ povedal Šesták.

„Dal by boh, aby sa moje zlé tušenie nesplnilo!“ vzdychol si Seči.

„Priateľ môj drahý,“ pokračoval Andráš, „vás to istotne kormúti, že pán Juraj na diéte roku 1612 pre výstupky fiľakovskej posádky tak náruživý vystupoval proti kráľovskej vláde, neuvážiac, že medzi Uhrami sú toľkí zradcovia a tureckí špióni.“

„Tak je, tak,“ prikyvoval Seči.

„A že takými ostrými slovami naliehal, aby cudzozemci nesmeli v krajine vládnuť nad zámkami, ale aby aj na pohraničných zámkoch boli za prefektov menovaní iba rodení Uhri.“

„Najväčšmi sa on hnevá na Rothala, prefekta a pána na Muráni,“ prikývol Seči.

„Mám pevnú nádej, že sa teraz dožijeme pokojnejších časov než dosiaľ. Ved' aj sultán Achmed² zhodil Gábora Bátoriho, ktorý nám mohol byť nebezpečný vo vojvodskej hodnosti v Sedmohradsku, a s Turkami je taktiež uzavretý pokoj na dvadsať rokov!“

„Hospodin daj pokoja a zveľadenie krajine a národu,“ vzdychol si Seči zhlboka.

„Bože uslyš!“ odpovedali prítomní.

„A teraz — žehnám vás — moji milí — boha sa bojte — kráľa v poctivosti majte — národ svoj milujte — zídeme sa zasa spolu — tam nad hviezdami! — Ja odchodím od vás — Pane — prepusť — služobníka — svojho — v pokoji — —“

Všetci zhlboka vzdychli: „Amen, amen!“

Slnko sa práve sklonilo k západu a kňaz Šesták, vidiac studený pot na vráskavom čele umierajúceho starčeka, oči meravo už na stĺp hľadiace, tvár bledú, akoby závojom smrti zastretú, povedal vážnym hlasom:

„Tak, hľa, umiera človek spravodlivý; ako to slnce za horami, tak jemu zapadlo svetlo zemského života, aby mu nastali zore blahoslavenej nesmrteľnosti. Večná buď pamiatka jeho!“

Na tretí deň sa konal pohrebný obrad na Balogu za prítomnosti veľkého množstva ľudu zo všetkých stavov. Pohreb však bol jednoduchý, bez všetkej nádhery, lebo taká bola posledná žiadosť zomretého, podľa ktorej mu vykopali hrob na spoločnom cintarisku medzi jeho poddanými, lebo Seči hovorieval, načo by sa človek ešte aj po smrti mal oddeľovať od

²Achmed — Ahmed, turecký vezír, dobyl hrady Nové Zámky, Levice, Nitru, Gýmeš, Hlohovec a iné

svojich spolublížnych? Jeden každý je prach, slávny i neslávny, a na prach sa obráti. Nechcel, aby mu postavili pomník, súdil, že najkrajší pomník je dobrá pamiatka v ľudských srdciach.

*

Čoskoro potom zomrel i kráľ Matej³ vo Viedni a na rakúsky prestol nastúpil cisár a kráľ Ferdinand⁴ II. Už samý prvopočiatok jeho panovania bol nesmierne búrlivý, lebo ako keď ohnivá sopka, dávajúc znamenia blízkeho výbuchu vnútorným hrmotom a zemetrasením a na mori jakotom rozbúrených vln a sipotom prudkého víchra, až napokon z otvorenej kotliny, ako čo by z pekelnjej tlamy vybuší hustý čierny kúr a po ňom hneď červený plameň ako ohnivé more, vyhadzujúc rozpálené skaliská vysoko do oblakov a potom potoky rozpálenej skazonosnej lávy rozlievajúc po úbočiach vrchu a po úrodných rovinách: tak všetky krajiny rakúskej dŕžavy jednu za druhou zapálil plameň odboja, láva krutých bojov a zhubná, skazonosná povíchrca krvavej vojny.

Tento boj z tlejúcej iskry rozožal sa v Čechách a svojím plameňom šľahal po Morave i Rakúsku až po samé brány cisárskeho hradu. Keď sa ten krutý boj začal, všetky živly spoločne divo zápasili. Práve v tom čase, roku 1619, mali Uhri v Prešporku diétu a všetci tam prítomní poslanci a veľmoži, medzi nimi i Juraj Seči, tvrdiac, že sa podmienky viedenského pokoja,⁵ uzavretého medzi Bočkayom⁶ a kráľom Ferdinandom, potvrdeného ešte pred jeho korunovaním, nedodržia, uzavreli spoločne vyslať zaraz z diéty posla k Bethlenovi do Sedmohradska a požiadať ho o vojenskú pomoc. Toto posolstvo zverili Hyeroslavovi Zmeškalovi,⁷ ktorý aj naklonil Bethlena, že ten pristal a že so štyridsaťtisíc vojakmi náhle vtrhol do Uhorskej krajiny.

Juraj Seči sa ponáhlal z Prešporka do Gemera, zvolal zemianstvo pod svoju zástavu a šiel s ním na Tornu ku Košiciam Bethlenovi v ústrety. Na ceste však prepadol jasovský kláštor a vypálil ho, ktorým činom vyvolal v Uhrách krvavú vojnu. V tom kláštore zhorel veľmi dôležitý archív a mnohé pamätné krajinské listiny zničili plamene ohňa.

Po tomto čine náhlil sa Juraj Seči do Košíc, zvolal na konvent⁸ poslancov a veľmožov, na ktorom za búrlivých rečí ustanovili: aby kňazom odobrali statky a aby z krajinskej pokladnice dostávali plat, a krajinské archívy aby boli zverené mužom svetského stavu.

Tenže Juraj Seči vybojoval potom Hrádok a mnohé iné zámky a potom ako jeden spomedzi hlavných Bethlenových vodcov usilovne mu pomáhal ohňom a mečom dobyť najprv Horné Uhry a konečne pustošiac vtrhol i na Moravu, odkiaľ zásobil svoje vojsko potravou a súknom.

Bethlen v krátkom čase dobyl všetky horné stolice. V Trnave uzavrel zmluvu s českými poslancami, prevzal od nich štyridsaťtisíc dukátov, za čo im poslal na pomoc Fraňa Rédeya s ôsmimi regimentmi jazdy, ktorí však z osudnej bitky na Bielej hore blízko Prahy prví sa dali na útek a svojich spojencov nechali ich smutnému osudu.

Sám Bethlen vtrhol so svojím hlavným vojom do Rakúska a obliehal Viedeň, ale pre

³Matej II. — (1608 — 1619), schválil viedenský pokoj a pokoj s Turkami. Zaviedol nový poriadok tak, že záležitosti poddaných presunul do právomoci šľachtických stolíc, čo malo neblahý vplyv pre poddaných.

⁴Ferdinand II. — (1619 — 1637), podporoval rekatolizačný zápas, takže roku 1638 mali prevahu katolíci.

⁵Viedenský pokoj — 23. júna 1606 vo Viedni, pokoj zaručoval stavom aj po politickej stránke úspechy a náboženskú slobodu

⁶Bočkay — Bocskay Štefan (1555 — 1606), sedmohradský magnát, povstal proti Habsburgovcom. Brat cisára Rudolfa, neskorší uhorský kráľ Matej II. uzavrel s ním roku 1606 pokoj, ktorý posilnil stavovskú opozíciu v Uhrách.

⁷Hyeroslav Zmeškal — pochádzal zo starej rodiny, žil dlhší čas v Sliezske, odkiaľ prišiel do Uhier

⁸Konvent (lat.) — cirk. zhromaždenie členov evanjelického zboru rozhodujúce o zborových otázkach

nedostatok potravy a hlad vrátil sa do Uhorska. V Prešporke vzal korunu a krajinské klenoty, odišiel s nimi do Bystrice, kam zvolal krajinskú diétu a prijal titul kráľa.

Potom, keď sa jeho vodcom za Dunajom a na Morave začalo zle vodiť, takže ich stále väčšmi stíhali a cisárski porazili, prosil Turkov o pomoc. Dali mu štyridsaťtisíc, najmä tatárskych jazdcov, ktorí lúpežou, vraždami, zajímaním hlavne slovenského ľudu do otroctva a vypaľovaním osád tak hrozne šarapatili na horných stranách, že sa plač a nariekanie rozliehalo po nešťastnom Slovensku, a aj sami Bethlenovi vodcovia sa s hrôzou a ošklivosťou odvracali od tohto strašného divadla.

*

Na bystrickom sneme obklopil sa Bethlen prepychom a kráľovskou nádherou, ba aj kráľovské statky predával svojim priateľom a prívržencom, ako čo by podľa práva a zákona jemu samému boli patrili. Všeobecne sa hovorilo, že najlepšie pochodil Juraj Seči.

Zo snemového zasadnutia prišiel pán Juraj domov vo veľmi dobrej vôli a oslovil pri dverách stojaceho svojho služobníka s úsmevom:

„No, Léthy, Ľupča i Muráň odo dneška patria mne.“

„A to veru podľa zásluhy. Veď jeho kráľovská milosť pán Bethlen azda dobre vedia, že ostrosť meča vašej veľkomožnosti im na mnohých zámokoch pootvárala zámky, preto keď oni teraz dávajú Muráň a Ľupču, tak je to len dar za dar a nič viac.“

„Nie tak, môj milý Léthy, nie zadarmo, ale za peniaze a to za drahé peniaze — pomysli si — za stotisíc zlatých.“

„Ach, to je veľa, veľmi veľa — ale,“ myslel si Léthy, „môže to byť aj veľmi lacno.“

„Ba ako?“

„Nuž takto: na papieri stotisíc, a v hotovosti nič.“

Juraja zarazili tieto slová.

„Nie, to tak nejde, lebo ma viaže čestné slovo a podpis.“

„Viaže, viaže, pokiaľ viaže,“ mienil Léthy, „ale veď hádam i to kraľovanie sedmohradských kniežat večne nepotrúva, ale sa zasa roztopí ako aprílový sneh na streche, len čo sa ho dotkne slnečný lúč. Veď vari i zo skúsenosti vieme, že tie koruny z hlavy Zápoľovcov, Bátoriovcov, Bočkaya tak opáchli ako červavé jablká zo stromu, ešte za zelena.“

„A potom?“

„A potom, keď sa koruna azda zasa na iného hlave ocitne, ľahko bude povedať: tieto zámky Muráň a Ľupča sú moje. Podľa práva a zákona moje, a podľa úžitku, a ja za to stojím, že ani jeden kráľ vašu veľkomožnosť z úžitku nevyloží.“

„Môj milý Léthy,“ zamyslí sa Seči. „Veru ani ty nemáš sečku pod klobúkom — rozvážim si to ešte. — Teraz však choď ku kňazovi Šestákovi, gemerskému poslancovi, a oznám mu, že by som sa chcel s ním pohovárať.“

Po Léthyho odchode povedal Seči pre seba:

„Na Muráni sa musím ukázať svetu, ako sa patrí na uhorského veľmoža. Len čo mi zámok podľa stanovených obyčají odovzdajú, vojdem doňho s takou slávou a nádherou, akú gemerské zemianstvo doteraz neuzrelo. Ale nech svet zvie, koho má za veľkého župana!“

Vtom vstúpil do izby Šesták a úctivo sa poklonil. Seči mu šiel v ústrety.

„Vítam vás, velebný pane, lenže som očakával, že gemerský poslanec navštíví svojho župana i bez zavolania.“

„Ráďte odpustiť moju nevedomosť,“ ospravedlňoval sa Šesták.

„Svet vás pokladá za veľmi učeného muža a ja sa rád obklopujem učenými ľuďmi. A aj to viem, že ste môjmu nebohému otcovi preukázali poslednú službu.“

„A veru nebožký pán ešte i na svojej smrteľnej posteli veľmi túžil vidieť vašu veľkomožnosť a dať vám svoje posledné požehnanie.“

„Nič preto. Ja mu teraz vystrojím na Muránskom zámku kniežací pohreb, lebo ako iste viete, Muráň je už môj, a moja vôľa je, aby mŕtve telo môjho otca slávne previezli na Muránsky zámok. Vy odbavíte cirkevné obrady a postaráte sa i o slušný nápis na cínovú truhlu, v ktorej sa mŕtve telo vloží do novej, v skale vytesanej krypty, a ja vás za túto službu menujem svojim dvorným kazateľom na Muránskom zámku.“

„To je česť pre mňa,“ uklonil sa Šesták, „vyznačenie, ale sa osmeľujem pripomenúť poslednú vôľu nebohého pána otca, podľa ktorej si ten pobožný starec žiadal z kresťanskej pokory len jednoduchý pohreb.“

„To mohla byť vôľa jeho. Moja vôľa je taká, ako som už povedal, a ja nechcem, aby niekto mi hovoril oproti — pri tom ostaneme. — Rozprávajme o inom. — Čo si myslíte o výsledku tejto vojny?“

„Ako sa veci ukazujú, francúzskemu vyslancovi sa akiste predsa len podarí sprostredkovať medzi cisárom a Bethlenom pokoj,“ povedal Šesták.

„Ak totiž Bethlen vráti korunu i zámky a mestá cisárovi odobraté, ak sa zriekne kráľovského titulu a uspokojí sa s titulom kniežat'a Rímskej ríše, ako aj s kniežatstvom Opolským a Ratiborským a s panstvom šiestich uhorských stolíc, a to: Abaujskej, Zemplínskej, Boršodskej, Sabolčskej a Satmárskej, nad ktorými by mal až do svojej smrti vládnuť.“

„Podľa mojej skromnej mienky sú to podmienky veľmi výhodné, ktorými sa osobná ctižiadosť jeho kráľovskej výsosti pána Bethlena môže nasýtiť. Krajina týmito ustavičnými nepokojmi a vzburami veľmi trpí a tým sa jej zadávajú vždy nové a hlboko siahajúce rany do jej životnej sily.“

„Ako to?“ zvolal Seči.

„Nič iné nepripomeniem len to, že náš úbohý slovenský národ, ktorý sa v minulom storočí začal tak krásne rozvíjať, také utešené pokroky na ceste duševnej osvety a vzdelanosti získavať, a pre tieto búrky a nábožensko-politické povíchrice bol násilne zastavený, ba bude zasa na viac storočí naspäť do duševnej zaostalosti a poľutovaniahodného úpadku soteny.“

„A čo vás je po slovenskom národe? Ved' ten nemá nijakú historickú oprávnenosť. Vy ste kňaz a teda kážte tej sprostáci slovo božie, koľko len chcete, ale do politiky sa nemiešajte, to je vec zemanstva, a nie kňazov.“

Kňaz Šesták dotknutý takými slovami povedal:

„Áno, ja som kňaz, a úlohou opravdivého kňaza je, aby vzdelával a osvecoval ľud, aby bránil a zastával jemu bohom dané a prirodzené práva, jeho ľudskosť. Preto čo by priam ten slovenský národ, ako to jeho zaťatí protivníci hovoria, nemal nijakého pozitívneho a historického práva, čo by priam bol nateraz krutým osudom znížený na biednych helótov a otrokov, i tak by bolo svätou povinnosťou jeho kňazov vymáhať ho a vykupovať z tej nízkości, z toho bedárstva, z tej poroby ducha a zotročnosti a pozdvihnúť ho všetkými možnými spôsobmi na výšku slobodných, osvietených národov sveta, aby aj ten slovenský národ zaujal čestné miesto medzi ostatnými národmi. Takto chápali svoju úlohu už i tí duchom božím nadaní proroci Starého zákona, ktorí s takým zápalom a posvätenosťou ducha vykupovali svoj národ z babylonskej poroby. Preto, keby som sa ako kňaz tak veľmi pozabudol, že by som práve opak robil a vydal by som sa ešte aj za podlý nástroj utláčateľov a zotročiteľov môjho národa, tak by som iste nebol jeho duchovným otcom, ale duchovným zhubcom a katom, od čoho mňa i každého svedomitého kňaza pánboh uchovaj.“

„Pri takomto spôsobe zmýšľania prídete často do sporu s mocnými tohto sveta a istotne budete požívať veľa trpkého ovocia, o čom vás uisťujem.“

„Trebárs,“ povedal Šesták, „ale ja jednako budem radšej držať s utláčanými než s utláčateľmi, a kresťanovi vždy lepšie svedčí krivdu znášať ako krivdu páchať. Ostatne, právo a pravda musí stáť, alebo nech sa zrúti svet v holé trosky a na márný prach!“

„Dost' už o tom,“ prerušil kňaza Seči. „Teda tak ostaneme, len čo sa ustáli pokoj a usadím sa s rodinou na Muráni, nechám ta previezť i mŕtve telo môjho otca. A teraz zbohom!“

Šesták sa uklonil a odišiel. Seči zavolať Léthyho a povedal:

„Tento kňaz sa mi nijako nepáči, ved' sa ten už teraz opovažuje mne, svojmu budúcemu pánovi, naproti hovoriť a mne akoby naučenia dávať. Ja chcem poslušného a poddaného kňaza, ktorý by tak kázal, ako sa mne a slávnej famílii páči a ktorý by ešte aj do kostola dal vtedy zvoniť, keď pán rozkáže.“

„Svätá pravda,“ pritakal Léthy, „ved' kňaz azda nie je zemským pánom, ale je to preňho česť, ak môže byť prvým poddaným zemského pána.“

„Ale čože robiť? Už som mu dal slovo, že on bude mojím dvorským kňazom na Muránskom zámku.“

„Ľahká pomoc, len čo sa nebude správať podľa predpisu vašej veľkomožnosti, krátkou cestou ho vysadíme pred zámockú bránu. Potom nech si ide, kam sa mu páči i so ženou a deťmi, hoci aj po žobraní.“

„Ale ma bude žalovať?“

„A nenájde konca-kraja svojej pravoty až do súdneho dňa.“

„No ved' uvidíme — isté je, že zemskí páni sú pánmi nielen cirkevných majetkov, ktoré im

veru dobre poslúžili, ale aj pánmi cirkevnej služobnosti; kňazi vyhrali to, že sa môžu ženiť, hoc by aj hladom hynuli so svojou čeliadkou, a páni vyhrali to, že pobrali kňazom majetky a môžu už aj nad kňazmi panovať,“ Seči sa spamätal a dodal: „Mám ešte iné starosti pred sebou, musím odísť.“

*

Pokoj uzavrený s Bethlenom netrval dlho, lebo už roku 1623 začal novú a druhú vojnu proti cisárovi, plienil Uhry i Moravu, spoločne s Turkami a Tatármi, ktorí podľa svojho zvyku lúpili a vypaľovali osady, ľudí zajímali a ako stáda dobytky hnali pred sebou do smutného otroctva, z ktorého sa málokto mohol vykúpiť a do vlasti vrátiť. Veľká časť zajatých biedne zhnula na ceste prv, než sa dostala do drinopolských a carhradských háremov.

Pri Nitre sa podarilo cisárskemu vodcovi Mikulášovi Esterházyemu zbiť a rozohnať tatárske čaty a tisíc tristo zajatých kresťanov prepustiť na slobodu. Potom Bethlen, dostanúc pre seba a svojich potomkov zámok Ečed, znovu uzavrel s cisárom pokoj.

*

Juraj Seči, mocný pán Ľupče a Muráňa, nebol ešte spokojný s tým, čo mal, ale si robil nároky i na panstvá a zámky v Zemplínskej stolici, najmä na Trebišov a Barkov, a na radu svojho Léthyho zmocnil sa ich mocou, lebo v tých búrlivých časoch bolo právo páste vo veľkom rozkveté. So svojím milým Léthym zdržoval sa v Barkove už dlhší čas, aby novonadobudnuté panstvá usporiadal podľa svojho.

Svojho majetku pozbavení páni nevedeli si inak poradiť, ako s miláčikom a Sečiho dôverníkom Léthym dať sa do známosti a jeho si získať. To sa im aj podarilo, lebo Léthy bol lakomý a žiadostivý darov. Potajme ho teda obsypali peniazmi a drahými vecami.

Bol prvý septembrový deň roku 1625, deň jasný a horúci. Seči sa cítil v zámku na Barkove veľmi zunovaný a mrzutý, čo keď Léthy spozoroval, vyvábil svojho pána v neskoré popoludnie do zemplínskych hôr na poľovačku. Sledujúc srny, vyháňané psami, vnikli vždy ďalej a ďalej do lesov, až sa celkom zamotali. Povetrie sparné a dusné a podvečer husté mraky zatiahli nebeskú oblohu. Seči sa až vtedy spamätal, že je ďaleko od domu, keď sa začalo blýskať a hrmieť a dážď sa lial akoby cievmi. Volal na Léthyho, aby sa ponáhlal za ním domov. Ten sa hneď dostavil a viedol svojho pána hustým lesom cez jamy a hovoril, že je to najkratšia cesta do zámku, keď si človek okom premeria rovnú čiaru cez hory a doly k cieľu svojej cesty. Nastala hustá temná noc, takže zblúdení poľovníci nevideli pred seba ani na krok, iba keď sa zablysko, vtedy sa im zasvietilo na chvíľočku. Až po veľkej námahe sa dostali na kraj lesa, kde Léthy zbadal jednu osamelú stodolu. Zašli tam a utiahli sa do nej, lebo dážď, blýskanie a hromobitie neprestávalo. Léthy i v hustej tme našiel šúpy žitnej slamy, rozviazal ich a prosil svojho pána, aby si sadol a trochu na mäkkej slame oddýchol, kým víchrica prejde. A on vraj ako verný sluha s natiiahnutou puškou bude stáť na stráž.

Seči prijal Léthyho radu, najprv si sadol na ustlanú slamu, odložil pušku vedľa seba, potom sa rozvalil a začal driemať, lebo bol veľmi oslabnutý a unavený — ale strašné sny a akési zlé tušenie nedalo mu pokojne spať. Často sa strhával zo sna s hrôzou, kde je, čo je, a volal na Léthyho. Tento ho tíšil a upokojoval, že sa nemá čoho obávať, keď jeho verný sluha nespí a stojí na stráž. — Zasa zadriemal, a hneď úzkostlivo volal: „Margita, ty deva z Fiľakova — moja milá — odpusť — vyslobod' ma — hľa, Tatár — divý Tatár - už ma zabije.“

Vtom sa blyso a Léthy pri svetle blesku namieril svoju pušku na prsia spiaceho pána. Strela padla a Juraj Seči ležal v kaluži svojej krvi na slame vystretý a mŕtvy. Dve olovené gule prerazili jeho srdce a vnútornosti.

Ráno našli sedliaci mŕtvolu v stodole a odovzdali ju na hrad Barkov, odkiaľ ju potom slávnostne previezli na Muráň a uložili vedľa otcovej truhly. I dvaja Sečiho bratia práve v tom čase zomreli na morovú ranu.

Po Léthym nebolo viac ani chýru ani slychu; jedni hovorili, že bol v žalári tajne zabitý; druhí, že ušiel do Poľska a nikdy viac sa nevrátil.

Bethlen sa zhrozil nad správou o smrti Juraja Sečiho, lebo z jeho príkladu videl, že žiadosť cti a bohatstva vedie človeka do pokušenia a máva obyčajne smutný koniec.